

een eeuw badgasten
beeld van 100 jaar toerisme op Terschelling

een eeuw badgasten

beeld van 100 jaar toerisme op Terschelling

Van agrarisch-maritiem naar toerisme, [Hendrik Hoekstra](#)

100 jaar overheidsbemoeyenis, [Edwin Zijlstra](#)

Waar moet het heen? [Freek Zwart](#)

Vereniging Vreemdelingen Verkeer, [Els Smit-Zwanenburg](#)

Het werven van gasten, [Jan Pieter Kok](#)

Inhoud

Van agrarisch-maritiem naar toerisme 9

Inleiding	9
Het afnemen van vissers, zeevaarders en boeren, 1900-1945	10
De rol van de postboot, 1900-1945	15
De omslag, 1945-1970	17
De opkomst van passagiers, 1945-1970	26
Kwaliteitsslag passagiersverbinding; 1970 - 2008	30
100% Toerisme, 1970 - 2008	35
Tot slot, 2008	41

100 jaar overheidsbemoedienis 43

Periode 1909 t/m 1945	47
Periode 1946 t/m 1959	54
Periode 1960 t/m 1979	63
Periode 1980 - heden	67
Algehele conclusie	73

Waar moet het heen? 77

Zoals het was	77
Badgasten	82
Nieuwe wegen en paden	84
De Gavere	89
Polder	92
Binnenduinrand	94
Invloed op de natuur	96
Plannen	96
Duinen onder de voet	100
Prikkeldraad en zure regen	101
Broedvogels	102
Gewinning	103
Bossen, duinen of stranden	106
Wadvogels	108
Maatregelen	109
Seizoensverbreding	112
Wat vindt de bezoeker?	113
Samengevat:	114

Vereniging Vreemdelingen Verkeer 117

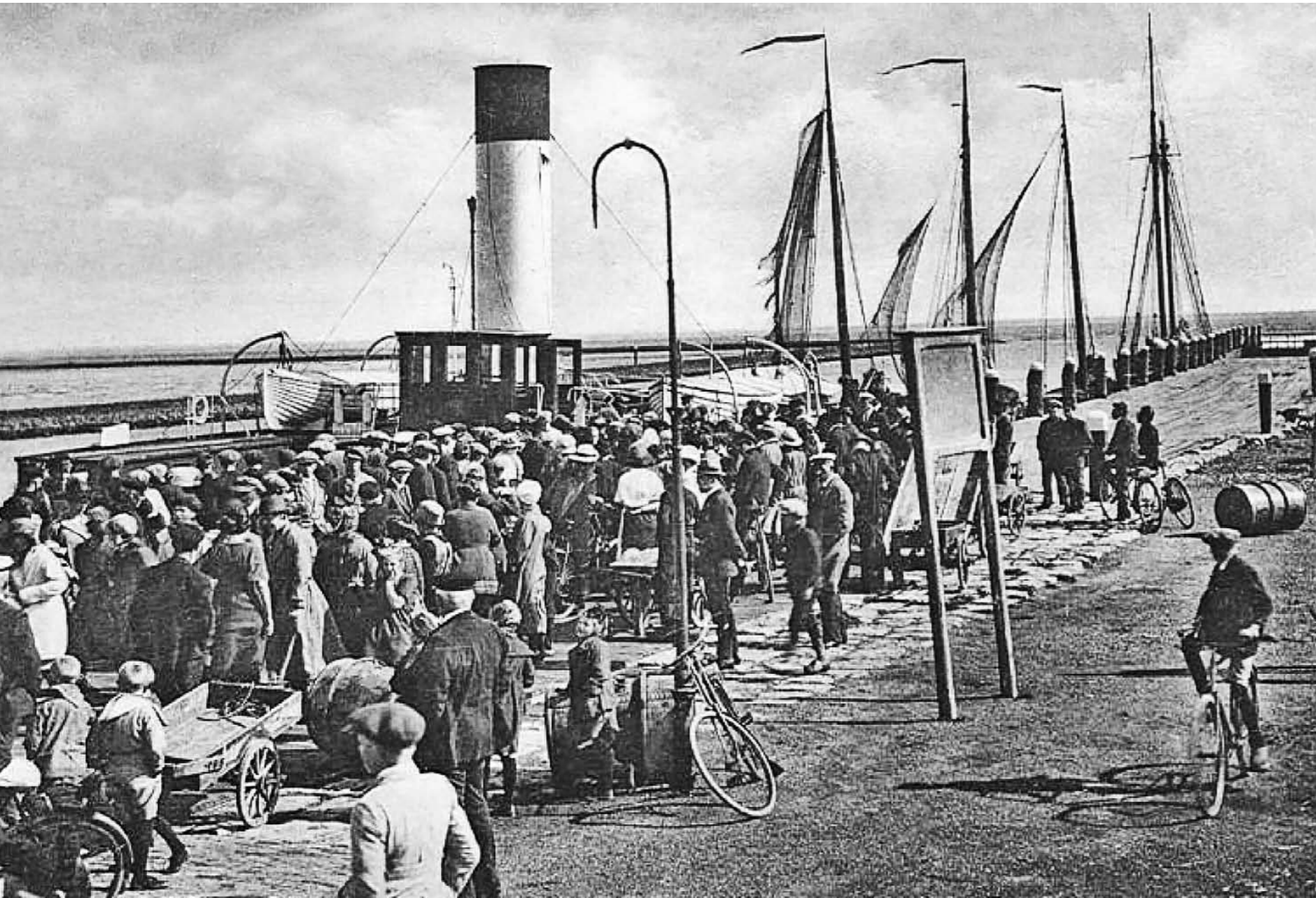
Het begin	118
Wat werd er geboden?	119
Hoe liep de toeristenindustrie?	122
Initiatieven	122
Cijfers en prognoses in 1949 en 1959	124
Noodzaak van het vreemdelingenverkeer	125
Het werk van de VVV	126
Nieuwe stijl	127

Het werven van gasten 131

Over het verlangen naar buiten	131
Verslag van de vvv oprichtingsvergadering	133
Advertenties	138
Brochures	139
Vrije publiciteit	143
Mond-op-mond reclame	144
Souvenirs en eilandproducten	145
Auteurs, schilders en tekenaars	147
Film, radio en televisie	150
Vakantiebeurzen	152
Eilandmedia	153
Resumé	154

Belangrijkste bronnen 155

Colofon 156

Voorwoord

Een eeuw toeristische ontwikkeling van Terschelling in een boek beschrijven is een ambitieuze opgave. Zeker wanneer de middelen een grens stellen aan het aantal pagina's.

Ieder vanuit zijn eigen perspectief hebben de auteurs geprobeerd te beschrijven wat er in de afgelopen eeuw gebeurd en ondernomen is op toeristisch Terschelling. Dat levert een aardig en gevarieerd beeld op in tekst en afbeeldingen.

Opvallend is de centrale rol die de VVV in al die jaren heeft ingenomen. Aan de ene kant het eiland en haar kwaliteiten onder de aandacht brengen en aan de andere kant, staand naast de recreatieondernemers, goed gastheerschap uitstralend en bevorderend.

Honderd jaar doet die vereniging, nu stichting, dat al. Wij zijn best een beetje trots op dat rijke verleden. Met ieders hulp en steun kunnen we dat zeker nog eens honderd jaar doen. Natuurlijk met eigentijdse middelen en alert op veranderingen in de maatschappij.

Ons doel daarbij blijft enerzijds het behoud van het eigene van Terschelling en anderzijds een welvarende toeristische bedrijfstak, waar bijna alle eilandbewoners baat bij hebben.

Ik wens u veel lees- en kijkplezier

Roelan Schroor
Directeur Stichting VVV Terschelling

Van agrarisch-maritiem naar toerisme

Inleiding

In 2008 stond de Gemeente Terschelling bovenaan in de 'top 10 café-dichtheid' gepubliceerd door Intermediar¹. Hierbij liet Terschelling verschillende Limburgse toeristische trekpleisters als Valkenburg en Maastricht achter zich. Het grote aantal cafés op het eiland is een gevolg van de vele toeristen die het eiland bezoeken. Deze gasten brengen veel werkgelegenheid voor de bewoners van het eiland met zich mee. Niet alleen de Horeca maar ook andere sectoren zijn sterk gerelateerd aan het toerisme. Opgeteld is ongeveer 60% van de beroepsbevolking werkzaam in één van deze sectoren. Vandaag de dag verdient het grootste deel van de Terschellingers dus direct of indirect hun geld aan de toerist. Dit is niet altijd zo geweest. Aan het begin van de twintigste eeuw was er namelijk nauwelijks tot geen sprake van toerisme op Terschelling. De eilanders verdienden destijds de kost met de zee en het land. Zo was in 1910 maar liefst 35% van de beroepsbevolking werkzaam in de maritieme sector (o.a. visserij, zeevaart) en 32% in de agrarische sector (voornamelijk boeren)². De grafiek in Bijlage 1.0 laat de afname van het aantal vissers en boeren en de opkomst van recreatiewerkers zien gedurende de afgelopen

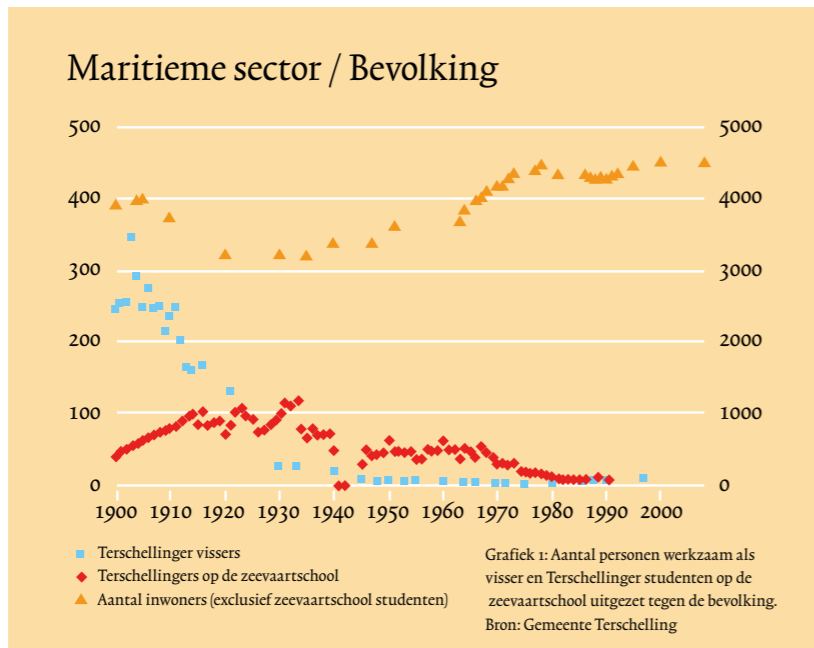
100 jaar. Deze periode valt globaal te verdelen in drie stukken: Het begin van de 20ste eeuw tot vlak na de tweede wereldoorlog. Hier is een sterke afname te zien van het aantal vissers en boeren. Het tweede stuk loopt van vlak na de tweede wereldoorlog tot eind jaren zestig en is het omslagpunt. Het aantal badgasten neemt in deze periode explosief toe, terwijl de visserij haar absolute dieptepunt bereikt. Op dat punt was de vraag actueel: moet er geïnvesteerd worden in de landbouw, of zit er meer toekomst in de badgasten? Het laatste stuk is de periode van eind jaren zestig tot nu. Hier komt het antwoord op deze vraag en wordt ingezoomd op de spanningsvelden die de explosieve groei met zich mee brengt. Naast de ontwikkelingen in de sectoren volgt als rode draad door het hoofdstuk de fysieke verbinding tussen Harlingen en West-Terschelling. De toename in het aantal gasten is direct terug te zien in de kwaliteit en kwantiteit van deze verbinding die grotendeels onder het beheer van Rederij Doeksen valt.

(1) Intermediar, 27 augustus 2008, De feiten: Café's
 (2) Cijfers Gemeente Terschelling
 Cijfers Provincie Fryslân

Het afnemen van vissers, zeevaarders en boeren, 1900-1945

Ondanks het feit dat de bevolking van Terschelling eeuwen van de zee afhankelijk is geweest, neemt het aantal werkers in de maritieme sector na 1910 geleidelijk en na 1930 sterk af. Doordat zeilschepen vervangen worden door stoomschepen worden de reizen korter en dus ook de verlopen korter. Veel gezinnen van zeelui verhuizen naar grotere havensteden. Dit is terug te zien in de sterke bevolkingsafname na 1900, bijlage 2.1. De Zeevaartschool, na april 1919 officieel Willem

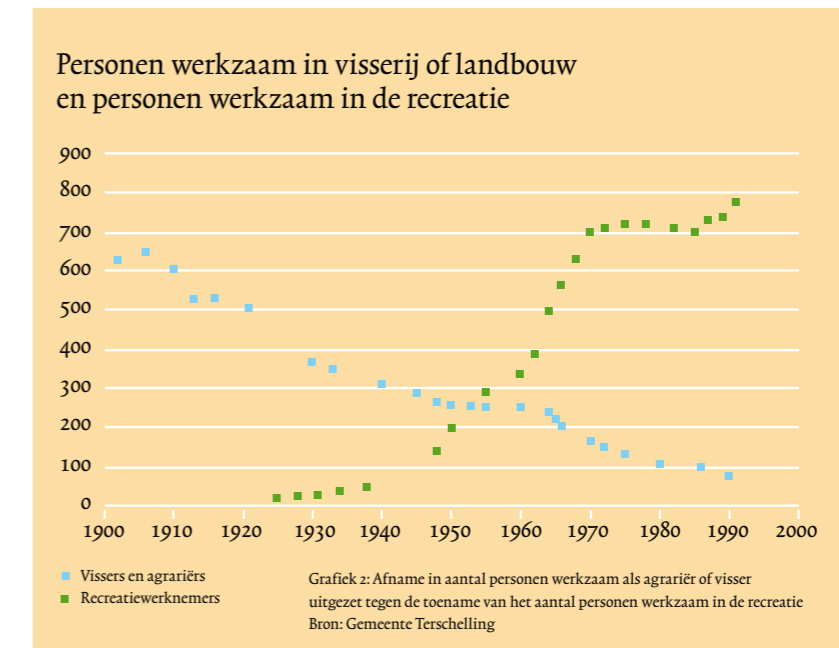
Barentsz School, krijgt in juni 1933 een internaat. Hierdoor ontstaat de mogelijkheid voor mensen aan het vaste land om hun zonen naar Terschelling te sturen voor één van de zeevaartopleidingen, zonder dat zij direct op eigen benen moeten staan. Mede hierdoor stijgt het aantal leerlingen explosief tot begin tweede wereldoorlog. De inkomsten uit de visserij lopen al terug na de eerste wereldoorlog. Veel vissersschepen zijn verouderd en 's winters laten de Terschellingers

hun boot in de haven liggen. Een Terschelling is in eerste instantie een avonturier, de visserij komt dan vaak op een tweede plaats waardoor ze op concurrentie verliezen van beroepsvissers uit bijvoorbeeld Urk en Harlingen. Tegen ruim 200 vissers in 1910 zijn er in 1945 nog slechts 20 Terschellingers die hun brood verdienen met het vangen van vis.³ Door de opkomst van de stoomschepen is een andere belangrijke bron van inkomsten ook aanzienlijk verminderd, namelijk het juttten. Tot de eerste wereldoorlog vergaan er geregeld zeilboten voor de kust van Terschelling en spoelen er veel waardevolle dingen aan op het strand die de

eilandbewoners 'veilig stellen' en hen een aardige bijverdienste opleveren. Met de komst van de snellere, veelal meer solide stoomschepen loopt het aantal schipbreuken terug en dus ook de inkomsten uit strandvondsten.

Naast de visserij is een aanzienlijk deel van de beroepsbevolking werkzaam in de landbouw. Begin twintigste eeuw telt Terschelling tegen de 250 boerenbedrijven. Hiervan is het merendeel niet groter dan vijf hectare⁴. De boeren kunnen zichzelf voorzien maar van succesvolle landbouw is op het eiland geen sprake in vergelijking tot de boeren op de vaste wal. Het verlies wat geleden

(3) Cijfers Gemeente Terschelling
(4) Cijfers Gemeente Terschelling

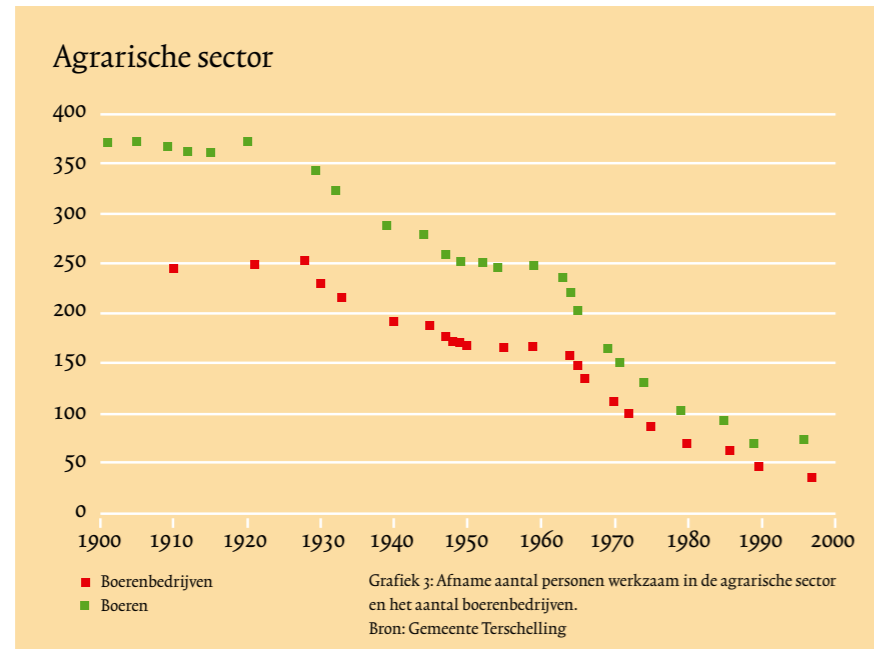
wordt op de relatief dure transportkosten (als gevolg van de overtocht) kan niet goed worden gemaakt binnen de nauwelijks winstgevende bedrijfsvoering. Veel boeren klussen daarom bij in de meest uiteenlopende functies. De grootste bijverdienste is die van het verkopen van aangespoeld wier (zeegras). Ook wordt het wier met een vork uit het wad gedregd. Nadat het wier gedroogd en ontzilt is wordt het verkocht als vulmiddel voor onder andere matrassen en stoelzittingen. Het verkopen van het zeegras levert de boeren een aardig zakcentje op. Na de komst van de afsluitdijk in 1932 sterft het zeegras af. De dijk wordt in eerste instantie als oorzaak aangewezen, later vermoedt men dat het afsterven gevolg is van een onbekende wierziekte. De precieze oorzaak is nooit achterhaald. In 1933 vindt de laatste afname van wier plaats. Ondertussen neemt onder andere door de vereniging van één zuivelfabriek de hoeveelheid grasland en melkvee toe. Dit gaat ten koste van arbeidsintensieve gewassen die goedkoper aangevoerd worden van de vaste wal. Dat de Terschellinger boeren zich steeds meer bezig houden met melkvee blijkt ook uit de cijfers. Tussen 1910 en 1945 zijn het aantal paarden en varkens gehalveerd en is de hoeveelheid pluimvee met 80% afgenomen. De melkopbrengst is meer dan verdubbeld. De afname van het aantal paarden valt eveneens te verklaren uit het feit dat de boeren overgaan op mechanische vormen van landbouwbewerking. Ondanks deze overgang is het aantal boerenbedrijven in 1950 afgenomen

tot rond de 160 en zijn vooral de boeren met een bedrijf kleiner dan vijf hectare verdwenen. In de periode voor de tweede wereldoorlog is van toerisme zoals we het vandaag de dag kennen geen sprake. Badgasten, zoals de vreemdelingen genoemd worden, komen in kleine getale in het hoogseizoen (middenaugustus) naar het eiland. Begin jaren '20 is het grootste gedeelte van West-Terschelling bestraat en zijn de verkeerswegen op het eiland verbeterd. Voornaamste ontwikkeling met het oog op toerisme is de aanleg van de verharde wegen van de dorpen West, Midland en Hoorn naar het Noordzeestrand. De aanleg van de badweg tussen West en het Noordzeestrand is een tegemoetkoming in het vervoer van dagjesmensen die veelal zonder fiets komen. Deze recreanten kunnen nu per bus of auto naar het strand vervoerd worden.

In februari 1927 wordt er bij de Tweede Kamer een wetsontwerp ingediend tot goedkeuring van de uitgifte in voortdurend erfpacht van Staatsduingrond op Terschelling. Erfpacht was op 7 augustus 1917 al verkregen. J. Mulder uit Castricum en W. de Gavare uit Amsterdam willen de grond, 134 ha, gebruiken om een badplaats te stichten. Drie maand later wordt de uitgifte zonder beraadslaging of stemming goedgekeurd. Na de voltooiing van de afsluitdijk in 1933 ontstaat er de mogelijkheid voor toeristen uit Noord- en Zuid-Holland om over de weg naar Harlingen te komen. Twee Friese ondernemers komen kort daarop met het plan een busdienst te

gaan onderhouden van Amsterdam over Haarlem en Alkmaar naar Harlingen. De bedoeling van de verbinding is passagiers naar Harlingen te brengen voor de boottocht naar de eilanden Terschelling en Vlieland. In mei 1935 vragen zij een vergunning aan voor de autobusdienst. Bezwaar hierop wordt gemaakt door de Maatschappij 'Stanfries'. Deze exploiteert de bootdienst tussen Amsterdam en Harlingen met een modern ingericht vaartuij dat ruimte biedt aan 500 passagiers. Gevreesd wordt dat met de komst van een busverbinding de 'Stanfries' haar activiteiten kan staken en de werknemers op straat zullen komen te staan. Eind juni wordt de aanvraag vergunning voor de autobusdienst afgewezen.

De bezoekers brengen in het bijzonder voor de middenstand een mooie cent in het laatste en vormt voor de Terschellingers een aardige bijverdienste. Hier komt abrupt een einde aan als in september 1939 in verband met de oorlog de oproep tot mobilisatie komt. Alle nog aanwezige badgasten verlaten hals over kop hun pensions en varen huiswaarts voordat de passagiersschepen de gemobiliseerde Terschellingers naar hun militaire bestemming moeten brengen. Tijdens de oorlog (na augustus 1940 Sperrgebiet) is er voor de veiligheid een verbod op het betreden van het strand en de duinen ingesteld. Dit geldt voor de gehele Nederlandse kust, inclusief de waddeneilanden.

De rol van de postboot, 1900-1945

In een tijd waarin de moderne telecommunicatiemiddelen nog niet bestaan is men op een eiland als Terschelling afhankelijk van wat zeelui hen te vertellen hebben en correspondentie per post. Terug naar 1874. Vanaf dit jaar wordt er al af en toe met een stoomboot tussen Harlingen en Terschelling gevaren. De dagelijkse postdienst komt tot stand op 18 juli 1883 wanneer Reederij Zur Mühlen via dochteronderneming Stoomboot Reederij Terschelling de schroefstoomboot 'Terschelling' in de vaart neemt. Op 1 juli 1907 neemt Bosman (N.V. Alkmaar Packet) de verbinding over en onderhoud vanaf dat moment met het nieuwgebouwde radarstoomschip 'Minister Kraus' een regelmatige postdienst tussen Harlingen, Terschelling en Vlieland. Het schip vaart één keer per dag op en neer en doet afhankelijk van de stroming en het weer tweeënhalve tot drie uur over de tocht. Op een paar zondagen in het hoogseizoen wordt er twee keer gevaren. Hierdoor ontstaat de mogelijkheid om voor drie uur op het eiland te verblijven. In 1910 wordt kort na de geboorte van Prinses Juliana, in Amsterdam een schip te water gelaten en gelijknamig gedoopt. Het SS 'Prinses Juliana' gaat de 'Minister Kraus' ondersteunen op de verbinding. Beide schepen worden geëxploiteerd door Bosman (N.V. Alkmaar Packet)

Vanaf oktober 1917 gaat een beroepsvisser met zijn zeilboot 'Terschelling 58' op woensdagen een (vaste) dienst onderhouden tussen Harlingen en Terschelling. De boot biedt plaats aan 20 passagiers en bagage. Voor de dienst die eveneens geëxploiteerd wordt door N.V. Alkmaar Packet betaalt men hetzelfde tarief. In juli 1923 neemt Reederij G. Doeksen van West-Terschelling 'mensen met durf en ondernemingsgeest' de N.V. Terschellinger Stoomboot Maatschappij over van N.V. Alkmaar Packet. Inclusief de drie schepen van de T.S.M., de 'Minister Kraus', de 'Prinses Juliana' en het motorschip 'Vlieland'. Doeksen maakt bekend dat in de zomer de dienst tweemaal daags zal varen. Het gaat niet langer alleen meer om het vervoeren van post, maar om een permanente verbinding met het vaste land. Door de twee vaarten per dag

ontstaat de mogelijkheid om voor zeven uur op het eiland te blijven. De boodschap van Doeksen is tweeledig: 'Voor één dag bezoekers een heerlijk uitstapje naar het mooie eiland' en 'Voor de eilandbewoners is het een grote geruststelling, dat thans de verbinding met Harlingen in de handen is van eigen Terschelling's'. Vanaf dit moment adverteert Doeksen met de mogelijkheid van een recreatief dagbezoek te promoten.

Het vervoeren van passagiers blijkt succesvol. In augustus 1931 neemt Rederij Doeksen een nieuw schip in de vaart. Dit is de eerste 'Holland', gebouwd als Admiralty Whaler voor de Britse marine en later verbouwd tot sleepboot. Meteen na aankoop laat Doeksen de 'Holland' verbouwen om in de zomermaanden als passagiersschip dienst te kunnen doen. De luxe accommodatie op het achterdek wordt daarom afneembaar uitgevoerd. Het schip moet de overtocht met anderhalf uur verkorten. Doeksen maakt hier graag reclame mee: 'In hare klasse het snelste passagiersschip van Europa!'⁷.

Tijdens een proefvaart met een twintigtal officiële personen aan boord vaart het schip in één uur en twintig minuten van Harlingen naar West-Terschelling. Een nieuw record. De 'Minister Kraus' blijft vooralsnog de hoofdboot, de 'Prinses Juliana' wordt gedegradeerd tot reservevaartuig. Korte tijd daarna komen daar nog twee ruime passagiersschepen bij. Doeksen heeft de boot van de veerdienst Vlissingen – Terneuzen aangekocht. De voormalige 'Noord-Beveland zal voort-

aan onder de naam 'Noord-Nederland' de dienst Harlingen – Terschelling onderhouden. Het schroefstoomschip biedt plaats aan 600 passagiers en een achttal auto's. De voormalig 'Zeeuwsch-Vlaanderen' die een jaar later (1934) in gebruik wordt genomen, zal onder de naam 'Schellingerland' de verbinding ondersteunen. Het schip biedt plaats aan 700 passagiers. Nu beide schepen afwisselend in de postdienst varen is de 'Minister Kraus' niet langer de hoofdboot. Het tijdperk van de postboot Minister Kraus komt hiermee ten einde.

In de periode 1930-1939 neemt de capaciteit van boten sterk toe. Opmerkelijk is het feit dat het om boten gaat met een enorme capaciteit. Deze zijn enkel bedoeld voor de piek in het hoogseizoen en blijven in de overige maanden onbenut. In de wintermaanden worden de schepen dan ook voor andere activiteiten gebruikt.

EEN KAPITAAL
AAN GEZONDHEID TE WINNEN
Zonnebaden in het witte zand,
Zeebaden in het zilte nat.

Bezoekt de Noordzee-Eilanden
Terschelling en Vlieland

Gedurende Juli en Augustus (aanvangende 8 Juli)
speciale snelverbinding TWEEemaal per
DAG met de ruime salonboten MINISTER
KRAUS en PRINSES JULIANA.

Dagretour:
 1e Klasse 3 gld. — 2e Klasse 2 gld.
 VOOR SCHOLEN speciaal billijk tarief.

Vertrek van HARLINGEN 9 uur v.m. en 1.30 uur n.m.
 " " TERSCHELLING 7 uur v.m. en 6.— uur n.m.
 (Zondags 4 uur n.m.)

Prachtaansluiting op de treinen.
 Inlichtingen te Terschelling bij de Terschelling'sche Stoomboot Mij.
 Telef. No. 2.
 " " Harlingen bij G. FOKKEMA, Agent Postboot,
 Telef. No. 124.

Laat uw kinderen genieten. — Geniet zelf!

(5) LC, 13 juli 1923,
 De verbinding met Terschelling
 (6) LC, 13 juli 1923,
 De verbinding met Terschelling
 (7) LC, 10 augustus 1931,
 De proefvaart van de Holland

De omslag, 1945-1970

Na de tweede wereldoorlog is het grote omslagpunt. De visserij is zo goed als uitgestorven en de landbouw staat op de wip. In de oorlog wordt de ruilverkaveling doorgezet om zo onder andere aan de landbouw een impuls te geven. Van de 1110 uitgebrachte stemmen in april 1940 zijn er 733 belanghebbenden voor het verkavelen. Door middel van een ingenieus puntensysteem wordt geprobeerd de grond zo eerlijk mogelijk te verdelen. Elke grondbezitter zal zoveel mogelijk grond aan een landweg of een verharde weg krijgen om de bereikbaarheid te waarborgen. Ook wordt er gekeken naar de kwaliteit van de grond. Zo krijgt iedereen kavels bij de waddendijk en zandrijke kavels bij de duinen. De kwaliteit van de grond wordt daar waar nodig verbeterd door de aanleg van drainage of afvoergeulen. Tijdens de werkzaamheden bloeit de middenstand op. De honderden werkers van de vaste wal zorgen voor extra uitgaven op het eiland. Na de voltooiing van het project eind jaren veertig is niet iedereen tevreden. Een groot deel van de grondbezitters is van mening dat zij er wat betreft kwaliteit op achteruit is gegaan. Het feit dat er niet met ieders wensen rekening is gehouden stuit op onvrede bij benadeelden. Ook de Commissie voor Natuur- en Landschapsbescherming uit kritiek over de verkaveling. Met het aanleggen en rechtekken

van wegen is volgens de commissie het karakter van landschap en dorpen aangetast. Het LEI daarentegen (Landbouw Economisch Instituut) is positief over de verkaveling. Volgens het instituut is de bedrijfsvoering van alle boeren verbeterd. Ondertussen trekt het toerisme naar Terschelling behoorlijk aan. Kort na de tweede wereldoorlog bezoeken in 1947, 1948 en 1949 elk seizoen rond

de 60.000 recreanten het Noordzeestrand van het eiland. Is dit dan de toekomst van Terschelling? In december 1949 wordt er echter een verontrustend rapport uitgebracht door het ETIF (Economisch en Technologisch Instituut Friesland). Dit voorspelt dat het toerisme op de waddeneilanden zal afnemen. Dit komt doordat de mogelijkheid om over de grens te reizen toeneemt. Daarnaast zullen de waddeneilanden veel toeristen verliezen door de hoge reiskosten. Immers veel mensen uit Noord- en Zuid-Holland zullen goedkoper op eigen stranden kunnen liggen dan de hoge reiskosten te moeten betalen voor in hun ogen het-

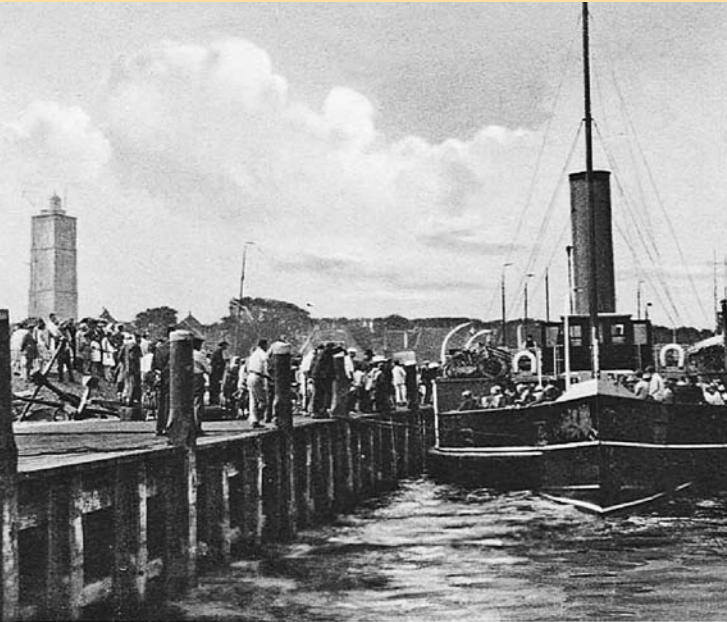
zelfde Noordzeestrand. Terschelling zal hiervan de hardste klappen krijgen. Het rapport verwijt Terschelling dat het nog teveel in de naoorlogse roes leeft, dat iedereen naar Terschelling wil en dat iedereen genoeg zal blijven nemen met het comfort dat de badgasten daar geboden wordt. De toerist van tegenwoordig verlangt een behoorlijk comfort. Ook zou Terschelling het aanbod aan recreatie overschatten. Een gevarieerde natuur is niet meer voldoende om de badgast te vermaken. Men zal een grotere verscheidenheid aan amusements- en recreatiemogelijkheden moeten bieden. ETIF seint aan Terschelling let-

terlijk: “weest op uw hoede”. De gouden jaren van na de oorlog zijn voorbij. Ondertussen heeft de VVV van Terschelling al maatregelen genomen. Er is een aanvraag gedaan voor een tweede kampeerterrein en er zijn plannen voor het aanleggen van meer fietspaden. Het recreatievraagstuk zal ook bij de nieuwe burgemeester voortdurend de aandacht vragen en krijgen. Na 1950 blijft de groei in de landbouwsector op Terschelling uit. Ondanks de ruilverkaveling en de adviezen van het ETIF en het LEI neemt het aantal boerenbedrijven af. Oorzaken hiervan liggen onder andere in een gebrek aan opvolgers.

Het zware boerenbestaan weegt niet op tegen de geringe inkomsten. De meeste boerenzonen geven dan ook de voorkeur aan een beroep buiten de landbouw of gaan naar de kweekschool, mulo, mts, hbs of zeevaartschool om een vak te leren. Een andere oorzaak is vergelijkbaar aan de afname in de visserij, namelijk het avontuurlijke karakter van de Terschellinger. In de herfst en wintermaanden wordt het land dikwijls ingeruild voor het strand en haar wilde zee. April 1951 komt het ETIF met een sociaal-economisch rapport over Terschelling. In dit rapport worden conclusies getrokken ten aanzien van de

economische toekomst van het eiland. Hierin komt het ETIF nogmaals terug op het eerder verschenen rapport over het vreemdelingenverkeer (het toerisme). Inkomsten uit de visserij en de zeevaart lopen terug en investeringen hierin zullen geen rendement opleveren. Landbouw zal de voornaamste bron van inkomsten moeten worden voor het eiland. Het ETIF koppelt hieraan het advies om de Boschplaat in te polderen en te ontsluiten. Het toerisme is volgens het instituut slechts een belangrijke bijverdienste. Het ETIF benadrukt wederom dat door de daling van het aantal badgasten en de verandering in de samenstelling hiervan, de inkomsten af zullen nemen. Er komt volgens het instituut geen toename van de werkgelegenheid in de recreatieve sector. De discussie over het mogelijk inpolderen van (een deel van) de Boschplaat laait weer op. Ondanks de 'stem van de arbeid' (mening socialistisch NVV) en de adviezen van het ETIF wint het natuurschoon het uiteindelijk van cultuurland en blijft de Boschplaat vooralsnog ongeschonden. Dat Terschelling waarde hecht aan het toerisme blijkt uit het uitbreidingsplan dat in september 1951 gepresenteerd wordt. Het plan omvat alle ingrepen die nodig zijn om de bevolkingsgroei in goede banen te leiden en het speelt in op een eventuele verschuiving en toename in het toerisme. Als het gaat om het toerisme komt het plan tot de conclusie, (als reactie op de rapporten van ETIF) dat de zomergasten wat meer comfort geboden mag worden. Daarnaast zijn aanpas-

singen aan nieuwe eenvoudigere vormen van toerisme nodig. Dit maakt plannen mogelijk voor de bouw van hotels, pensions en jeugdherbergen zowel op de duinen van Midsland als tegen de zuidkant van de bossen van Hoorn. Bij het strand van West en Formerum moet de mogelijkheid bestaan om badpaviljoens te bouwen en de bouw van zomerhuisjes op verschillende plaatsen, mits niet in groepen. Daarnaast moeten verbouwingen (mits op architectonisch bevredigende wijze) van boerderijen naar zomerhuisjes mogelijk zijn. Ook het inrichten van Duitse bunkers als zomerverblijf hoort hierbij. Wat betreft woningen voor eilanders worden er fysieke plannen gepresenteerd om tot 277 woningen te bouwen in West en de omliggende dorpen.

Tijdens de Waddeneilanden conferenties die vanaf 1946 elk najaar worden gehouden staat de opkomst, maar vooral het behoud van het toerisme centraal. Afgevaardigden van elk van de vier Friese eilanden praten met elkaar over het afgelopen seizoen. Als gevolg van vruchtbare gesprekken na afloop van de eerste conferentie besluiten de eilander VVV's tot nauwere samenwerking. Dit uit zich fysiek in het uitbrengen van een gezamenlijke folder. Een vaste lijn tijdens de conferenties ontbreekt. Eigenlijk is het meer een gezellige bijeenkomst van de eilander VVV's. Daar komt met de Waddeneilanden conferentie op Ameland van 1948 verandering in met de komst van vele vertegenwoordigers van de vaste wal. Naast vertegenwoordigers van het Provinci-

aal bestuur, zijn de ANVV (Algemene Nederlandse Vereniging voor Vreemdelingenverkeer), de ANWB, Horeca en Prijzenbureau aanwezig. Ook bestuursleden van de VVV en de burgemeester van Texel zijn naar Ameland gekomen. Op deze eerste echte conferentie wordt wederom gerept over een nauwere samenwerking. De belangen van de Waddeneilanden liggen parallel en om deze goed te kunnen verwezenlijken is een permanente samenwerking noodzakelijk. Het vermaak, de zomerattracties voor de badgasten, is voor de VVV's een belangrijk punt. Omdat de vele badgasten zeer uiteenlopende voorkeuren hebben blijft het lastig om het elke gast naar de zin te maken. Texel heeft als enige eiland een goed ontwikkelde visie over het vermaak. Op georganiseerde basis worden hier onder andere muziek- en toneelvoorstellingen gehouden, wordt

enkele malen per week de Texelfilm vertoond en worden strandfeesten gegeven. Hun doel is om Den Burg tot entertainment hoofdplaats te maken en de omliggende dorpen in hun waarde te laten. De andere eilanden maken dankbaar gebruik van deze informatie. Verder wordt er gesproken over een mogelijk uniforme richtlijn voor pensionverhuur, (het ontbreken van) vakantiespreiding en de kwesties over het kamperen. De onstuimige groei van het toerisme begint dus in deze periode vlak na de Tweede Wereldoorlog. De bezoekers van Terschelling komen voor de rust, voor de natuur en vooral voor het gevoel van vrijheid dat een eiland in de zee biedt. Maar ze verlangen natuurlijk ook een zekere kwaliteit van hun verblijfsaccommodatie. Daarnaast wil men uiteraard wel vermaak.

Tijdens de naoorlogse ontwikkeling naar een eiland, wat vrijwel volledig gedomineerd wordt door toerisme, zijn er een aantal vaste thema's of spanningsvelden die steeds terugkeren: behoud van rust, in contrast met een sterke groei; de natuur beschermen maar ook benutten en soms zelfs aantasten voor recreatie; de vrijheid van een eiland die om kan slaan in onverantwoord gedrag; de kwaliteit van accommodaties in een omgeving die uitnodigt tot eenvoud; het extra vermaak voor een gast die vooral voor strand, zee en natuur komt.

Veel van deze punten komen ook in de latere waddenconferenties naar voren. Tijdens de conferentie van november 1951 wordt uitvoerig

gesproken over de aanpak van het zogenaamde 'kippenhokverhuren'. Er zullen maatregelen moeten komen die het verhuren van belabberde accommodaties aan banden legt. Het verhuren van minderwaardige accommodaties leidt vaak tot grote problemen wanneer huurder met het verhuurde geconfronteerd wordt. Verhuurders gebruiken vaak als argument voor het verhuren van minderwaardige verblijven dat de beperkte vakantiewoningen passen bij de eenvoudige sfeer van het vakantieviereen op het eiland. De eilander VVV's zijn van mening dat dit fenomeen afgelopen moet zijn en wil duidelijkheid in het huurcontract zodat de huurder niet langer voor verrassingen komt te staan. Als antwoord op het bewezen gebrek aan entertainment op het eiland organiseert de VVV in samenwerking met de dansschool op Terschelling, volksdansvoorstellingen in het hoogseizoen. Deze voorstellingen worden druk bezocht en zijn zeer succesvol. De vereniging slaagt er vele malen in om aan het eind van de avond de badgast van hun stoel op de dansvloer te krijgen. De vijftiende waddenconferentie van november 1960 op Texel staat volledig in het teken van de mogelijke beperking van motorvoertuigen welke veel overlast veroorzaken. De ANWB⁸ geeft heel duidelijk haar advies af om in het seizoen alle motorvoertuigen te weren, uitzonderingen daargelaten. 'In ons bezeten tijd is rust het meest begeerde goed voor de vacantienganger' aldus een citaat van de ANWB. Voorbeelden van twee

Duitse dorpen 'Baden Buchen' en 'Traunbischofsheim' bewijzen dat de angst voor het teruglopen van de inkomsten uit het toerisme niet terecht is. De twee Duitse dorpen genoten samen na invoering van een verbod op gemotoriseerd verkeer van een miljoen mark meer winst. Ook andere Europese steden gingen de Waddeneilanden voor. Als het verbod wordt ingevoerd voor de vier eilanden, (Texel heeft door haar grootte minder problemen), kunnen investeringen in wegeaanleg en parkeervoorzieningen in andere doeleinden gestoken worden. Het voorstel wordt niet met open armen ontvangen, met name de sectie Horecabedrijven heeft felle kritiek op het plan. Ook de eilander VVV's zijn niet enthousiast. Toch wordt het plan niet in de doofpot gestopt, mede door aandringen van de Friese VVV, zal nagegaan worden of de suggestie haalbaar is.

(8) LC, 8 november 1960. Geen verkeerslawaaï op de Waddeneilanden.

BURGEMEESTER OKKINGA
...geschiedte jongens....

Terschelling veel rustiger Gasten zijn nu gasten

(Van een onzer verslaggevers)

ANDER SOORT JEUGD KOMT NAAR EILAND

Hoe is het nu? Het eiland waar de minirok de strijd heeft aangeboden met de spijkerbroek-met-voorsluiting, waar automobilisten elkaar vriendelijk knikkend voorrang geven, waar het 's avonds na half één niet zo stil is als om die tijd in Insum of Jubbege, waar zo nu en dan eens een onschuldige happening wordt gehouden en waar meisjes en vrouwen vrijwel niet rust worden gelaten. En de liefdes? Och, de vakantie is zo kort. Dat is allemaal erg plotseling gegaan. Vorig jaar kwam Terschelling nog herhaaldelijk in het nieuws en veel ouders hielden hun hart vast als zij aan hun dochter dachten. Dit jaar leest men nauwelijks van ernstige overtredingen. Men houdt de zaak in de hand.

Mentaliteit veranderd

"De gasten worden gasten," zegt de heer J. Okkinga, burgemeester van deze "Parel in de kroon van Nederland," waarvan de ruim 4000 inwoners door de toeristen het hoogste gemiddelde inkomen in Friesland hebben. "Iedereen op het eiland is het er wel over eens: het is nu veel rustiger dan vorig jaar," aldus de burgemeester.

"Ik heb sterk de indruk dat de mentaliteit veel is veranderd of liever gezegd, er komt een ander soort jongelui. Dat heb ik vorige week bij het bezoek van het koutaklijk paar wel ge-

Vakantiespreiding

Ongeveer hetzelfde als burgemeester Okkinga zegt VVV-directeur H. Dambriuk, die voorts als verklaring van de grotere rust de vakantiespreiding noemt en bovendien het feit dat het strenge optreden van de politie voorheen nu zijn vruchten afwerpt.

"Zoals het nu gaat, werkt het voor ons veel prettiger en is het voor de mensen ook veel leuker," zegt de eigenaar van de dancing "Wyb" in Midland, de heer W(yb) H. Dijkstra. "Vorig jaar was ik 's middags om half 3 al uitverkocht en werd om de laatste kaartjes gevocht. Nu kan men rustig 's avonds kaartjes krijgen. Voor mij is dat niet erg: vol wordt het toch wel."

Op de boot terug liggen enkele jongens midscheeps, hun hoofd op de plunjezak, hun benen met rafelige spijkerbroek omhoog tegen de stalen wand. "Terschelling is niet meer wat het was," zegt een van hen spijtig vol en de jongelui die niet meer naar binnen kunnen, zitten, liggen of staan op de stoep. Van half 8 tot half één.

Dit is de hoofdstraat van Midland om ongeveer 6 uur 's middags. In Langweer is het drukker om die tijd van de dag.

Dat de conferenties al lang niet meer een gezellige bijeenkomst en evaluatie zijn van de eilanden bewijst de opkomst van deze vijftiende conferentie. Maar liefst 220 mensen zijn op Texel aanwezig. Wie meent dat Terschelling, jongeren, alcohol en problemen iets van de laatste jaren is heeft het mis. Tijdens de conferenties van '61, '62, '63 en '64 staat het jongerenoverlast vraagstuk centraal. De jongeren die zonder ouders komen kamperen op het eiland zorgen voor overlast in de vorm van lawaai, vernielingen en schermutselingen. Dit is overigens ook het laatste vraagstuk wat op de agenda staat want na 1964 wordt er geen waddenconferentie meer gehouden zoals dat voorheen het geval was. Reden hiervoor is dat de conferenties te druk worden (met name mensen van de vaste wal) en er teveel vraagstukken ineens behandeld moeten worden. In het vervolg zal er om het jaar een kleinere bijeenkomst worden gehouden zonder de secties. De secties (middenstand, horeca, kamperen, vervoer, gemeentebeheer, politie en kerk) zullen door intern beraad hun boontjes doppen.

De opkomst van passagiers, 1945-1970

In de zomer van 1947 onderhoudt Rederij Doeksen viermaal daags de verbinding met het vaste land. De aangekochte nieuwe 'Holland III' een tot sleepboot omgebouwd korvet van de Engelse marine vervangt de 'Holland I', die in Duitse dienst zo slecht onderhouden is, dat het schip voor Doeksen daarna niet meer te gebruiken was. ('Holland II' werd nieuw van de werf eveneens door de Duitsers gevorderd en ging in Duitse dienst bij Denemarken ten onder). Ook deze 'Holland III' heeft een afneembare passagiersaccommodatie en biedt plaats aan 785 personen en bagage. Het schip zal worden ingezet om de toenemende stroom van toeristen in het hoogseizoen van en naar het eiland te brengen.

In 1951 wordt een in opdracht van Doeksen nieuw gebouwde sleepboot op een scheepswerf in Groningen te water gelaten. Deze 'Holland IV' is tevens voorzien van een luxueuze passagierssalon om in het hoogseizoen bij te kunnen springen voor het vervoer van vakantiegangers. Het schip biedt ruimte aan ongeveer 700 passagiers en bagage (met name veel fietsen!). De 'Holland III' wordt in 1953 verkocht aan Perzië.

Het zomerseizoen van '53 was drukker dan ooit. Een kop uit de Leeuwarder Courant: 'Terschelling had drukker seizoen dan ooit. Vraag naar zomerhuizen overtrof aanbod'⁸.

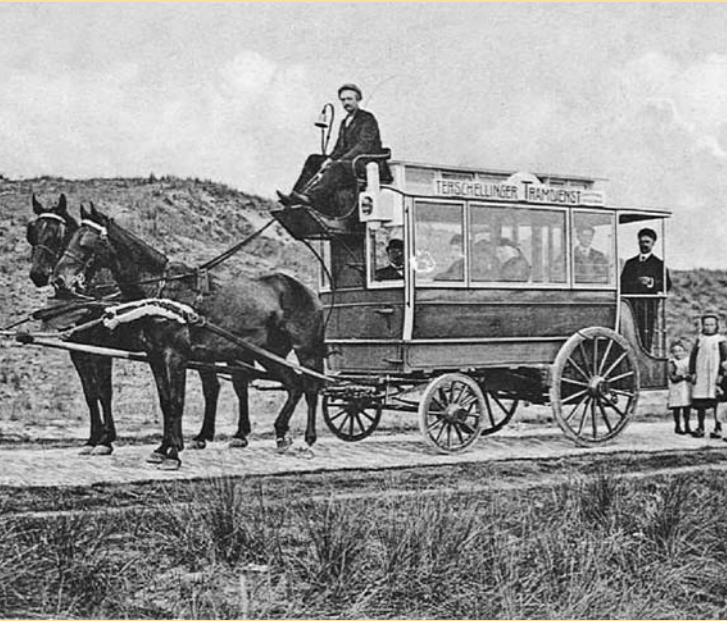

Om het toenemende recreatieverkeer in de bouwvak de baas te kunnen blijven zal Doeksen op korte termijn een schip aan moeten schaffen. Begin 1954 doen de Nederlandse Spoorwegen het veerschip 'Van der Wijck' (Enkhuizen – Stavereen) van de hand. Het schip met een passagierscapaciteit van 1600 a 2000 zitplaatsen biedt de oplossing voor de toename tussen Harlingen en Terschelling. Doeksen ziet echter af van de koop omdat het schip niet gemakkelijk manoeuvreerbaar is in de haven van West-Terschelling en niet rendabel zou zijn.

Twee dagen later komt het verlossende woord. Doeksen laat in Alphen aan de Rijn een modern passagiersschip bouwen. Een seizoen later vaart het motorschip 'Friesland' over het wad en kan 1260 passagiers en 16 auto's vervoeren.

In de hoogseizoenen van '59, '60, '61 en '62 zet de rederij in het hoogseizoen enkele malen de uit Zeeland gehuurde 'Oosterschelde' in voor het overbrengen van recreanten. Dit schip biedt plaats aan 500 passagiers en 25 auto's. Per 1 januari 1962 komen de klassen te vervallen op de veerboten tussen Harlingen en Terschelling. De zomer die volgt benut Doeksen de capaciteit van haar schepen maximaal en zo worden ongeveer 7000 passagiers in het eerste weekend naar Terschelling gebracht. Vanaf het winterseizoen van 1966-1967 wordt op werkdagen de veerdienst tweemaal onderhouden en op de vrijdagen zelfs driemaal. Een paar jaar daarvoor waren er rond de weekenden al enige afvaarten bijgekomen.

⁽⁹⁾ LC, 12 oktober 1953, Terschelling had drukker hoogseizoen dan ooit

Kwaliteitsslag passagiersverbinding; 1970 – 2008

Niet alleen op de eilanden word de ‘kippenhok cultuur’ aangepakt. Ook op weg naar de eilanden wordt geprobeerd de gasten van alle gemak te voorzien. Aan comfortabele passagiersboten ontbreekt het dan ook niet. Het enige wat nog mist is een snelle mogelijkheid om van en naar het eiland te komen. Immers de reis duurt nog altijd meer dan een uur. In 1969 komt daar verandering in als het Britse Comar in samenwerking met N-tours in Amsterdam zogeheten hovermarines wil laten varen over het wad. Een hovermarine is een soort hovercraft die op luchtkussens met een minimale diepgang van 50 centimeter en een snelheid van 35 knopen (65 km/uur) door het water kan varen. Hiermee zou het mogelijk zijn om de overtocht naar Terschelling in een half uur te doen. Rederij Doeksen ziet vooralsnog geen heil in een samenwerking met de Britse exploitant. Volgens scheepvaartdeskundigen van de rederij is een hovermarine niet in staat om de overtocht te maken bij wind harder dan kracht 6, bij mist en bij ijsvorming op het wad. De intentie van de VVV om voor de hovermarine kaartjes te gaan verkopen is voor Doeksen onbegrijpelijk omdat Doeksen al jaren veel geld in de VVV steekt. Middels een brief weet Doeksen de VVV van Terschelling te overtuigen. De VVV zal geen tickets voor de hovermarines verkopen, een boycot dus tegen

de ‘hovers’. Begin september valt dan ook het doek voor Comar’s verbinding. De dienst heeft 35 dagen gevaren waarvan 7 door weersomstandigheden niet volledig. Dit in combinatie met een gemiddelde bezetting van minder dan de helft van de capaciteit maakt de verbinding niet rendabel.

Eind zomer 1973 krijgt Terschelling dan toch een sneldienst. Dit maal geëxploiteerd door rederij Doeksen zelf. Geen hovercraft of -marine maar een snelle catamaran genaamd ‘Koegelwieck’ kan 170 passagiers met een snelheid van 28 knopen (50 km/uur) het wad over zetten. De overtocht duurt zo minder dan drie kwartier.

(10) LC, 9 oktober 1973, Gasten onder de indruk van kwaliteit snelle catamaran

De ANWB en de KNWV gaven eerder al aan een gevaar te zien in het snelle grote schip. In het bijzonder langzame pleziervaartuigen zouden de snelheid van de boot onderschatten en in de problemen kunnen komen. Echter door de extreem korte remweg en de manoeuvreerbaarheid van de catamaran vormt de boot geen gevaar op de wadden. Over de voornaamste reden voor de aanschaf van de dure catamaran zegt dhr. Doeksen: “Met dit schip hopen wij een stuk gereedschap te hebben waarmee wij de steeds sneller op ons afkomende toekomst een slag voor kunnen zijn”¹⁰.

In zijn toespraak bij de ingebruikneming van de ‘Koegelwieck’ deelt dhr. Doeksen eveneens mee dat er volgend jaar een nieuw schip in gebruik zal worden genomen om de toenemende passagiers en auto’s aan te kunnen.

Eind 1971 wordt de de ‘Midsland’ gekocht. Dit schip voer onder de naam ‘Rheinland’ als veerboot tussen Emden en Borkum en biedt plaats aan 1000 passagiers en 50 auto’s. Deze kunnen door middel van het zogeheten ‘roll on - roll off’ systeem (in de volksmond ook wel bekend als kop- en kontladen) snel geladen en gelost worden. In Harlingen via het achterschip erop, in Terschelling via de voorkant er weer af. Na modificaties voor dit systeem aan de steigers in zowel West-Terschelling als Harlingen wordt het schip in maart 1975 in gebruik genomen. De ‘Schellingerland’ en ‘Noord-Nederland’ worden uit de vaart gehaald. Om tegemoet te komen aan een stijgende vraag naar het transport van auto’s breidt Doeksen twee jaar later de vloot uit door een voormalig Zweedse veerboot in dienst te nemen. De nieuwe ‘Noord-Nederland’ kan 55 auto’s vervoeren. Het schip heeft een breed dek geschikt voor het bekende ‘roll on - roll off’ systeem. In de herfst van 1980 is de nieuwe haven op West klaar en worden de tijdelijke voorzieningen opgeruimd. Met de toename van het autobezit en de capaciteit van de veerdiensten neemt ook de discussie op het eiland weer toe over een autobeperking (de auto enkel gebruiken voor het bereiken van de bestemming). Discussieavonden,

raadsvergaderingen, protesten en brieven naar de Koningin zijn het gevolg. De gemeederen laaien hoog op en er ontstaat een tweedeling op het eiland. In grote lijnen zijn de tegenstanders van de autobeperking; de middenstand en de bewoners van Oosterend. Voorstanders; ANWB, natuuraanhangers en bewoners die Terschelling liever houden zoals het is; uitzonderingen daar gelaten. Binnen het VVD-bestuur ontstaat ook een tweedeling wat uiteindelijk resulteert in het aftreden van het gehele bestuur. Het instellen van een autobeperking wordt enkele malen uitgesteld en de affaire waait langzaam over. De autobeperking zoals in eerste instantie bedoeld was is er vooralsnog nooit gekomen. Wel zijn er

in het centrum van West-Terschelling enkele auto beperkende maatregelen genomen zoals het autoluw maken van drukke straten.

De periode die volgt is een roerige voor de Terschellinger Stoomboot Maatschappij. Door de steeds hoger wordende exploitatiekosten en het uitblijven van landelijke financiële steun is de reder genoodzaakt om de tarieven voor vrachtovervoer (bestelbusjes en vrachtwagens) per schip flink te verhogen. Dit leidt tot ontevredenheid van transportondernemers Klaas en Joop van Urk van Van Urk Transport BV, waarop zij een vergunning aanvragen voor het vervoeren van goederen tussen Harlingen en Terschelling. De onderne-

mer kan goedkoper zelf de goederen van en naar het eiland halen en brengen. Dit leidt tot een conflict met Doeksen die bezwaar maakt tegen de vergunning omdat dit wel eens de nekslag zou kunnen betekenen voor de noodlijdende reder. In december '83 wordt het bezwaar van Doeksen afgewezen. Van Urk krijgt een vergunning voor goederenvervoer voor een periode van tien jaar. Eind '84 wordt bekendgemaakt dat het hoger beroep van Doeksen tegen de vergunning van Van Urk gegrond is verklaard. Dit houdt in dat

het vervoersbedrijf zijn activiteiten tussen het eiland en de vaste wal moet staken. In februari daarop volgend komt de uitspraak. De Commissie Vervoersvergunningen bepaald dat: “Het transportbedrijf Van Urk bv mag voorlopig alleen grote partijen goederen tussen Harlingen en Terschelling vervoeren van niet meer dan twee verladers tegelijk”¹¹. Hier blijft het bij na de definitieve uitspraak van het college van beroep voor het bedrijfsleven in Den-Haag in januari 1987. Na enkele aanpassingen aan de havens in Terschelling en Harlingen wordt met enige vertraging in juni 1989 de nieuwe boot van Rederij Doeksen in gebruik genomen. De ‘Friesland’ heeft ruimte voor 1750 passagiers en 120 auto’s en is tot op de dag van vandaag in gebruik. De ‘Schellingerland’ wordt daarna nog gebruikt als reserveschip en wordt na een verbouwing in 1993 gebruikt als veer tussen Vlieland en Harlingen onder de naam ‘Oost-Vlieland’. De snelboot ‘Stuifdijk’ wordt na ruim een jaar in dienst te zijn geweest tijdelijk vervangen door de eerste ‘Koegelwieck’. De ‘Stuifdijk’ is enkele malen uit de vaart geweest door averij. Doeksen heeft dan inmiddels in Noorwegen een nieuwe, grotere catamaran besteld. Het schip wordt niet voortgestuwd door schroeven maar door waterjets. De snelle ‘Koegelwieck’ wordt in juli 1992 in gebruik genomen en biedt plaats aan 317 passagiers. Twee jaar later komt de ‘Midslan’ als reserveboot de ‘Friesland’ ondersteunen. Deze schepen zijn nog in gebruik op de verbinding. In 2002 komt er een

nieuwe ‘Noord-Nederland’ voor het vervoeren van vracht. Onlangs werd er een luxueuze snelboot aan het assortiment van Doeksen toegevoegd. Het Filippijns gebouwd schip vervoert 415 passagiers in ongeveer 40 minuten van en naar Terschelling. In 2008 brengt het concurrerende EVT (Eigen Veerdienst Terschelling) de snelboot ‘Willem Barentz’ in de vaart. Deze veerdienst biedt reizigers naast de reguliere verbinding van Doeksen extra mogelijkheden om van en naar het eiland te gaan. Over de komst van de concurrent zijn de meningen verdeeld op het eiland. Voor de badgast van nu maakt het niet zoveel uit, die wil enkel zo snel, goedkoop en comfortabel mogelijk naar het eiland.

(11) LC, 7 februari 1985, Zeevervoer Van Urk aan banden gelegd.

(12) Cijfers gemeente Terschelling

100% Toerisme, 1970 - 2008

Na de omslag neemt ondanks de adviezen van het ETIF de werkgelegenheid in de landbouw geleidelijk af. Vandaag de dag telt Terschelling nog 15 actieve melkveehouderijen die hun bedrijfsvoering volledig gericht hebben op de productie van melk. Drie hiervan kiezen voor het ‘ecologisch boeren’ en leveren hun melk voor een goede prijs aan de laatste zuivelfabriek op het eiland, ‘De Terschellinger’, die goede zaken doet met de verkoop van biologische zuivelproducten. Daarnaast is er nog een handjevol hobbyboeren

met een bedrijfsvoering bestaande uit een combinatie van een boerencamping en het houden van vee. De meeste agrariërs echter hebben hun bedrijf omgebouwd tot bijvoorbeeld groepsaccommodatie of camping en genieten een volledig inkomen uit het toerisme.

Het aantal zeevaarders in opleiding (WBS-studenten)¹² is wel gestegen en schommelt de laatste jaren rond de 300 studenten. Het aantal van origine Terschellingse hiervan is echter op twee handen te tellen. Van een agrarisch maritieme

economie is dan ook geen sprake meer. Het grootste deel van de Terschellingers verdient zijn brood vandaag de dag direct en indirect aan de badgast. Dat een grote hoeveelheid 'outsiders' op een relatief klein eiland overlast met zich mee brengen blijkt uit de terugkerende discussie over het aantal motorvoertuigen op het eiland. De functionaliteit en het comfort dat het gebruik van motorvoertuigen de badgasten biedt staat in schril contrast met de rust waarvoor de badgasten komen. Toch blijkt de overlast waarvan in de jaren zestig voor gevreesd werd mee te vallen. Veel vakantiegangers gebruiken de auto enkel als transportmiddel om van de boot bij hun verblijf te komen. Vervolgens beweegt men zich met de fiets of te voet over het eiland. Dit zorgt in de smalle straatjes van West-Terschelling wel voor parkeerproblematiek maar is geen belemmering van de rust. Het aantal brommers en motoren is vandaag de dag aanzienlijk minder dan waarvoor gevreesd werd. Daarnaast zijn de moderne motorvoertuigen natuurlijk een stuk minder lawaaiig en zorgen nauwelijks voor stankoverlast in verhouding tot de rijdende rookfabrieken van de jaren zestig.

Sinds de jaren vijftig ervaren zelfstandig kamperende jongeren het ultieme gevoel van vrijheid. Al komt dit bij sommigen al snel neer op losbandigheid. Overlast is dan ook niet te vermijden. Begin jaren zestig wordt daar alcoholmisbruik aan toegevoegd. Wat begint als Duitse scholieren die uit het zicht van begeleiding glazen flesjes op

het strand tegen elkaar kapot gooien groeit uit tot overlast in de vorm van vechtpartijtjes, vandalisme en geluidsoverlast van zelfstandig kamperende jongeren. In die tijd wordt het probleem voor het eerst besproken. Sindsdien is er af en toe een incident of nieuws item met betrekking tot het onderwerp en komt Terschelling weer een periode negatief in het nieuws. Een terugkerend fenomeen. In de zomer van 2002 bereikt Terschelling als zogenaamd 'zuipeiland' een hoogtepunt (of dieptepunt). In een programma op de commerciële televisie wordt de slechtste kant van het eiland getoond. Beschonken jongeren en meters hoge bierkratten spelen de hoofdrol in de sensatiegerichte documentaire. Er worden fietsen mishandeld, jonge meisjes laten zich van hun stoutste kant zien en er wordt gevochten onder de Brandaris. Daarnaast zijn er die zomer enkele gevallen van alcoholvergiftiging onder jonge vakantiegangers. Dit allemaal leidt tot een enorme mediahype over het zogenaamde 'zuipeiland' en komt het imago van Terschelling niet ten goede. Achteraf blijkt dat het meeste in scène is gezet, en zijn sommige jongeren met bier betaald om zich te misdragen. De inwoners van Terschelling reageren gelaten op het geheel. Volgens hen kom je overlast van stappers overal tegen en zijn de problemen die zich voordoen op Terschelling niet van ernstige aard. Dit blijkt ook uit het feit dat het de jongeren nog altijd niet moeilijk wordt gemaakt om het eiland te bezoeken. Twee speciale jongerencampings vormen

zelfs een soort walhalla voor de feestende tieners. Toch is er de laatste jaren een afname van het aantal bezoekende jongeren te zien. De oorzaak hiervan wordt in eerste instantie niet alleen in de negatieve publiciteit gezocht. Hoofdoorzaak zijn de extreem lage tarieven voor een strandvakantie in Zuid-Europa. Daarom kiezen steeds meer jongeren voor deze optie. Waddeneilanden Ameland en Texel hebben dezelfde afname. Of de negatieve publiciteit echt invloed heeft op het imago van Terschelling is de vraag. Ondanks dat er geen expliciete regiomarketing voor het eiland wordt bedreven is Terschelling een sterk merk. Een 'hippe slogan' is hier niet eens voor nodig. De rijke historie en het maritieme verleden zijn een goede fundering, welke terug te vinden zijn in onder andere de musea op het eiland, maar ook in de literatuur. Terschelling is een van de meest beschreven plaatsen van Nederland. Dat de natuur op Terschelling tegenwoordig van

iedereen is blijkt wel uit het feit dat de gedeeltelijk afgebrande Boschplaat in 2004 het nationale nieuws haalde. Dit was niet mogelijk geweest als in de jaren vijftig het ETIF haar zin had gekregen en het land ter bevordering van de landbouw ingepolderd had. Voor de rest verkopen de natuurlijke ingrediënten als het strand, de duinen en de Boschplaat natuurlijk zichzelf. De laatste jaren zijn daar ter bevordering van de seizoenspreiding enkele evenementen aan toegevoegd. Voor de sportliefhebber is er de Berenloop, Fjoertoer en diverse roei- en zeilraces, waaronder de H-T race. Als toppunt van cultuur en vermaak is er sinds 1981 Oerol. Een jaarlijks terugkerend cultureel festival dat is uitgegroeid tot een onuitwisbaar merk en de laatste jaren meer dan 50.000 bezoekers trekt.

Tot slot, 2009

Nog even een frisse blik op de veranderingen in de afgelopen honderd jaar. De visserij op Terschelling is begin 20ste eeuw al zo goed als uitgestorven. Het aantal Terschellingse op de grote vaart is eveneens drastisch teruggelopen. De Zeevaartschool doet nog wel goede zaken, al is er onder de studenten een verwaarloosbaar kleine hoeveelheid echte eilanders. Wat de landbouw betreft is Terschelling niet langer zelfvoorzienend. Zelfs het maïs bedoeld als ruwvoer voor het melkvee wordt aangevoerd vanaf de vaste wal. Nog slechts een handjevol beroepsmatige melkveehouders bewerken de polder aan de zuidkant van het eiland. De voornaamste bron van inkomsten komt nu voort uit de bezoekers. Terschelling was honderd jaar geleden dus bijna een volledig autarkisch eiland. Geïsoleerd door de zee was de postboot de enige vorm van contact met de rest van Nederland. Tegenwoordig is het eiland door een optimale bootverbinding bijna permanent te bereiken. Terschelling is nagenoeg volledig gericht geraakt op het toerisme. Het is geliefd in heel Nederland (en Duitsland). Veel vakantiewoningen kennen een eigenaar aan de vaste wal, Staatsbosbeheer is grootgrondbezitter en met de Waddenzee als UNESCO werelderfgoed lijkt Terschelling niet langer een zaak die er alleen op Terschelling toe doet.

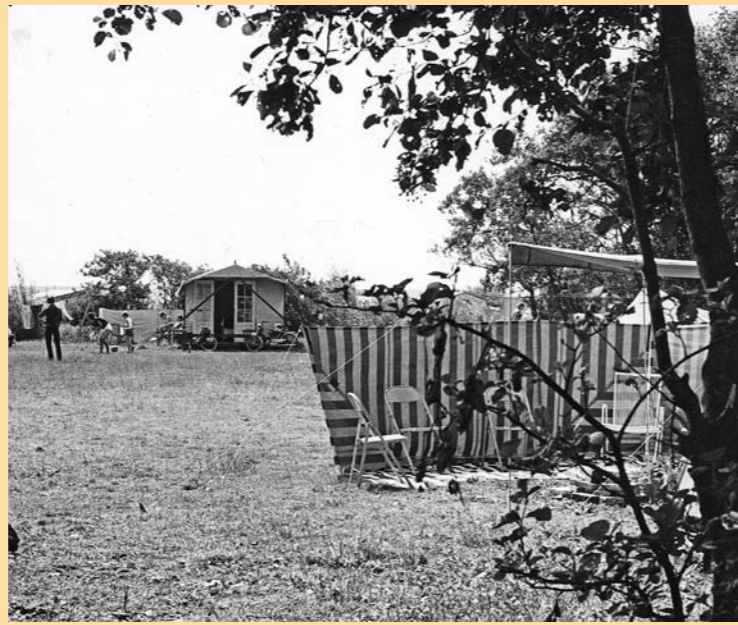
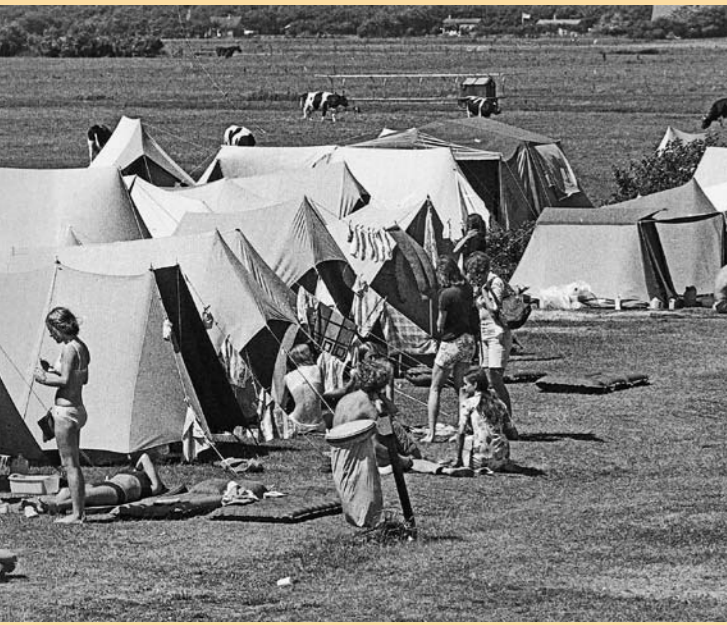
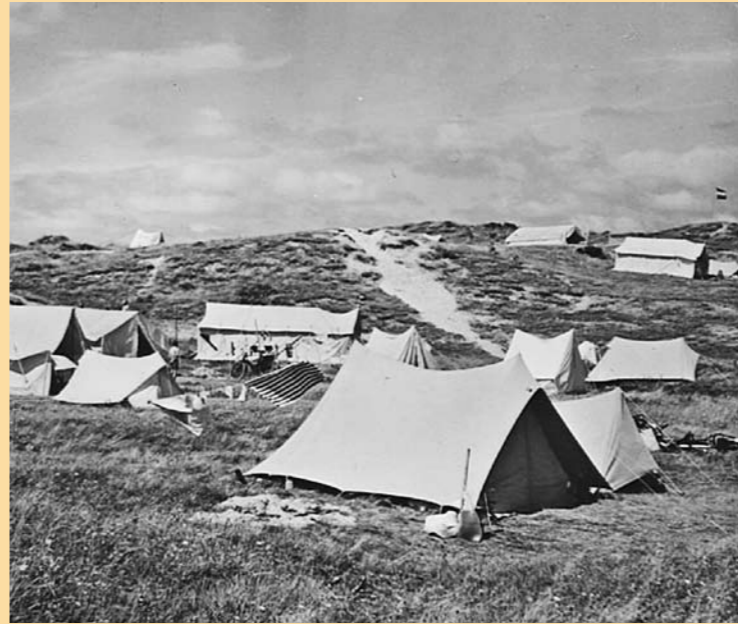
100 jaar overheidsbemoeyenis

Terschelling is een uniek eiland met een eigen karakter en cultuur. Toch ontwikkelde het toerisme zich op Terschelling in grote lijnen hetzelfde als elders in de wereld.

Tot en met de 18e eeuw werd nauwelijks voor het plezier gereisd. De eerste toeristen gingen op bedevaart of naar een kuuroord. In het begin van de 19e eeuw werd aan het zeebaden een heilzame werking toegedicht. Scheveningen en Zandvoort ontwikkelden zich als de eerste Nederlandse badplaatsen. Toerisme was echter voorbehouden aan een klein deel van de bevolking, de elite. De ontwikkeling van het toerisme werd in grote mate beïnvloed door uitvindingen. De komst van de industriële revolutie had een positieve invloed op het toerisme. Met name uitvindingen op vervoersgebied als de tweewieler, stoomboot, trein, auto en in een later stadium het vliegtuig hebben de ontwikkeling van het toerisme bepaald. Na de Tweede Wereldoorlog nam de ontwikkeling van het toerisme een vlucht. Recreatie en toerisme werden een begrip. Zeker toen het vrije weekend werd ingeburgerd en (de doorbetaalde) vakantie steeds meer als een verworven recht werd beschouwd. Vrij na een jaar van hard werken en sparen. Goed voor de broodnodige ontspanning en het opdoen van nieuwe krachten. Kamperen werd populair als gezinsvakantie.

Lekker in de buitenlucht met een sterk sociaal karakter. De vakantie werd steeds meer voor iedereen bereikbaar. Hierdoor groeide de vakantiedeelname gestaag door. Dit gold uiteraard ook voor Terschelling.

De veranderende rol, die de gemeente door de jaren heen in overheidsland heeft gespeeld, is van invloed geweest op de gemeentelijke bemoeienis met het toerisme. De gemeente zoals wij die nu kennen vindt haar basis in de gemeentewet van 1851. De raad werd het hoogste orgaan, verantwoordelijk voor de "huishouding der gemeente" en rechtstreeks gekozen door (een deel van) de ingezetenen. De wethouders (voorheen assessoren) werden door en uit de raad gekozen. De burgemeester bleef voorzitter van de raad en van het college van burgemeester en wethouders. In deze periode breidden de taken van het gemeentebestuur zich gestaag uit. Dit ging gepaard met een groeiend aantal verordeningen en reglementen. Ook kreeg het gemeentebestuur meer greep op de ruimtelijke ontwikkeling en het verkeer en vervoer. Alles wat met wonen, ruimte en milieu te maken heeft, is tegenwoordig sterk gereguleerd. Dat was in het begin van de negentiende eeuw wel anders. Toen woonden er in Nederland maar twee miljoen mensen. Het land was vooral leeg, woest en voor grote delen onbewoonbaar.

Dat de nationale overheid zich zou bemoeien met zoiets als wonen, ruimte of milieu was ongehoord. Verstrekking voor de gemeente was de invoering van de Woningwet in 1901. Deze Wet kan worden gezien als het begin van overheidsbemoeienis met de woningbouw.

In de Woningwet was al iets te zien van ruimtelijke ordening. Er stonden regels in voor de stedenbouwkundige ontwikkeling. Gemeenten werden geacht uitbreidings- en bestemmingsplannen op te stellen. Door de jaren zijn diverse taken van het Rijk naar de gemeente overgegaan. Hiermee is de autonomie van de gemeente op verschillende terreinen toegenomen. Het gemeentelijk beleid heeft de afgelopen 100 jaar het uiterlijk aanzien van het eiland in grote mate bepaald. In de volgende paragrafen wordt stilgestaan bij enige belangwekkende of uitzonderlijke zaken die zich op gemeenteg gebied in relatie tot toerisme de afgelopen 100 jaar hebben afgespeeld. Uiteraard zonder uitputtend te kunnen zijn.

Periode 1909 t/m 1945

Deze periode kenmerkt zich door toerisme dat nog in de kinderschoenen staat. De bevolking is terughoudend, kijkt de kat uit de boom. Het is de lokale VVV die de handschoen oppakt om invulling te geven aan de gewenste propaganda/reclame. De gemeente onderschrijft het geconstateerde belang van het vreemdelingenverkeer en trekt hierin samen met de VVV op.

Het belang van het vreemdelingenverkeer wordt landelijk onderkend. Dit blijkt onder andere uit een brief die de gemeente in 1920 ontvangt van de algemene Nederlandse Vereniging voor Vreemdelingenverkeer (ANVV). Hierin is de volgende passage opgenomen: *Het nut van het vreemdelingenverkeer dat zoovele voordeelen kan afwerpen voor ingezetenen des lands is erkend door de Regering. Die behalve door de benoeming van een Regeringscommissaris in het bestuur van de ANVV daarvan ten overvloede blijkt geeft door de vereniging financieel te steunen.*

Het ANVV besluit in 1923 de propaganda voor de badplaatsen krachtig ter hand te nemen. Er wordt een commissie benoemd die tot taak heeft de speciale belangen der Noordzeepadplaatsen na te gaan en het hoofdbestuur te adviseren op welke meest doelmatige wijze bedoelde propaganda gevoerd kan worden. De commissie acht het wenselijk dat de direct belanghebbenden bij

de te voeren propaganda, te weten de gemeentebesturen, de VVV's en de hotels een blijk van daadwerkelijke belangstelling zouden geven. Zij kwam tot de conclusie, dat waar hier de ANVV zich bijzondere offers zal getroosten voor genoemde propaganda het niet meer dan billijk is dat de bij deze actie betrokkenen hiervoor een extra bijdrage zouden geven. Ook het gemeentebestuur van Terschelling ontvangt een verzoek een contributie van 50 gulden te betalen voor het lidmaatschap van de ANVV of een donatie te doen van minimaal 25 gulden. Deze inkomsten zullen uitsluitend gebruikt worden voor de propaganda der Nederlandsche Noordzeekust. Het gemeentebestuur meldt dat het werk van de vereniging de volle sympathie heeft, doch dat de gemeente niet bij machte is financieel in de kosten bij te dragen.

Dat het toerisme naar Terschelling in de jaren twintig nog in de kinderschoenen staat, blijkt uit een schrijven uit 1929 van het centraal bestuur der afdeling van het vreemdelingenverkeer te Terschelling. Zij gaven aan dat het jaar 1929 voor wat het vreemdelingenbezoek betreft vrij begenadigd is geweest, hoewel nog altijd niet gezegd kan worden dat Terschelling een badplaats is geworden waarheen een grote trek bestaat. Gedurende het badseizoen bedroeg het

aantal vreemdelingen: 4.845 personen. Volgens de vaste overtuiging van het centraal bestuur is de ontwikkeling van het eiland Terschelling tot een badplaats een vraagstuk dat slecht geleidelijk opgelost zal kunnen worden. Dit ligt aan een tweetal factoren. Ten eerste moet bij de Terschellinger bevolking de wil bestaan om hun geboorteeiland voor vreemdelingen aantrekkelijk te maken en de eilanders moeten de lust hebben, al gaat dat soms met lasten gepaard, om vreemdelingen als welkome gasten te leren beschouwen. Ten tweede de propaganda. Dagelijks moet als het ware de naam Terschelling genoemd worden, in de couranten, door de radio en in de particuliere brieven zodat langzamerhand de naam van het eiland doordringt tot alle hoofden en harten

van de Nederlander en zo mogelijk tot die van de buitenlanders. Dit is reden dat de eilander VVV aan de ANVV geld afdraagt voor het voeren van campagnes in binnen- en buitenland.

Niet enkel de bevolking is terughoudend, ook de ondernemers. Dit blijkt uit een in het begin van de jaren dertig door de VVV opgesteld rondschrj-ven. Dit rondschrj-ven is een reactie op het feit dat een algemene vergadering slechts werd bezocht door een teleurstellend aantal van 20 personen.

Een citaat uit dit rondschrj-ven:

Bekend is dat bijna alle leden drukke dagelijksche bezigheden hebben, dat de zorgen om het hoofd boven water te houden voor velen onzer groot zijn en dat veel niet van "vergaderen" houden. Toch was de opkomst

veel te klein en is het aantal leden der Vereeniging onverklaarbaar gering. Weet men dan niet, dat de Vereeniging werkt voor de belangen van alle bewoners van ons eiland! Rechtstreeks zijn gebaat de pensionhouders, alle neringdoenden, alle landbouwers (denk eens aan de grote hoeveelheden melk, eieren, boter en kaas die genuttigd worden door plusminus 6.000 bezoekers) terwijl alle anderen indirect belang hebben in de bloei van onze gemeenschap.

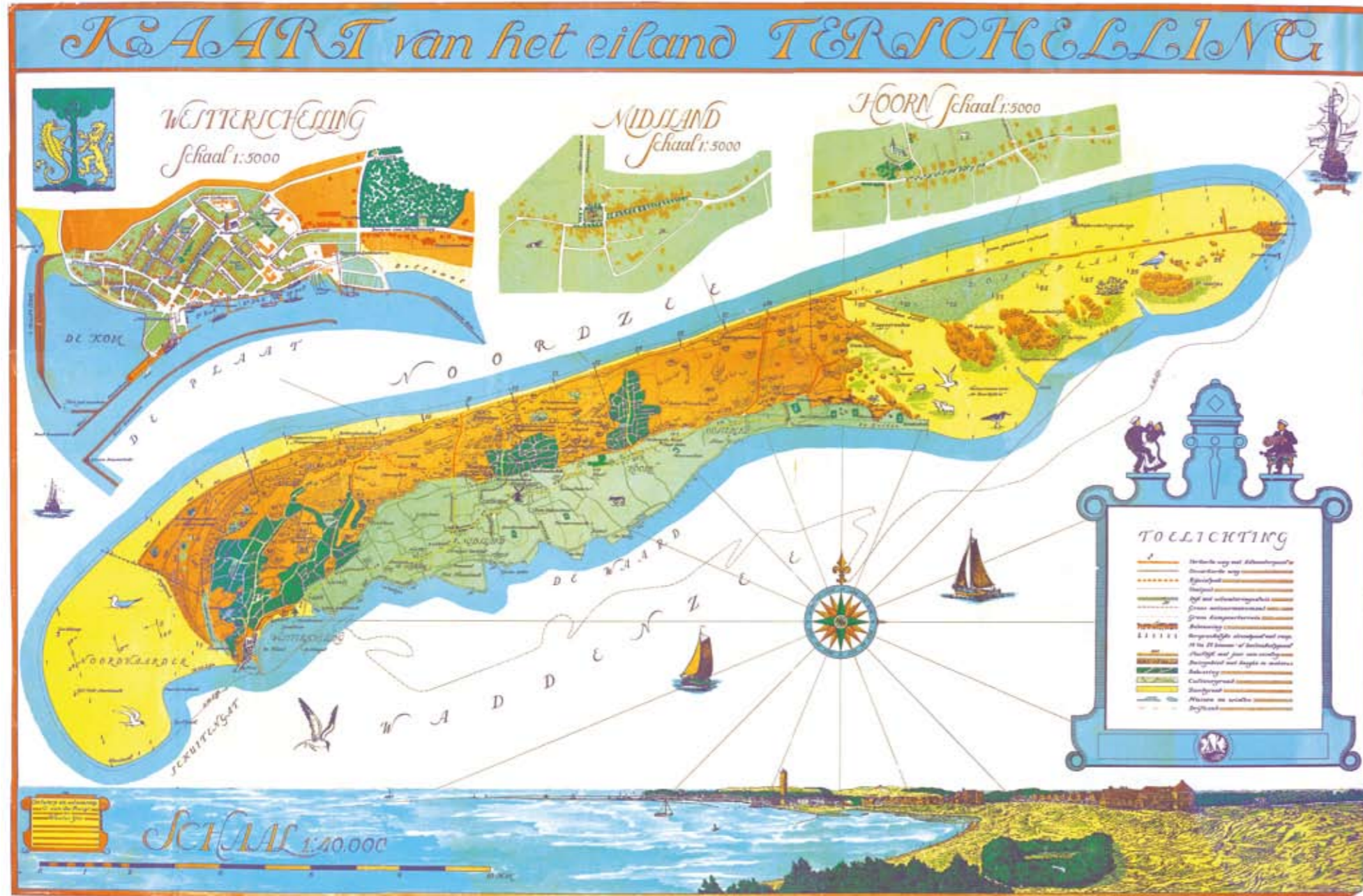
Het rondschrj-ven belandt ook op het gemeentehuis. Uit de gemeentearchieven blijkt dat ambtelijk aan de burgemeester wordt aangegeven dat de gemeente zich zeer goed met de inhoud van het rondschrj-ven kan verenigen.

Ook wordt de voorzichtige ontwikkeling van het toerisme langzaam maar zeker steeds meer

zichtbaar in het Terschellinger landschap. Bij Wet van 13 mei 1927 wordt door het Rijk de uitgifte van staatsduingrond in voortdurende erfpacht aan J. Mulder en mr. W. de Gavere geregeld. Later de NV Exploitatie Maatschappij. De concessie in het duingebied tussen West aan Zee en Formeurum aan Zee is ongeveer 140 hectare groot. De uitgifte kan nogal wat landschappelijke consequenties hebben. Artikel 5 van deze Wet luidde: op het in erfpacht gegeven terrein mogen voor de stichting van een badplaats en alles wat daarbij behoort gebouwen worden gezet, alsmede werken en beplantingen worden aangelegd. Parallel met de ontwikkeling van het toerisme loopt de aanleg van het Terschellinger wegennet. De verharding van de gehele Hoofdweg in 1909 ontsluit het gehele eiland. Een ander voorbeeld van wegeaanleg aan het begin van de vorige eeuw is de aanleg van een fietspad van Oosterend naar het strand in 1925. Verder is in het kader van de werkverschaffing in 1927 de weg vanaf Halfweg naar het Badpaviljoen in West aan Zee gerealiseerd. Het Terschellinger wegennet vervult uiteraard ook een toeristische functie. Dit blijkt uit het feit dat de ANWB in 1930 op tien locaties de nu nog steeds gehanteerde paddenstoelen plaatst. De ANWB spreekt bij de toezending van deze paddenstoelen de wens uit dat deze wegwijzers mogen bijdragen tot de vooruitgang van het eiland.

Ook op provinciaal niveau zijn er ontwikkelingen. In 1934 besluit de Provinciale Friesche vereni-

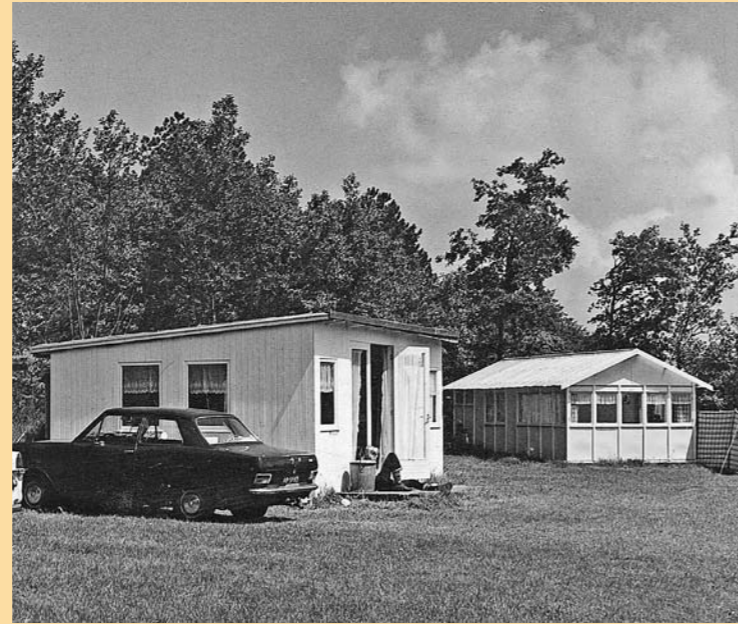

ging voor vreemdelingenverkeer tot de stichting van een federatie van VVV's in Friesland en aangrenzende gemeenten inclusief de eilanden.

Ondanks deze inspanning op promotioneel gebied blijft in de jaren dertig het toerisme naar Terschelling achter bij de Friese eilanden Ameland en Schiermonnikoog. Ameland wordt door de Friezen als hun traditionele badplaats beschouwd, terwijl ook Schiermonnikoog over Friezenbezoek en Groninger gasten niet te klagen heeft. Dit is de basis voor de in de vakantieperiode ontstane bijnamen "Leeuwarden en Groningen aan Zee". De reden voor het achterblijven van het Terschellingbezoek ligt in de onbekendheid. Ook de langere bootreis vormt wellicht een barrière.

Voor de Tweede Wereldoorlog krijgt de Terschelling haven wel een ander aanzicht. De voorafgaande eeuwen heeft West Terschelling jarenlang strijd tegen de zee gevoerd. Om het dorp en de naaste omgeving tegen de zee te beschermen zijn in 1749 twee zware rijdsdammen gelegd. Aan de Westelijke Hoek van het dorp en een zwaar zink- en beslagwerk aan de oostelijke kant tegen het dorp aan. Ook bestonden er in de zestiende eeuw reeds plannen de slenk af te dammen. Echter de natuur kwam West-Terschelling en haar omgeving te hulp. Het Kleyne Schuytgat verzandde, zodat het vaarwater niet meer onder de westkust langs liep. Daarmee was de bedreiging verdwenen. De laatste jaren voor Tweede wereldoorlog werd de dam van de Nieuwe Dijk in westelijke richting aangelegd en verschenen de twee dammen in het havenbeeld. Hierdoor ontstond de haven zoals wij die heden ten dage nog kennen.

Het toerisme stopt in de tweede wereldoorlog. Terschelling wordt door de bezetter als zogenaamd Sperrgebied aangewezen. In deze gebieden worden geen vreemdelingen toegelaten. Hierdoor daalde het toerisme in de oorlogsjaren tot nagenoeg nihil.

Periode 1946 t/m 1959

In de periode na de oorlog zijn er een tweetal ontwikkelingen die op de gemeente afkomen. Ten eerste de toenemende bemoeienis van buitenaf op het Waddengebied in het algemeen en Terschelling in het bijzonder en ten tweede de meer planmatige overheidsaanpak.

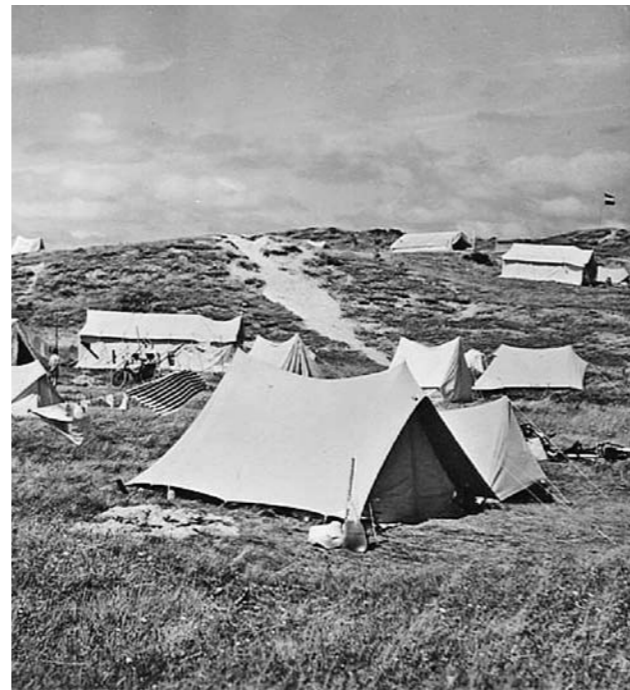
In 1951 verschijnt het door het ETIF (Economisch Technologisch Instituut voor Friesland) samengestelde sociaal economische rapport over Terschelling. In dit rapport wordt ingegaan op de geschiedenis van het eiland en haar bestaansbronnen (landbouw, visserij en scheepvaart). Daarnaast bevat het rapport behartenswaardige conclusies ten aanzien van de toekomst. Met betrekking tot het toerisme is voornamelijk naar de werkgelegenheid gekeken. Het ETIF beaamt dat het vreemdelingenverkeer van grote betekenis is voor het eiland, maar wijst er tegelijk op dat deze betekenis vaak te hoog wordt aangeslagen. Het percentage van de bevolking dat voordeel van dit vreemdelingenverkeer kan hebben kan groot zijn. Echter niet mag worden vergeten dat dit voordeel voor een belangrijk deel tot bijverdienste beperkt zal blijven. Het belang van de zeevaart als werkverschaffer neemt af. In 1909 oefende 41% van de mannelijke beroepsbevolking van Terschelling een zeevarend beroep uit. In 1947 ligt dit percentage tussen de 15 en 25%.

Naast de landbouw zal het vreemdelingenverkeer meer en meer in plaats treden van de zeevaart als bron van hoofd- of neveninkomsten. De verwachting is dat de landbouw een impuls zal krijgen van de ruilverkaveling.

Nadeel is dat het vreemdelingenverkeer aan enkele maanden gebonden is terwijl er in de winter geen werk is. Over de toekomst is het ETIF daarom niet positief. De factoren die het toerisme in de toekomst zullen beïnvloeden zijn onzeker. Het ETIF verwacht dat het aantal badgasten in de toekomst niet sterk zal kunnen toenemen. Want Terschelling blijft wat dit betreft aangewezen op de niet groter wordende bevolking van de noordelijke provincies.

Het ETIF-rapport diende mede als basis voor de voorloper van het bestemmingsplan de zogenaamde uitbreidingsplannen. In het najaar van 1951 wordt in de gemeenteraad een uitbreidingsplan voor de 7 dorpen behandeld. Het plan in hoofdzaak en de plannen voor de 7 dorpen zijn opgesteld door de planologische dienst voor Noord Holland.

Het college is van mening dat in de naaste toekomst de recreatieve functie die het eiland vervult groter zal worden. De bestaande accommodaties laten veel te wensen over. Verandering hierin gaat langzaam. Bijzonder oog is er voor het

zogenaamde sociaal toerisme (zie ook op pag 59). Echter ook vormen van ander toerisme worden niet uitgesloten. Dit maakt differentiatie in de vakantieaccommodaties gewenst.

Het plan tracht de recreatiebouw te bevorderen door in de duinen van Midsland en aan de zuidkant van de bossen benoorden van Hoorn de bouw van hotels, pensions en jeugdherbergen mogelijk te maken. Daarnaast wordt benoorden de bossen van Hoorn en in de zeeduinen van West en Formerum rekening gehouden met badpaviljoens. De verbouwing van boerderijen tot zomer- en kamphuizen is mogelijk mits op

architectonisch bevredigende wijze. Verder wordt er op gewezen rekening te houden met enige accommodatie voor niet massale kampeerterreinen en kampeerboerderijen.

Op de vestiging van industrie wordt niet gerekend. In het uitbreidingsplan worden hiervoor dan ook geen gronden bestemd.

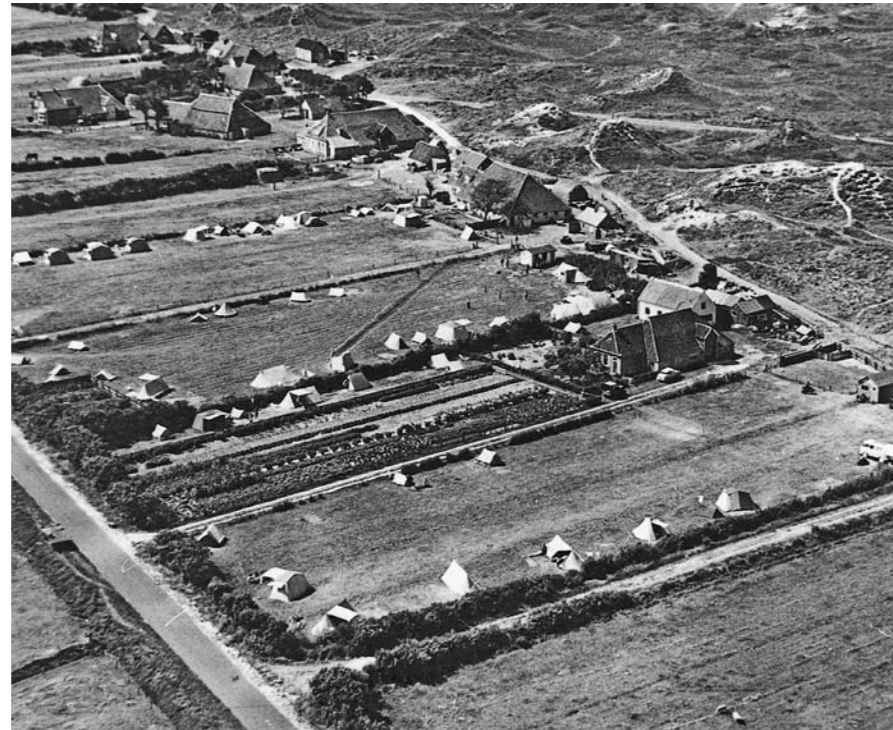
In het uitbreidingsplan wordt ook aandacht besteed aan de gevolgen die de groei van het toerisme voor het eiland wegennet zal hebben. De 14 kilometer lange Hoofdweg is in het uitbreidingsplan met het oog op het zomerverkeer verbreed geprojecteerd. Waar mogelijk wordt de Hoofdweg

van de meer en meer wenselijke fietspaden voorzien. Daarnaast is een drietal bestaande fietspaden naar het strand in het plan opgenomen en is er langs een deel van de kust evenwijdig daaraan een Oost-West gericht fietspad geprojecteerd, dat deze drie Noord-Zuid-gerichte fietspaden verbindt. Van de onverharde landwegen, zijn zowel ten behoeve van de agrarische bevolking als met het oog op de zomergasten, de weg langs de duinvoet en enkele wegen in de polder voorzien van een smal verhard rijwielpad. Hierdoor ontstaan fietsroutes in de lengterichting van het eiland en door de polder en de Hoofdweg zal worden ontlast van een deel der fietsers.

In de behoefte aan actieve ontspanning zowel voor de Schellinger bevolking als voor de zomergasten van elders wordt in het plan voorzien door het aangeven van sport- en speelvelden. Voor de passieve ontspanning is behoud van natuur- en landschapsschoon nodig. De zomergast wenst beide vormen van ontspanning. Het behoud van natuur- en landschapsschoon is voornamelijk van belang. Dit omdat volgens het gemeentebestuur Terschelling voor de recreatie van het Nederlandse volk een speciale functie heeft te vervullen, namelijk helpen voorzien in de grote behoefte aan familiebadplaatsen, waar mondaine drukte ontbreekt en waar het mogelijk is op eenvoudige wijze te genieten van de vrije natuur en van het strandleven, in het bijzonder voor gezinnen met kinderen.

Het aanwezige hotel- en pensionaanbod is onvol-

doende om op de ontwikkeling tot familiebadplaats te kunnen inspelen. De accommodaties zijn te primitief, niet gezellig en niet genoeglijk genoeg. Mede vanwege het Nederlandse klimaat is het gewenst de zomergasten wat meer comfort te bieden. Net als op de andere Waddeneilanden wordt op Terschelling gekampeerd op de uitgestrekte terreinen van Staatsbosbeheer. Op Terschelling rust op iedere kampeerder de verplichting zich direct na aankomst op het eiland aan het gemeentehuis te melden, waar hem tegen

een geringe betaling een kampeervergunning voor onbepaalde tijd wordt uitgereikt.

Vlak na de oorlog zijn er op Terschelling de volgende kampeerterreinen aanwezig:

Onder controle van Staatsbosbeheer de kampeerkampen: het hoofdkamp bij Formerum voor groepen en individuele kampeerders, het kampeerterrein van de Nederlandse Padvinders Unie bij West-Terschelling en het kampeerterrein Kampvreugd van een katholieke jeugdbeweging ten noorden van de Longway. Hiernaast is er het particuliere kampeerterrein van Tj. de Boer te Formerum, het kampeerterrein Zaadnoordijk (bij strandpaal 8/9), het kampeerterrein Doeksen (bij Kunedune) en het kampeerterrein “In Goede Haven” te Midsland alleen voor meisjes.

Het kampeerterrein te Formerum is totaal 22,5 hectare groot. Een terrein met een aanzienlijke omvang vooral in vergelijking met de huidige Terschellinger kampeerterreinen, waarvan de grootste twee, beide ruim 7 hectare bedragen. Het merendeel van de kampeerterreinen bevond zich in het natuurgebied, terwijl de kampeerterreinen hedentendage voornamelijk in de binnenduintrand zijn gelegen.

Voor de oorlog waren op Terschelling 56 zomerhuisjes aanwezig. Al deze huisjes waren gebouwd met inachtneming van de gemeentelijke zomerhuisjesverordening die uit 1933 dateert. Na de oorlog zijn er nog 40 zomerhuisjes aanwezig. Hiervan liggen er 34 op het terrein van de NV Exploitatie Maatschappij. De verdwenen huisjes zijn

gedurende de oorlog op last van de bezetter verwijderd. Voor de zomerhuizenterreinen “West” en “Midsland” wordt een apart uitbreidingsplan in-onderdelen vastgesteld.

Het gemeentebestuur concludeert dat indien er nog geen zomerhuizen in de duinen van Terschelling waren gebouwd, er alle reden zou zijn de vraag onder het oog te zien, of zij hier in beginsel toelaatbaar zijn, en zo ja, waar zij dan uit een oogpunt van algemeen belang het beste zouden staan. Tot dit algemene belang zou daarbij zowel de behoefte aan recreatie aan zee als de noodzakelijkheid het natuur- en landschap te beschermen zijn te rekenen en getracht zou moeten worden hiertussen het juiste evenwicht te vinden door hotels, paviljoens en zomerhuizen zodanig te situeren, dat de schoonheid van het landschapsschoon zo min mogelijk wordt aangetaast en natuurwetenschappelijke waarden niet worden geschaad.

Echter er is sprake van een voldongen feit.

Langs de kust, zowel op de duintoppen als in de duinvalleien, staan al een aantal zomerhuizen. Bovendien is een aantal nog onbebouwde duinterreinen voor de bouw van zomerhuizen verkocht. Er wordt daarom geconstateerd dat het zaak is de mogelijkheden op een zodanige wijze aan het bestaande aan te passen, dat landschap en natuurschoon niet nog meer worden geschaad dan thans is geschied.

Derhalve wordt er voor gekozen zowel in de duinen van West als in die van Midsland de

bouwstroken voor de zomerhuizen zodanig te ontwerpen, dat de huizen zoveel mogelijk in de duinvalleien en in de duinhellingen komen te staan en zo min mogelijk op de duintoppen waar zij van verre zichtbaar zijn en het landschap over grote afstanden schaden.

Enigszins beschutte duinhellingen worden voor beplanting bestemd, opdat de huizen minder kaal in het duinlandschap komen te staan. Te denken valt aan een inheemse duinbeplanting met duinwilgen, vlier, tamarix, boksdorn, duindoorn e.d.

Enkele lage duinpannen zijn aangewezen voor speelveld en kampeerterrein, waarbij niet zo zeer gedacht wordt aan vrije kampeerders als wel aan kampeerders, behorende bij bewoners van de zomerhuizen. Op elk der zomerhuizerterreinen, alsook in de duinen van Formerum is gerekend op gelegenheid voor de bouw van een badpaviljoen. Op het zomerhuizerterrein van Midsland is bovendien aan de noordkant van de Zeeweg een terrein bestemd voor een hotel, daar hieraan op Terschelling ongetwijfeld behoefte bestaat.

De omvang van de zomerhuizencomplexen is zodanig gekozen dat ruim het dubbele van het toen reeds aanwezige aantal zomerhuizen kan worden gebouwd. Een nog omvangrijker bebouwing zou stedenbouwkundig en uit een oogpunt van algemeen belang gezien, niet verantwoord zijn. Bovendien zou men door het bouwen van grotere complexen de kip met de gouden eieren slachten: de vernietiging van het duinlandschap en van

de rust, die bij een kleiner complex zomerhuizen wel, doch bij een groter complex niet bewaard zou blijven. De vernietiging van twee der belangrijkste aantrekkelijkheden van Terschelling zou van dien aard zijn, dat Terschelling als badplaats achter zou komen te staan bij de andere Waddeneilanden, waar dergelijke complexen zomerhuizen niet zijn toegelaten.

In de uitbreidingsplannen en de partiële herzieningen uit de jaren vijftig zijn de contouren bepaald van de zomerhuisgebieden zoals wij die anno 2009 nog kennen in de Terschellinger duinen.

Reeds in 1953 zijn er ontwikkelingen in de hotel-sector. In dat jaar wordt hotel Zeezicht in West heropend. De verbouwing van dit hotel is mede tot stand gekomen via de "Marshall hulp".

De grote vlucht die het toerisme na de oorlog

neemt is aanleiding voor de gemeenteraad om in 1953 geld uit te trekken voor de verbeteringen de badweg Halfweg - West aan Zee en de Midslander badweg.

De eerder genoemde toename van gemeentelijke taken in het algemeen gecombineerd met de groei van het toerisme zet de gemeentefinanciën onder druk. In 1955 vindt op Texel een waddenconferentie plaats. Tijdens deze conferentie zenden de burgemeesters een telegram aan de minister van binnenlandse zaken, waarin zij hun bezorgdheid uitten over het voornemen de bijdrage uit het gemeentefonds zo klein mogelijk te houden. De bijdrage blijft gebaseerd op het aantal inwoners zonder dat daarin wordt verdisconteerd dat deze bevolking in de zomermaanden twee-, drie-, viermaal zo groot is.

De burgemeesters verklaren dat de grote achterstand in het verzorgingspeil van de eilanden na de bevrijding hun voor grote financiële problemen heeft gesteld. Daarenboven komt nog de grote vlucht die het vreemdelingenverkeer heeft genomen. Hiervoor dienen tal van voorzieningen te worden getroffen die omvangrijke investeringen noodzakelijk maken. Het gemeentelijk budget wordt hiermee onevenredig bezwaard. In de plannen die vlak na de oorlog verschenen werd vaak de term sociaal toerisme gebruikt. De Waddeneilanden richten zich op toerisme voor de man met de smalle beurs. Onderzoek van de Leeuwarder Courant wijst in 1957 echter uit dat dit geen opgeld doet. De prijzen voor de overtocht en de logiesaccommodaties doen niet onder voor bijvoorbeeld een buitenlandse autovakantie.

Daarnaast is het levensonderhoud op de eilanden duurder en dit blijkt niet geheel aan de vrachtkosten te wijten.

Door de groei van het toerisme krijgt de gemeente steeds meer te maken met wildgroei. Ondanks het planologische beleid wordt het eiland kras volgebouwd met optrekjes die de toets der kritiek maar moeilijk kunnen doorstaan. Deze ontwikkeling leidt er toe dat de gemeente meer en meer sturend en ook handhavend moet gaan optreden.

Na de oorlog zet de groei van het toerisme naar Terschelling in. Dit vraagt om meer gemeentelijke bemoeienis. In de periode van 1946 t/m 1959 erkent het gemeentebestuur al in een vroegtijdig stadium het belang van natuur en landschap voor het toeristische product. Door het Rijk ingezette ontwikkeling in het duingebied tussen West aan Zee en Formerum aan Zee worden ingeperkt. De ruimtelijke ordening gaat een steeds belangrijker rol spelen. In uitbreidingsplannen worden de randvoorwaarden voor de toeristische ontwikkeling aangegeven.

Periode 1960 t/m 1979

In de jaren zestig wordt Terschelling voor het eerst geconfronteerd met de problematiek van de jeugdbezoekers. De overlast is in 1960 zodanig dat het gemeentebestuur overweegt volgend jaar strengere maatregelen te nemen. De mogelijkheid om kampeerdere die na 1 uur 's nachts buiten het kampeerterrein zijn de kampeerkaart af te nemen wordt overwogen. Uiteindelijk bleven daadwerkelijke maatregelen uit. Wel werd in 1962 gepleit voor onderzoek naar de wenselijkheid om speciale kampeerterreinen voor de jongeren in te richten. Campings die ingesteld zijn op de wensen en behoeften van de jeugdige kampeerdere. Het is op dit moment moeilijk voor te stellen, maar pas in 1970 neemt de gemeenteraad het besluit dat gemengd kamperen op Terschelling is toegestaan. Het voorstel van B&W wordt echter niet volledig overgenomen. Beneden de 18 jaar blijft gemengd kamperen niet toegestaan. De bemoeienis van buiten af op het eiland beleid neemt toe. In november 1962 wordt de permanente commissie voor de Waddeneilanden geïnstalleerd. De commissie heeft tot taak de vinger aan de pols te houden bij de ontwikkeling van het toerisme op de Waddeneilanden. In 1966 verschijnt het door de provincie voor 10 jaar opgestelde streekplan voor de Waddeneilanden. Dit streekplan zet in op ruimte scheppen

voor het toerisme en tevens conservering van de waardevolle en onvervangbare natuurgebieden. Voor Terschelling is een uitbreiding van 8.500 slaapplekken opgenomen. De beddenscapaciteit op Terschelling zal dan maximaal 26.750 bedragen. De provincie houdt er rekening mee dat het aantal overnachtingen met een kleine zestig procent kan stijgen. Dit is vooral het gevolg van vakantiespreiding, verlenging van het seizoen en toename van het weekend bezoek. Op het financiële vlak is er voor de gemeenten positief nieuws. Het Rijk komt met een doeluitkering voor toeristische objecten. Deze is echter verspreid over de verschillende departementen. Hierdoor zit er weinig lijn in de toekenning. De lokale eiland overheden hebben massa's uitgaven die ze voor eigen bewoners alleen niet zou hebben: meer en betere wegen, een uitgebreider rioleringsstelsel, verlichting en ga zo maar door. De gemeentebesturen van de eilanden besluiten de regering toestemming te vragen toeristenbelasting te mogen invoeren om wat meer ruimte in de financiën te krijgen. Texel voert als eerste Nederlandse gemeente toeristenbelasting in. Hiermee wordt het vraagstuk van wel of geen invoering van toeristenbelasting op de politieke agenda gezet bij overige vakantiegemeenten, waaronder de Friese Waddenei-

landen. In het december 1971 besluit de gemeenteraad tot de invoering van toeristenbelasting. Ingezet wordt op heffing via het bootkaartje om de uitvoeringskosten zo laag mogelijk te houden. De invoering van toeristenbelasting is niet vrij van discussie. Zo stuurt de VVD-fractie een brief naar haar Staten- en Kamerleden. Niet het feit dat er een kleine bijdrage wordt gevraagd staat ter discussie, maar de wijze waarop de verordening zal worden uitgevoerd. Personen die niets met toerisme van doen hebben (werklieden, familiebezoek, etc.) moeten ook betalen. Daarnaast werd het feit dat iemand die een uur op het eiland verblijft evenveel moet betalen als iemand die bijvoorbeeld een maand blijft als onrechtvaardig beschouwd.

Een ander discussiepunt uit deze periode is die van het aantal auto's op het eiland. Er ontstaat ongerustheid over de door rederij Doeksen voorgenomen vergroting van de vervoerscapaciteit voor auto's. Met name de Stichting Ons Schellingerland dringt er bij de gemeente op aan een grens te stellen aan het vervoer van auto's naar het eiland. Het eiland raakt verdeeld in twee kampen. De rederij geeft aan dat het aantal auto's dat naar het eiland komt slechts indirect afhankelijk is van de vervoerscapaciteit, maar direct in verband staat met de opnamecapaciteit van het eiland. Groei in het aantal slaapplekken zal van invloed zijn op het aantal auto's. Het voordeel van de vergroting van de capaciteit is dat vele gasten die op zaterdag willen komen en door plaatsge-

brek eerst op zondag of maandag kunnen worden overgezet, kunnen worden bediend.

Er wordt een actiecomité opgericht dat actie voert tegen de overlast van auto's. In de zomer van 1971 worden op grote schaal stickers verspreid met de vraag: Terschelling autoparadijs?

De ANWB wordt in 1972 gevraagd advies te geven. De problemen worden voornamelijk in de dorpen verwacht. Het streven van de gemeente de dorpen - in de zomermaanden - autovrij te maken en de aanleg van een aantal parkeerterreinen aan de rand van de bebouwing wordt door de ANWB als voldoende maatregelen beschouwd. Op Terschelling zal gelet op de aard van het wegstelsel nauwelijks sprake zijn van "driving for pleasure". Wel zal de auto worden gebruikt voor het strandbezoek, doen van inkopen, bezoek aan de dorpen en het vervoer van en naar de boot.

De ANWB is van oordeel dat het uitgestippelde beleid van het gemeentebestuur, het aantal toeristen en het waarschijnlijk daaruit voortvloeiende aantal auto's (4 à 5 duizend) binnen zodanige grenzen blijven, dat het karakter van het eiland er niet in onredelijke mate door zal worden aangetast.

Een reactie van het ministerie van CRM (Cultuur, Recreatie en Maatschappelijk werk) op een brief van Stichting Ons Schellingerland staat hier echter haaks op. CRM acht het eigen karakter van de Waddeneilanden van zodanige betekenis dat de omvang van het gemotoriseerde verkeer op de eilanden binnen duidelijk omschreven grenzen

moet worden gehouden. Zonder nader onderzoek te hebben verricht, vraagt het ministerie zich af of de maximale capaciteit nu al bereikt is of zelfs overschreden wordt.

In 1974 bereikt de discussie over het autogebruik op het eiland haar climax. Het college van burgemeester en wethouders stelt de gemeenteraad voor om het autorijden op het eiland voor gasten, alleen toe te staan van de boot naar het vakantieverblijf en van het vakantieverblijf naar de boot. Dit leidt in de maand december tot veel discussie en doet de gemoederen bij zowel de politieke partijen als ook bij de eilander middenstand en horeca hoog oplopen. Op 16 december 1974 wordt het onderwerp autorijden in een beladen raadsvergadering behandeld. Het voorstel wordt aangenomen onder de voorwaarde dat er nader onderzoek naar de consequenties van de voorgestelde maatregel plaatsvindt. Dit onderzoek heeft nogal wat voeten in de aarde. Pas in juli 1979 komt het onderwerp weer op de politieke agenda. De gemeenteraad trekt het principebesluit om in het hoogseizoen alleen te rijden op de dag van aankomst en vertrek in. Wel worden een aantal maatregelen aangenomen om het autogebruik op het eiland in goede banen te leiden. Er wordt besloten de dorpskernen voor het verkeer af te sluiten, het fietspadennet te optimaliseren, voorlichting te gaan voeren om het autogebruik terug te dringen en de concurrentiepositie van het openbaar vervoer te versterken.

Ook op het gebied van de ruimtelijke ordening zijn er ontwikkelingen. Bestemmingsplannen worden vaak afzonderlijk en op verschillende tijdstippen voor onderdelen ontworpen. De gemeente concludeert dat er behoefte is aan een gemeenschappelijke basis waarin wordt aangegeven wat de meest wenselijke ontwikkelingen ten aanzien van het ruimtegebruik moeten zijn. Dit kan via een structuurplan. In het begin van de jaren zeventig laat de gemeente een dergelijk structuurplan opstellen. In het structuurplan wordt, vooruitlopend op de uiteindelijke bestemmingsplannen, aangegeven welke ontwikkelingen te stimuleren en welke af te remmen.

Al in 1970 begint het wetenschappelijk instituut voor toerisme met een vooronderzoek voor het structuurplan. Voor het onderdeel toerisme worden de gasten geënquêteerd. Het onderzoek levert onder andere de volgende resultaten op: een damverbinding met de vaste wal wordt als volstrekt ongewenst beschouwd, dit geldt ook voor een autostop. Het voorzieningenniveau wordt zowel door de gast als door de Terschellingers als onvoldoende beschouwd. Er is geen behoefte aan spectaculaire amusementsvoorzieningen, maar wel aan speeltuinen en een zwembad.

Het structuurplan verschijnt in 1974. In het structuurplan wordt geconstateerd dat recreatie in de loop der jaren verreweg de belangrijkste inkomstenverschaffer is geworden. 83% van de beroepsbevolking is hiervan wat zijn inkomen betreft in meer of mindere mate afhankelijk. De

invloed op het landschap is reeds zodanig dat de recreatie in de toekomst niet ongelimiteerd kan toenemen. Het dreigt de landschappelijke verscheidenheid in gevaar te brengen en leidt tot beschadiging in de natuurgebieden.

De volgende oplossingen worden in het structuurplan voorgesteld:

- ◆ Stabilisatie van de logiesaccommodatie.
- ◆ Grotere spreiding van de recreatie over het jaar.
- ◆ Zonering in de logiescapaciteit (verbetering in de ruimtelijke spreiding van de logiesaccommodaties over het eiland).
- ◆ Om de concurrentie met andere gebieden aan te kunnen gaan moet de kwaliteit van het product worden verhoogd.
- ◆ De diversiteit in het aanbod aan logiesaccommodaties moet overeenstemmen met de vraag. Dit houdt in geen verdere groei van hotelbedden, meer zomerhuizen en minder kampeerterrinen.

Op 20 augustus 1974 neemt de gemeenteraad zonder veel discussie het structuurplan aan. De jaren zestig en zeventig waren voor het gemeentebestuur hectische jaren. Verdere groei van het toerisme, de opkomst van het jeugdtoerisme en lokale discussies over toeristenbelasting en autogebruik. De provincie biedt in haar streekplan een aanzienlijke ruimte om te groeien. De gemeente is terughoudender.

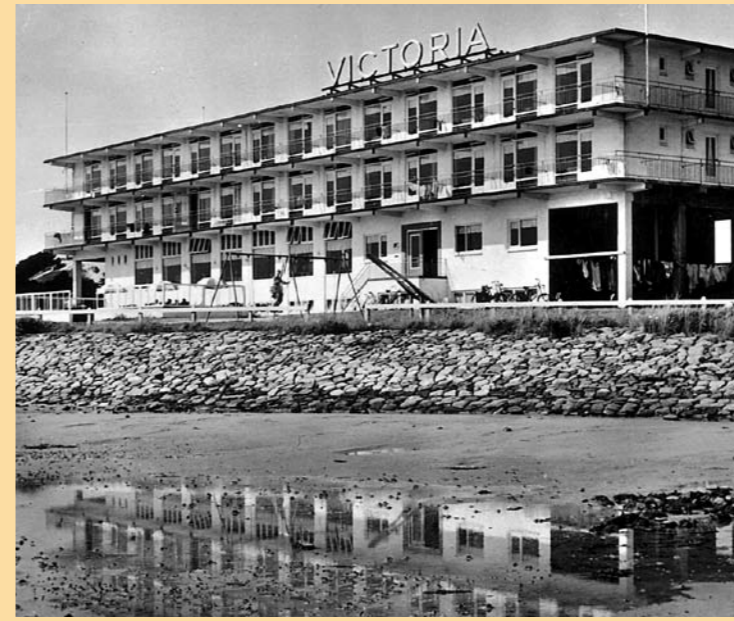

Periode 1980 - heden

In de jaren tachtig verschijnen de eerste notities die specifiek op de toeristische sector zijn gericht. In 1986 verschijnt het door de Grontmij opgestelde recreatiedeelplan. Hierin wordt het gemeentelijk beleid weergegeven door middel van een centrale doelstelling en beleidsuitgangspunten. Ook worden specifieke maatregelen beschreven. In dit plan wordt grotendeels voortgeborduurd op het Structuurplan uit 1974.

Terschelling heeft aan het begin van de jaren tachtig te leiden van de economisch mindere tijden in Nederland. De vakantiedeelname blijkt erg conjunctuurgevoelig. Dit geldt ook voor het bezoek aan Terschelling. De bezoekersaantallen lopen terug. Vanuit de Terschellinger ondernemers wordt in 1988 in reactie hierop het Toeristisch Recreatief Actieplan Terschelling (ook bekend als het TRAP-rapport) opgesteld. Doel is het actief kunnen inspelen op de gewenste verlenging van het seizoen en de versterking van Terschelling als vakantiebestemming.

De ondernemers zijn van oordeel dat het tot nu toe gevoerde beleid van de gemeente Terschelling in de afgelopen tien jaar onvoldoende heeft geleid tot kwaliteitsverbetering en seizoenverbreiding, terwijl het aantal slaappleaatsen is teruggelopen. De toeristische markt verandert snel. Om hier adequaat op in te kunnen spelen is een continu

vernieuwingsproces nodig. Dit is op Terschelling onder invloed van het gevoerde beleid vrijwel tot stilstand gekomen. De kwaliteit van het aanbod blijft sterk achter bij dat elders in Nederland.

Hierdoor haakt een grote groep consumenten af. Zonder de hoofddoelstelling van het gemeentelijk recreatiebeleid geweld aan te doen, dient er een aantal concrete wijzigingen in het beleid plaats te vinden om het toerisme als belangrijkste inkomstenbron veilig te stellen.

De ondernemers achten het in de eerste plaats nodig de feitelijke overnachtingcapaciteit minimaal op het oude niveau te brengen. Een gedeelte van de benodigde capaciteit is te vinden door op bestaande verblijfsrecreatiecomplexen grotere dichtheden toe te staan en de normcapaciteiten per kampeermiddel los te laten. Binnen de voor het gehele eiland en eventueel per zone en sector vastgelegde maximale capaciteit moeten individuele ondernemers alle ruimte krijgen om uitbreidingen te realiseren. Investerings zijn vaak alleen verantwoord bij een schaalvergroting die uitgaat boven de thans toegestane uitbreiding. Ook zal ruimte gereserveerd moeten worden voor nieuwe bedrijven van een levensvatbare omvang. Zonder investeerders van buiten het eiland lijkt het vernieuwingsproces nauwelijks te realiseren. Men zal evenwel eerst ondernemers van het eiland gelegenheid moeten geven op de ontwikkelingen in te spelen. Op korte termijn moet de gemeente mogelijkheden voor de ondernemers creëren om te moderniseren en uit te breiden.

De gemeente onderkent de terugloop van het aantal slaapplekken. Met name in de hotelsector. In de notitie hotels en pensions uit 1989 wordt geconcludeerd dat Terschelling op hotel- en pensiongebied de boot heeft gemist. Een verkenning van de markt wijst uit dat het aantal slaapplekken in deze sector kan worden verruimd. Deze verruiming zou in eerste instantie zoveel als mogelijk bij de bestaande bedrijven moeten plaatsvinden. Ook is er ruimte voor een aantal nieuwe hotelmogelijkheden. Afhankelijk van de locatie worden de mogelijkheden bepaald/beperkt door zaken als:

- ◆ De beschikbare ruimte.
- ◆ Schaal en maatvoering van de bestaande en omringende bebouwing
- ◆ De eventueel nadelige effecten ten aanzien van de woonfunctie.
- ◆ Schaal en ruimtelijke kenmerken van het landschap.
- ◆ De eventuele aanwezigheid van landschappelijke, natuurlijke en ecologische waarden.

De gemeente en de ondernemers blijken echter niet op alle onderdelen op één lijn te zitten. Zo acht de gemeente een verdere uitbreiding van de horecabedrijven uit het oogpunt van leefbaarheid ongewenst en is het college geen voorstander de toeristenbelasting te verhogen voor een hoger promotiebudget.

Tevens buigt de politiek zich over de vraag of het moet worden toegestaan caravans in de winterperiode op kampeerterrainen te laten staan. Na een langdurige discussie wordt besloten caravans op de zogenaamde jaarstandplaatsen toe te laten. Er worden echter wel randvoorwaarden aan de beschermende randbeplanting gesteld en er wordt besloten dat 50% van de aanwezige kampeerruimte beschikbaar moet blijven voor het tentkamperen. Dit om de aantasting van het landschap te beperken en de mogelijkheden voor dit tentkamperen te behouden. Jaren na deze besluitvorming kan worden geconcludeerd dat, ondanks de randbeplantingseisen, het laten staan van de caravans in de winterperiode gevolgen heeft gehad voor het Terschellinger landschap. Halverwege de jaren negentig geeft het gemeentebestuur de Grontmij de opdracht het gemeentelijk beleid te evalueren.

De Grontmij concludeert dat de centrale doelstellingen uit het Structuurplan en het Recreatie-deelplan ten aanzien van recreatie en toerisme zijn gehaald: stabilisatie van het aantal toeristische slaapplekken, seizoensverbreding, kwaliteitsverbetering, beperken gemotoriseerd verkeer en zonering (Structuurplan Terschelling 1974). Daarnaast: het veiligstellen en kwalitatief verbeteren van Terschelling als herkenbaar vakantie-eiland, en het veiligstellen van het toerisme als belangrijkste bestaansbron" (Recreatiedeelplan Terschelling 1986). De Grontmij concludeert verder dat in grote lijnen de toeristische ont-

wikkelingen op Terschelling de afgelopen jaren hebben plaatsgevonden langs de lijnen van de centrale doelstellingen ten aanzien van recreatie en toerisme, zoals weergegeven in het Recreatie-deelplan en het Structuurplan. Het beoogde beleid is in grote mate gerealiseerd.

De kleinschalige toeristisch-landschappelijke structuur, ondermeer gebaseerd op familiebedrijven/exploitaties (niet zelden in de vorm van nevenbedrijf of deeltijdactiviteit) is als eilander kenmerk/identiteit in stand gebleven. Dit geldt ook voor de aspecten afwisseling, natuurschoon, rust en ruimte.

Het beleid gericht op seizoensverbreding: binnen de bestaande logiescapaciteit is geëffectueerd, zowel absoluut als relatief. In 1974 vond circa 50% van het aantal jaarovertochten plaats in de maanden juli/augustus; in 1992 was dit circa 35%. Stabilisatie van het aantal slaapplekken is binnen de marges van definities en tellingen goed gerealiseerd.

Kwaliteitsverbetering heeft in de private sector plaatsgevonden door (ver)bouw van hotels, zomerhuizen, appartementen, betere veerboten en wachtaccommodaties, alsmede in de publieke sector door de realisatie van voorzieningen als zwembad, riolering, passantenhaven, parkeer-voorzieningen, fietspaden, landschappelijke beplanting e.d.

De meeste infrastructurele knelpunten zijn opgelost. Hierdoor kon een teruggang in markt-

aandeel worden voorkomen. Daarbij kan de vraag gesteld worden of in voldoende mate nieuwe doelgroepen op de markt zijn benaderd. Concentratie van het aantal toeristische slaapplekken in het deelgebied Midden (Hee-Formerum) heeft plaatsgevonden. In grote lijnen kenmerkt het gemeentelijke beleid zich sindsdien in een voortzetting van de ingeslagen weg. Dit blijkt bijvoorbeeld uit het structuurplan “Terschelling voorbij 2000” en de in 2007 vastgestelde Toeristische toekomstvisie Terschelling.

De Toeristische toekomstvisie Terschelling bevat als algemeen beleidsuitgangspunt: Eilander toerisme in symbiose met natuur, landschap, cultuur(historie) en lokale bevolking.

De instandhouding van het eigen eilander karakter en authenticiteit, gekoppeld aan een verantwoorde en beheersbare groei is op termijn de toeristische aantrekkingskracht.

Voorkomen dient te worden dat de kip met de gouden eieren wordt geslacht. Hoewel het toeristisch-recreatief aanbod de afgelopen jaren in de breedte is gegroeid en verbeterd (particuliere musea, sporen in het zand, reddingboot Rutgers van Rozenburg, etc.), zijn er nog diverse aanknopingspunten die in de toekomstvisie aandacht dienen te krijgen.

Toerisme zorgt voor een aantrekkelijk woon- en leefklimaat. Het is van belang dat welzijn en welvaart in balans zijn.

Algehele conclusie

De wereld en ook het toeristisch product zijn in een eeuw tijd wezenlijk veranderd. Het aanbod heeft zich voor een deel autonoom en voor een deel via overheidsbemoeienis continu aan de markt aangepast. Er kan helaas geen eenduidig beeld worden gegeven van de ontwik-

keling van het aantal slaapplekken per categorie. Uit de beginjaren van het toerisme zijn weinig statistische gegevens bekend. Toch geeft het overzicht op pagina 74-75 een beeld van de ontwikkeling van het aantal slaapplekken en de variatie in het aanbod.

De ontwikkeling van het toerisme bleek met name in de eerste decennia moeilijk te voorspellen. Daarnaast bleek de terughoudendheid van de Terschellinger bevolking en in het begin ook de ondernemers een remmende factor in de toeristische ontwikkeling.

Het staat buiten kijf dat de afhankelijkheid van het toerisme is toegenomen. Het aantal slaapplekken bevindt zich al jaren onder het gestelde maximum. Wel is het seizoen verlengd. De gewenste kwaliteitsverbetering vraagt meer ruimte. In het landschap zijn de gevolgen van de kwaliteitsverbetering zichtbaar. Van meeste invloed was de mogelijkheid de stacaravans in de wintermaanden te mogen laten staan, gevolgd door de omwisseling van de caravans door zomerhuizen. De zomerhuisgebieden in het duingebied en aan de Duinweg zijn met uitzondering van de invulling van de Duunt tussen Lies en Hoorn in omvang niet toegenomen. Anderzijds zijn door het toerisme diverse oorspronkelijke Terschellinger boerderijen door de invulling met appartementen behouden gebleven. In de hotelsector heeft schaalvergroting plaatsgevonden.

Het toerisme is van grote invloed geweest op de Terschellinger haven. Het havenplein is vergroot en voorzien van een permanente terminal. In de Dellewalbaai is de passantenhaven aangelegd. Daarnaast is de autonome ontwikkeling van de chartervaart (ook wel bruine vloot genoemd) een uit het oogpunt van het uiterlijk aanzicht positieve ontwikkeling voor het havengebied. Een eeuw badgasten op Terschelling. De tijd heeft niet stilgestaan. De maatschappij verandert steeds sneller. Uiteraard heeft dit ook zijn uitwerking gehad op het functioneren van de gemeente. Steeds meer taken zijn door het rijk naar de gemeenten overgedragen. Op Terschelling opereert de gemeente al jaren in het spanningsveld tussen de verschillende sectoren die binnen de schaarse ruimte op het eiland voor haar belangen opkomen. Het is aan de gemeente om hiervoor een goed evenwicht te vinden. Dit onder de druk van hogere overheden en belangengroeperingen die continu over de schouder meekijken.

Wat is het resultaat van 100 jaar overheidsbemoeienis op Terschelling? In vergelijking tot andere toeristengebieden is Terschelling er in geslaagd haar karakter en landschap te behouden. Binnen de door de gemeente gestelde beleidsgrenzen heeft de welvaart kunnen groeien en heeft zich een product ontwikkeld dat nog steeds bij gasten geliefd is.

Historische Logiescapaciteit

soort accommodatie	aantal bedrijven	totale logies capaciteit	% van totaal
1928			
Hotels	2	77	22,5%
Pensions & gemeubileerde huizen	49	265	77,5%
Zomerhuizen	n/b	n/b	n/b
Kampeertreinen	n/b	n/b	n/b
Totaal	49	342	100,0%
1939			
Hotels & Pensions	n/b	238	21,6%
Gemeubileerde huizen	n/b	421	38,3%
Zomerhuizen	n/b	441	40,1%
Kampeertreinen	n/b	n/b	n/b
Totaal	0	1100	100,0%
1948			
Hotels	3	76	1,1%
Pensions	31	437	6,5%
Gemeubileerde huizen	57	399	5,9%
Zomerhuizen	42	342	5,0%
Kampeertrein*	n/b	5500	81,4%
Totaal	130	6754	100,0%

* kamperen 1948: beschikbaar tussen de 25 en 30 hectare logiescapaciteit is een schatting

* n/b = niet bekend

soort accommodatie	aantal bedrijven	totale logies capaciteit	% van totaal
1958			
Hotels en pensions	n/b	1272	16,5%
Gemeubileerde huizen	n/b	832	10,8%
Zomerhuizen	n/b	1285	16,7%
Kampeertreinen*	n/b	2903	37,8%
kampeertreinen	n/b	850	11,1%
kamphuizen	n/b	450	5,9%
Jeugdherberg	n/b	85	1,2%
Totaal	0	7677	100,0%
* inclusief caravans, tenthuisjes en kinderkampen			
1974/1975			
Hotels en Pensions	n/b	2276	10,5%
particuliere verhuur appartementen*	n/b	1767	8,2%
Zomerhuizen/tweede woning	n/b	3999	18,5%
Groepsaccommodaties	n/b	957	4,4%
kampeertreinen	n/b	12620	58,4%
Totaal	0	21619	100,0%
1995			
Hotels en Pensions	n/b	1323	7,0%
particuliere verhuur appartementen*	n/b	2400	13,0%
Zomerhuizen/tweede woning	n/b	2657	14,1%
Groepsaccommodaties	n/b	1016	5,5%
kampeertreinen	n/b	11523	60,1%
Totaal	0	18919	99,7%

Ontwikkeling logiescapaciteit

1928	1939	1948	1958	1974/1975	1995
342	1100	6754	7677	21619	18919

Waar moet het heen?

De natuurbeschermers van het eerste uur, zoals Jac.P. Thijssen, voorzagen begin vorige eeuw dat het gedaan zou zijn met de rust en de natuur als het aantal toeristen verder toe zou nemen. We spreken dan over amper 1000 badgasten per jaar. Nu, ongeveer een eeuw verder, komen er jaarlijks meer dan 450.000 toeristen naar Terschelling en behoren de natuurgebieden op het eiland tot de topnatuur in Europa. Hoe is dat gegaan? Wat is de invloed van het toerisme op de natuur en het landschap? Een eenvoudige vraag die lastig is te beantwoorden.

Zoals het was

Enkele schaarse, maar goed gedetailleerde reisverslagen van de eerste gasten rond begin vorige eeuw, bezoekers die we nu eco-toeristen zouden noemen, geven een goed beeld van het eiland in die tijd. Naast artikelen van Jac. P. Thijssen zijn er uitvoerige beschrijvingen van het landschap en de natuur op Terschelling van Frederik Willem van Eeden en de Duitse schoolmeester Otto Leege van Juist, die het eiland bezochten in respectievelijk augustus 1884 en juni 1906.

Een compilatie van fragmenten, grotendeels letterlijke citaten, en de topografische kaarten uit die tijd geven een goede indruk van “toeristisch Terschelling” uit de periode vlak voordat de VVV werd opgericht.

Van Eeden reisde met de veerdienst vanuit Amsterdam en maakt drie lange dagtochten over het eiland; “De Amsterdamsche boot komt iets te laat te Harlingen aan. De vlag is geheschen als sein dat er passagiers voor Terschelling zijn; maar de Terschellingsche boot kan niet langer wachten en stoomt den Amsterdammer te gemoet. Passagiers en goederen worden nu in een oogwenk overhandigd, - en weldra staan wij op het verdek van een alderliefst schroefbootje, smal en lang, fier, de boeg omhoog het woelige water klievend”. Onderweg zien ze “grote bruinvisschen plassen in de woelige golven”. Volgens van Eeden was Terschelling “voor vele Nederlanders nog een onzalig kaal en verlaten oord, zonder boomen, een armoedig visscherseiland, waar de vreemdeling als wilde wordt aangegaapt of om centen nageloopt. Ik wenste mij geluk dat ik aan die meening geen geloof had gehecht. Wij stappen aan wal, en zien dadelijk dat het hier goed is.”

EEN DEFINITIE VAN TOERISME UIT 1876:

“TOERISME = REIZEN UIT NIEUWSGIERIGHEID OF OMDAT MEN ANDERS NIETS TE DOEN HEEFT.”

EEN LIEFHEDBERIJ DIE DESTIJD NIET VOOR IEDEREEN WEGGELEGD WAS.

“Westerschelling is een groot en ruim gebouwd dorp; de hoofdstraat is breed, door oude, digtbebladerde iepen beschaduwde. De meeste huizen hebben nog een oud-vaderlandsch karakter. Trapgevels, bankjes voor de deur en ijzeren ankers met een jaartal uit de 17de eeuw in de muren”. “De weg is niet bestraat, maar het zand is zacht en het regenwater trekt daarin spoedig weg”. De eerste dag wordt het duingebied ten noorden van het dorp, Doodemanskisten, Swartduin, Groenplak tot het Studentenplak verkend. “De duinen direct ten noorden van de vuurtoren zijn begroeid met Duinroosjes, Jasionne, Zandzegge, Driekleurig viooltje en ook met Struik- en Dophei, en in de lagere delen Kruipwilg en Gagel. Hier zal in 1909 de gasfabriek verrijzen en verderop zijn later in zeven fases nieuwe woonwijken gebouwd.

Doodemanskisten wordt beschreven als “een groene vallei die zich uitstrekt tusschen hooge duinen van Zuid naar Noord. In het midden is een blaauwe waterplas met drassige oevers en hoog riet omzoomd”. “In het blaauwe meertje zijn geen doode mannen te zien, maar een troepje lagchende en plassende kleine Terschellingens in natuurkostuum”. Op de oevers groeiden o.a. Parnassia, Gele lis, Dwerggras, Klein duizendguldenkruid en bijzondere planten als Teer guichelheil, Oeverkruid en Draadgentiaan. De laatste zullen in de volgende decennia zeer zeldzaam worden of zelfs geheel verdwijnen. De Duindoorn “Hagedoris” is zeldzaam. Na het “verlaten van de bloeirijke Doodemansvallei” wandelen ze verder oostwaarts “langs zandige dorre duinhellingen en door meerder kleine groene valleitjes wier flora met de

eerder genoemde overeenkomt”. “Na ongeveer een uur gaans door dit warme, zonnige oord, zien we een brede heuvelrug voor ons, waarop gepluimde helmbossen wiegen (Helmeduin?). Daarachter ligt het Studentenplak, het doel van onzen togt van heden: een uitgestrekte groene vlakte van twintig minuten gaans, dus ruim een kilometer lang. Het grootste gedeelte is bedekt met *Vaccinium macrocarpon* (cranberry). De vruchten zijn nog onrijp en hard, maar zo talrijk dat ze tegen onze schoenen rammelen”. “Een arme Terschellinger is bezig met heide maaijen; hij snijdt vooral de taaije stengels af en pakt die opeen tot een grooten bundel, dien hij straks tegen het sober loon van 50 cents naar den bakker brengt, voor brandstof in de oven”. “Als de

Terschellingens, in plaats van deze plant te maaijen, haar in alle venige duinpannen gingen aankweken om de vruchten, zouden zij zeker meer voordeel behalen.” “Het wordt echter tijd want sedert het bezoek van Holkema (de ontdekker van de soort in 1868), daar de vochtige duinvlakten meer en meer door het stuivende zand worden overstelpt. Zo is het Groenplak thans nagenoeg geheel verzand.” Door zulke halfverzande duinvlakten keeren we naar Westerschelling terug”. De tweede dagtocht wordt besteed aan een verkenning van de polder en de oostelijk gelegen dorpen en gaat via den Dellewal, over de dijk en door de westerpolder naar Kinnum, Midsland, Hoorn en Oosterend tot op de Grie en met paard en kar terug naar Westerschelling. “Het land wordt hier door een hoogen dijk beschermd en de buitendijksche aanslibbingen staan in rijken bloei. Uitgestrekte vlakten zijn violet en blaauw gekleurd door de zware bloemtrossen der Lamssoeren en de stervormige violet en gele Zeeaster. En verder binnendijks “Slingert de zandweg door wei- en graslanden die door smalle sloten zijn afgescheiden. In de roggelanden de blaauwe korenbloem, de gele vonkelaar (Gele ganzenbloem) en de witte vuurwortel (Reukloze kamille)”. “Voorbij Midsland zien we hier en daar elzenboschjes en hoog hakhout. De elzen schieten uit overoude stobben omhoog”. We trekken verder oostwaarts over zandige, zonnige wegen en bereiken na een uur gaans de buurt Oosterend, de laatste bewoonde buurt op het eiland. Meer en meer naderen wij de woeste, alles met een zandzee overstelpende duintoppen.

Regts ligt de Grie, een grazige strandweide, ten noorden door de duinen begrensd, ten oosten allengs in een dorre zandplaat overgaande. Die zandvlakte is hier en daar afgebroken door kleine spitse heuveltjes met donkere helmbossen gekroond en Smouzeduintjes genoemd. De duinen zijn hier schraal en schijnen geweldig te stuiven. Hier en daar heide en vooral de reeds van verre zichtbare blauwe kruisdistel, hier "blauwe stiekels" De Grie met haar blauwe stiekels is een geliefkoosd oord voor de pic-nics der eilanders".

"Een echt Terschellingsche wagen voert ons van dit thans brandend heete terrein huiswaarts. 't Is een boerenwagen, met drie paarden bespannen, groen en rood beschilderd en met een witte huif en vuurroode zitkussens. Meerdere wagens met vrolijke gezelschappen komen ons tegen; in allen wordt gezongen, maar het gezang is eenvoudig, geheel anders dan het liederlijke dronkenmangedreun, dat we zoo vaak in de groote brandpunten der beschaving hooren".

Dag drie gaat met paard en kar langs de west en noordzijde van het eiland. "Voorbij de laatste huizen voert een zandweg via het "Groene Strand", dat het eiland aan de westzijde begrensd, noordwaarts en langs de kustlijn tot in de duinen ter hoogte van Paal 18. Hier gaat de duinreeks over in een brede zandplaat die Terschelling van Ameland scheidt"

"Bij Paal 18 houden we halt: De paarden worden uitgespannen op het barre zand en wij beklimmen het duin. Hier is een ontzettende wildernis. Overal kegelvormige duintjes met uitgespreide helmbossen bekrond, en daar achter hoge, witte, geheel onbegroeide duinen".

Rederij Doeksen voert in de zomermaanden een extra zondagsdienst in voor "dagjesmensen" uit Friesland. Erg ver zullen die niet gekomen zijn, want ze troffen een landschap aan zonder enige recreatieve infrastructuur of voorzieningen. In het uitgestrekte duingebied liepen vanaf enkele dorpen (Midsland, Kinnum en Hee, Hoorn en Oosterend) zandpaden naar het strand ten behoeve van het reddingswezen en de strandvondrij. Al naar gelang de droogte, nattigheid of aan-

wezigheid van drijfzand wisselden de tracés van deze ontsluitingspaden van tijd tot tijd, maar ze waren overwegend noord-zuid georiënteerd. Het oost-west verkeer moest in die tijd nog gebruik maken van onverharde, stuivende of modderige, zandwegen van West Terschelling onderlangs via Dellewal naar Oosterend. De polder, die vanaf het najaar tot ver in het voorjaar, erg nat was kende geen doorgaande ontsluitingen. Vanuit de dorpen liepen de paden over de landerijen.

Invloed op het landschap

Nieuwe wegen en paden

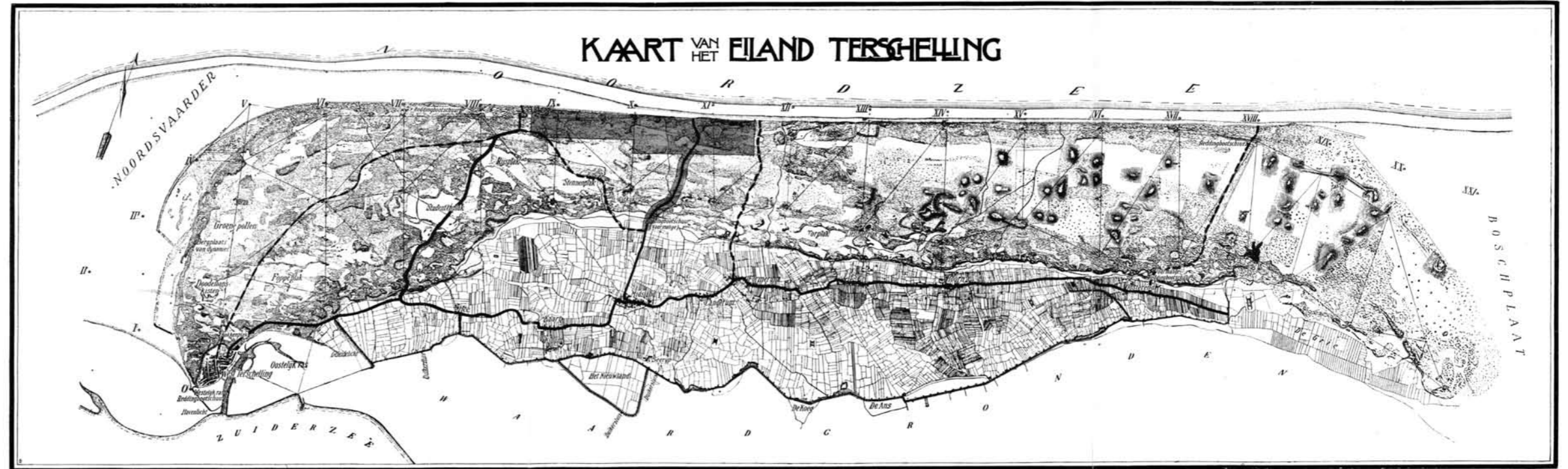
De komst van Staatsbosbeheer in 1910 bracht grote veranderingen teweeg. Om de duinen, waarvan de laagste delen vaak tot ver in het voorjaar onder water stonden, geschikt te maken voor bosaanleg en ontginning werden de “zandverstuivingen en wildernissen” in de eerste decennia van de 20^e eeuw op grote schaal ontwaterd. Vervolgens werden wegen en paden aangelegd om de landerijen bereikbaar te maken. Daar waar bossen aangelegd worden ontstaat een fijnmazig padennetwerk zoals nog nooit tevoren in de duinen aanwezig was. Door deze ontsluiting werd het duingebied veel beter toegankelijk en nam de onrust toe. Deze infrastructuur is nog vrijwel geheel aanwezig en in gebruik.

De eerste echte recreatieve ontsluiting was de aanleg van een “badweg met rijwielpad” door de duinen en jonge bosaanplantingen van West Terschelling naar Paal 8, de Longway, met een verlenging terug naar de bewoonde wereld bij Midsland (Midslander Longway) in de Eerste Wereldoorlog 1914-1918. Hiermee werd letterlijk de weg geopend voor het eerste badpaviljoen aan het Noordzeestrand. De plannen waren er al eerder, maar de bijkomende kosten voor de ontsluiting en andere voorzieningen vormden een te grote belemmering. In 1916 werd boven op de strands-

duinen bij Paal 8 een badhuis gebouwd. Dit was de voorloper van de zomerhuisdorpen in de duinen, West aan Zee en Midsland aan Zee.

In 1927 werd nog een tweede weg door de duinen aangelegd, nu vanaf Halfweg naar Paal 8, waarmee de bereikbaarheid van het strand verder verbeterde.

Voor het eerst ontstaat er een concentratie van activiteiten van recreanten in de driehoek West

Terschelling - Paal 8 - Midsland, want inmiddels was de Hoofdweg ook verhard.

In de dertiger jaren volgen nog meer nieuwe wegen en worden bestaande paden verbeterd en verhard ten behoeve van het recreatief gebruik.

In de loop der tijd worden er ook aparte fietspaden aangelegd, waaronder in de vijftiger en zestiger jaren van vorige eeuw een aantal oost-west verbindingen. Hierdoor ontstaan diverse aantrekkelijke mogelijkheden voor rondgaande routes. De laatste grote ingreep in het duingebied was de aanleg van een verharde verbindingsweg, met parallel op enige afstand een fietspad, tussen

Tracé	Jaar van aanleg/verharding	Lengte km
Longway	1915	4.5
Midslander Longway	1915	2.0
Badweg Halfweg-Paal 8	1927/1928	3.0
Heereweg	1929	1.8
Badweg Formerum	2 ^e helft 20 er jaren	1.7
Hoorner Badweg	Id.	1.8
Oosterender Badweg	1925	2.2
Verbindingsweg West aan Zee-Midsland aan Zee	1967	1.4
		18.5

Tabel 1: Aanleg en verharding van “badwegen” t.b.v recreatief gebruik.

Gebied	Perceelsgroote	
	Omstreeks 1900	Omstreeks 2000
Duinen *	Ca. 200-250 ha	30 ha.**
Duinrand Midsland - Lies		4,5 ha.
Hoornse bos		1,6 ha.
Noordsvaarder	Ca. 675 ha.	100 ha.***
Boschplaat	Ca. 1350 ha.	275 ha.***

Tabel 2: Fragmentatie duingebied 1900-2000

*excl. Noordsvaarder en Boschplaat

** exclusief aangeplante bossen

*** exclusief strand

Gebied/jaar	1958	1972	2009	Stacaravans in 2005
De Gavere	67	174	235	
Midsland Noord	12	132	198	Ca. 377
Formerum Noord	1	31	100	Ca. 190

Tabel 3: Ontwikkeling van vaste opstallen in de zomerhuisgebieden West- en Midsland aan Zee, Midsland Noord en Formerum Noord.

Paal 8 en Midsland aan Zee in 1967. Met deze doorsnijdingen raakt het natuurgebied meer en meer gefragmenteerd en blijven er steeds minder grote aaneengesloten, rustige gebieden over. Een vergelijking van de padenstelsels op topografische kaarten rond de jaren 1900 en 2000 geeft een beeld van de verandering in de ontsluiting van het duingebied. Zie tabel 2. De eerste fietspaden bestonden uit een laagje kleischelpen en waren niet breder dan een meter. Met de toename van het aantal gebruikers ontstond de noodzaak de fietspaden te verbreden. Nu zijn de meeste paden twee meter breed. Een verdere verbreding wordt vanuit landschappelijk oogpunt minder wenselijk geacht. Momenteel worden de bos- en natuurgebieden doorsneden door ca. 10 km. asfaltweg, 40 km. fietspad, 45 km. ruiterspad, 34 km. gemarkeerde wandelroutes en ca. 150 km. onverharde wegen en paden. Zonder volledigheid na te streven geeft tabel 1 een beeld van de belangrijkste ontwikkeling van de verharding van wegen voor recreatief gebruik.

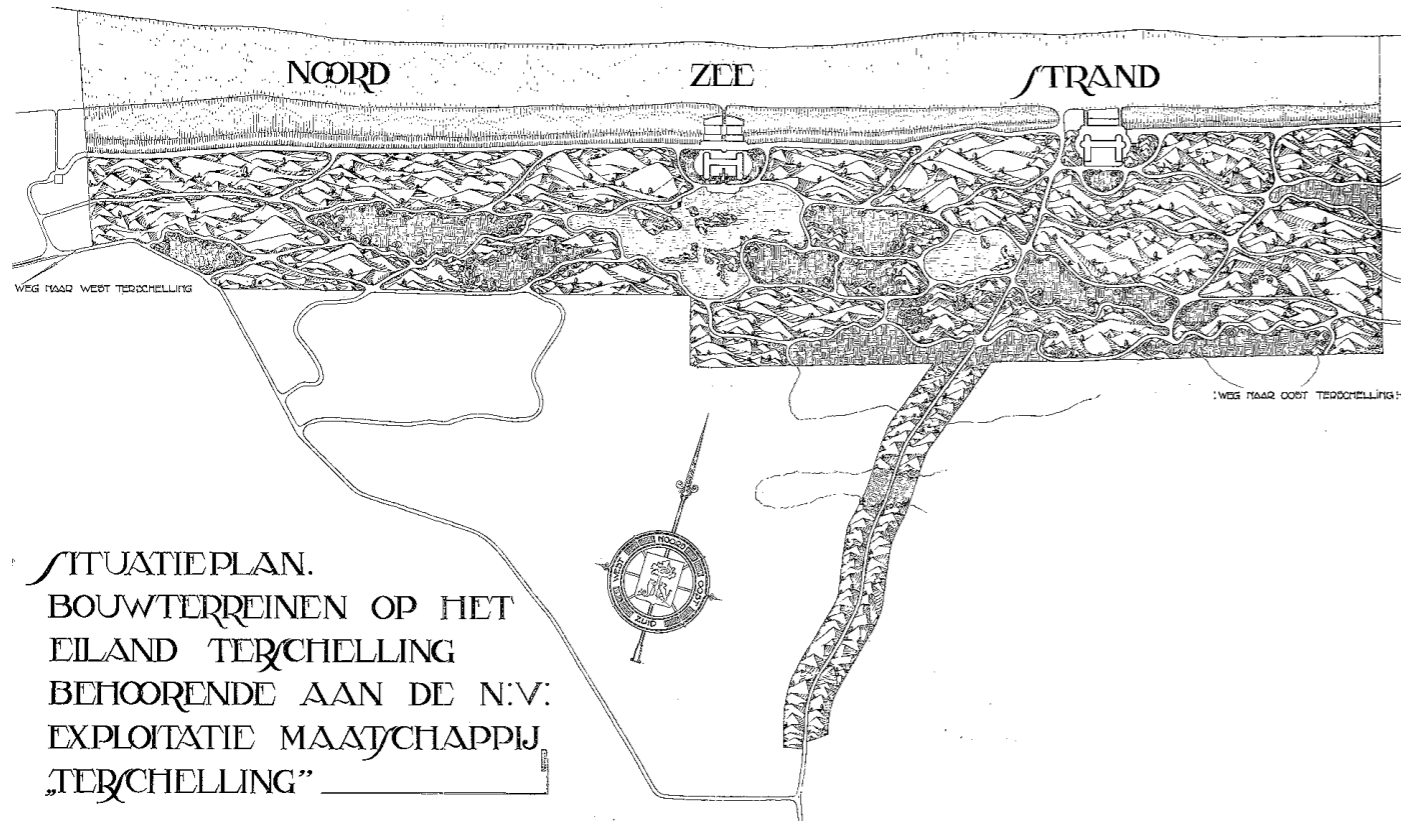
Duinsterretje

Door het langzaam verpulveren van de schelpen waait er regelmatig een beetje kalk de duinen in. Enkele kalkminnende plantensoorten, zoals het duinsterretje profiteren hiervan. De verspreidingskaart van dit bijzondere mosje geeft aan dat deze soort, buiten haar natuurlijke groeiplaats achter de zeeoep, ook veel voorkomt langs de schelpenpaden.

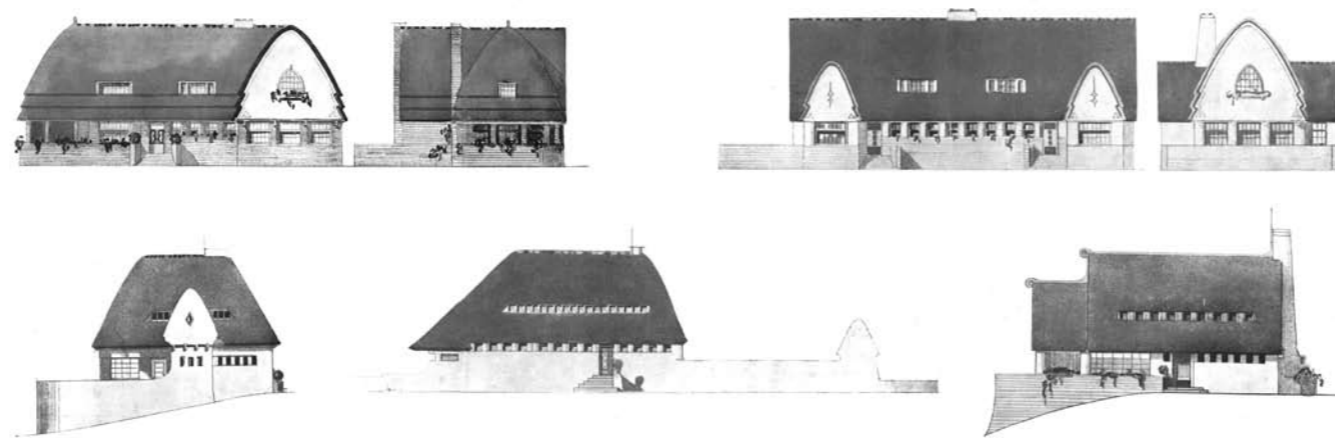
Zomerhuizen en kampeerterrinen

Rond de dertiger jaren verschijnen de eerste zomerhuizen in het Terschellinger landschap in de binnenduinrand bij Lies en in de duinen bij Paal 8 en Midsland aan Zee. Planologisch was er in die tijd weinig vastgelegd en een bouwvergunning bestond uit 1 A4-tje en kon eenvoudig geregeld worden. In 1940 waren er op heel Terschelling in totaal 65 zomerhuisjes. In de oorlog werden er in het duingebied op last van de bezetter een aantal afgebroken. In de duinen ontstaan in die tijd ook een aantal kampeerterrinen, de grootste bij Formerum een Zee en enkel kleinere bij Paal 8 en West Terschelling. De totale oppervlakte van deze duincampings bedroeg ca. 30 ha.

Later zijn deze verplaatst naar de binnenduinrand, het huidige Nieuw Formerum, het bosgebied bij West Terschelling en het kampeerhuis de Koekoekspaal. Deze ontwikkeling heeft zonder meer een sterk positief effect gehad op het duinlandschap.

SITUATIEPLAN.
BOUWTERREINEN OP HET
EILAND TERSCHELLING
BEHOORENDE AAN DE N.V.
EXPLOITATIE MAATSCHAPPIJ
„TERSCHELLING”

BOUWT UW ZOMERHUIS

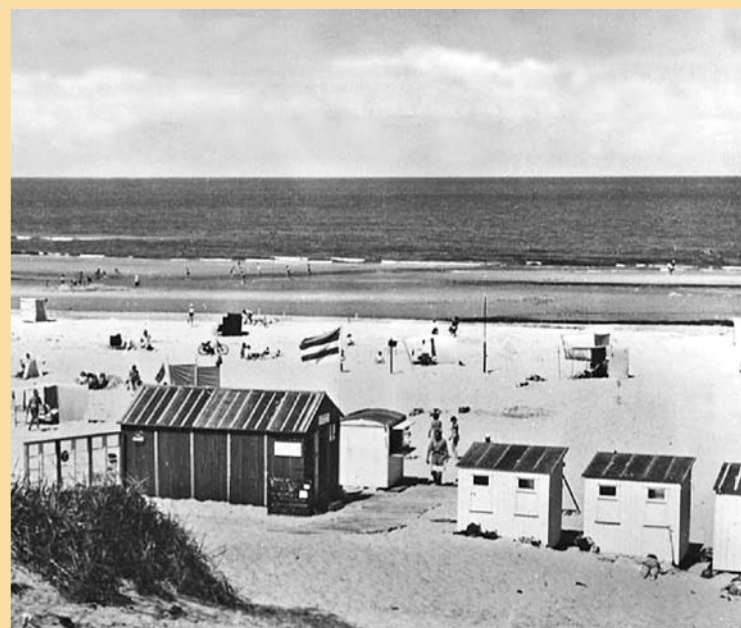
op het fraaie duinterrein der nieuwe badplaats op het eiland **TERSCHELLING**.
Terreinen voor enkele en dubbele villa's met prachtig uitzicht op zee en duinen in iedere grootte (vanaf 500 M²). TE KOOP bij de N.V. Exploitatie Maatschappij „TERSCHELLING”, Vondelstraat 45 - Amsterdam
KEIZERSGRACHT 670

Belangstellenden uit de provincie Friesland, Groningen en Drenthe kunnen zich wenden tot de N.V. Ingenieursbureau „Friesland”, Raadhuisplein 27 - Leeuwarden

De Gavere

Onder druk van het Ministerie van Handel geeft Staatsbosbeheer bij akte van 13 mei 1927, tussen Paal 8 en Formerum aan Zee 140 ha. duingebied in erfpacht uit aan de heren J. Mulder en Mr. W. de Gavere, die daar een zeebadplaats van allure willen ontwikkelen. De voorwaarden lijken niet onaantrekkelijk. De vergoeding wordt voor de eerste 75 jaar bepaald op 0,1 (gulden)cent per vierkante meter per jaar. Met daarna een mogelijkheid tot verlenging met nog eens 50 jaar, waarbij de prijs dan wel verdubbeld wordt. De plannen voorzien in een uitgebreid stelsel van verharde wegen en vele honderden kleine zomercottages naar Engels model. Volgens een brochure uit die tijd zouden hier over een aantal jaren strandboulevards, hotels met brede terrassen en winkelgalerijen verrijzen. Het terrein zou verder ingericht worden met waterpartijen voor

spelevarende kano's, groote golf-links en tennisbanen. Het wijde strand zou een ideaal oord zijn voor het in de mode komende zonnebaden. De plannenmakers mochten echter niet zomaar hun gang gaan. Om het karakter van het duingebied enigszins te behouden moesten de bouwtekeningen volgens Art. 5 van de overeenkomst voordat begonnen werd met de bouw of aanleg eerst door Staatsbosbeheer goedgekeurd worden. Deze goedkeuring zal steeds worden verleend, behoudens bezwaren van esthetische aard, aldus de tekst. Zo kreeg Staatsbosbeheer via een Kabinetbesluit in 1927 als taak de zorg voor het landschap. Maar de economische crisis verstoort de plannen en grootse ontwikkelingen komen niet van de grond. De concessiehouders geven hun gebied in kleine bouwkavels uit aan belangstellende particulieren. Naast het badpaviljoen Paal 8 verschijnen tussen 1930 en 1940 enkele tientallen zomerwoningen in het tot dan toe geheel onbebouwde duingebied. In de Tweede Wereldoorlog zijn het badhuis, een hotel bij Midsland aan Zee en een aantal zomerwoningen op last van de bezetter afgebroken. Na de oorlog stonden er nog slechts 34 huisjes (en een aantal gloednieuwe bunkers) in de duinen. Omdat de exploitatiemaatschappij financieel het hoofd niet boven het duinzand kon houden is deze in 1968 overgegaan naar Staatsbosbeheer, echter wel met de verplichting nog een beperkt aantal nieuwe zomerhuizen toe te staan. Momenteel staan er ca. 235 en kunnen er nog enkele

bijgebouwd worden, de meeste bij West aan Zee. Het duingebied tussen Paal 9 en 10 is onbebouwd gebleven. Van de oorspronkelijk geplande 140 ha. heeft uiteindelijk ca. 40-45 ha. van bestemming veranderd.

Polder

Voor 1940 was de Terschellinger polder slecht ontsloten en moeilijk begaanbaar. De lagere delen stonden een groot deel van het jaar nat en dras. Door de eerste ruilverkaveling, die in 1950 afgesloten werd, veranderde de situatie ingrijpend. De afwatering werd sterk verbeterd en de honderden kleine kavels werden samengevoegd, geëgaliseerd en sterk vergroot. Het betekende ook een

verandering in het grondgebruik, in korte tijd verdween de akkerbouw uit de bedrijfsvoering. Voor de bereikbaarheid van deze percelen werd een strak patroon van brede wegen en paden aangelegd met een lengte van ca 50 km. Vanaf Midsland kwam er een schelpenfietspad door de polder naar Oosterend. Om de rust in de Landerummer eendenkooi niet te verstoren was het pad hier over een lengte van enkele honderden meters niet verhard. Het karakter van een open polder aan de zuidzijde en een meer besloten zone met elzensingels en hakhoutbosjes langs de duinrand, uniek voor de waddeneilanden, bleef intact. Er kwamen geen boerderijen in de polder en ook geen beplanting langs de polderpaden.

Binnenduinrand

De kleine en daardoor voor de moderne landbouw onrendabele perceeltjes langs de binnenduinrand vonden snel een andere bestemming. Hakhoutbosjes en landjes werden in gebruik genomen als kampeer- en caravanterreinen. Vooreerst werden deze terreintjes gedurende een korte periode, alleen in de zomermaanden, gebruikt voor verblijfsrecreatie en was de invloed op het landschap vrij gering. Met het aanwijzen van gebieden voor de bouw van permanente bebouwing en het besluit van de gemeenteraad in 1982 om caravans jaarrond toe te staan en deze deels te mogen vervangen door vaste bebouwing, veranderde de landschappelijke situatie ingrij-

pend en vrijwel onomkeerbaar. Er werden wel eisen gesteld aan de randbeplantingen rondom de terreinen met jaarstandplaatsen. Maar de praktijk leert dat deze beplantingen in de meeste gevallen ruim onder de maat blijven. Met het veranderende grondgebruik bleef het traditionele onderhoud van de elzensingels veelal jarenlang achterwege, waardoor de elzen tot veel grotere hoogte uitgroeiden. Daarnaast zorgde de behoefte aan meer privacy voor een sterke verdichting van de struik- en boombegroeiing, met soorten die voorheen niet in dit landschap voorkwamen, met als meest opvallend de dichte hagen van de conifeer *Cupressocyparis leylandii*; een kruising tussen de mediterrane Cypres en

de veel op kerkhoven aangeplante, uit Californië afkomstige, sierconifeer *Chamaecyparis*. Van het hakhout- en elzensingelgebied tussen Dellewal en de Dwarsdijk wordt nu ca. 45 % ingenomen door verblijfsrecreatieve doeleinden, met concentraties bij Dellewal-Halfweg, Hee, Midsland Noord, Formerum Noord, Lies en in geringere mate bij Hoorn en Oosterend. Door deze ontwikkelingen zijn er geleidelijk grote veranderingen in het landschap en daarmee ook in de broedvogelbevolking opgetreden. Enkele bijzondere soorten uit het oude cultuurlandschap zoals de Grauwe klauwier en de Geelgors zijn verdwenen, enkele andere karakteristieke soorten zoals Grasmus en Kneu zijn in

aantal achteruitgegaan. De hogere boomgroei is echter gunstig voor broedvogels als Spotvogel en Tjiftjaf. Met name de terreinen met zomerwoningen met een dichte, gevarieerde beplanting, zoals bij Midsland Noord, behoren nu tot de gebieden met de hogere dichtheden aan broedvogels op het eiland. Veel voorkomende soorten zijn Merel, Winterkoning, Houtduif en Groenling. Zo zijn hier enkele bijzondere en karakteristieke soorten verdwenen ten gunste van landelijk al zeer algemene soorten. Maar er is niks mis met het 's ochtends vroeg wakker worden door uitbundig merelgezang.

Invloed op de natuur

De economische crisis van de dertiger jaren, het uitbreken van de Tweede Wereldoorlog en de magere eerste jaren van de wederopbouw beperkten vooreerst een sterke expansie van het toerisme gedurende enkele decennia. Maar toen de welvaart in de zestiger jaren sterk toenam en daarmee ook de vrije tijd, kwam een vakantie voor een groot deel van de bevolking binnen handbereik. Het toerisme nam, ook op Terschelling, een grote vlucht, met duidelijke sporen in natuur (en landschap.) Gevreesd werd zelfs dat de gevolgen van de sterk toegenomen recreatiedruk op den duur een bedreiging voor het toerisme zou vormen. Grofweg kan een tweedeling gemaakt worden in invloed van recreatief gebruik op de vegetatie en bodem en invloed op de levende have in het gebied, waarbij met name over vogels het meest bekend is.

Plannen

In de jaren zestig zijn er o.a. door de stedenbouwkundige studiegroep van de TH Delft een aantal uitvoerige basisstudies verricht. Er wordt een aantal suggesties gedaan om de uit de hand lopende recreatie problematiek planmatig te sturen. Min of meer parallel aan elkaar werken de gemeente en Staatsbosbeheer toekomstvisies en plannen uit. De plannen, die mede uit eerder genoemde studies voortvloeiden zijn, tot op de

dag van vandaag, van grote betekenis gebleken voor de kwaliteit van de natuur en het niveau van recreatieve voorzieningen op het eiland.

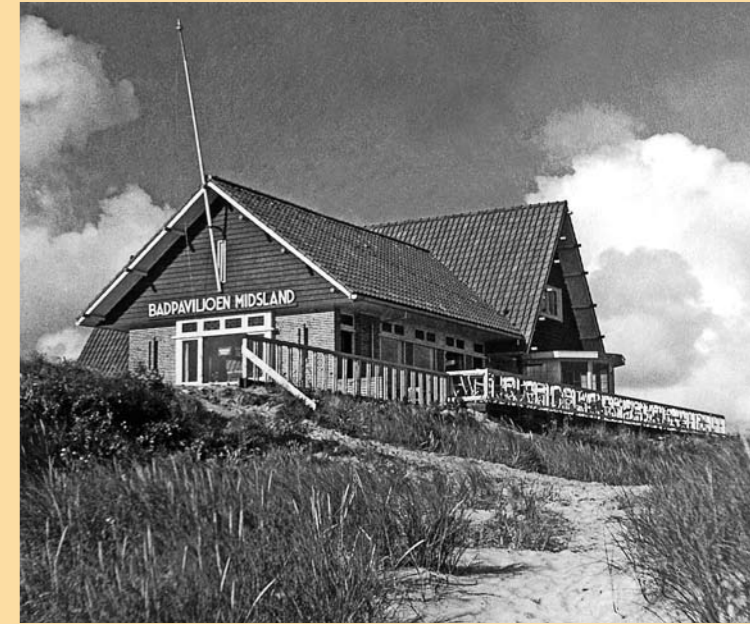
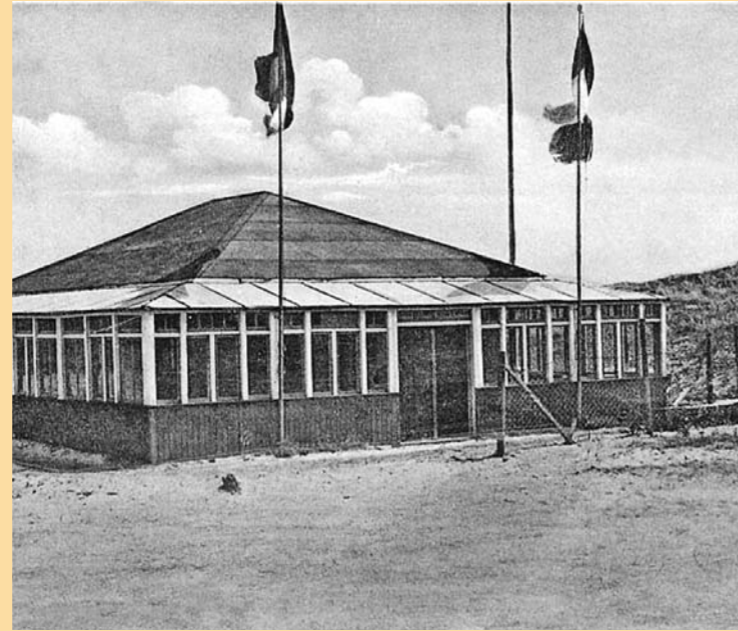
In 1972 komt Staatsbosbeheer met haar eerste beheerplan voor de bos- en natuurgebieden. Het zgn. Lange Termijn Plan heeft een onbepaalde looptijd. In het LTP kreeg naast bos en natuur ook het recreatiebeheer een plaats, waarbij hiervoor een zonering ingevoerd werd. De bos- en natuurgebieden werden ingedeeld in drie zone's. Gebieden waar de natuur voorrang had, zoals Boschplaat, Koegelwick en Noordsvaarder. Gebieden waar de recreatieve belangen prioriteit kregen, bv. de omgeving van West Terschelling, het gebied West aan Zee-Formerum aan Zee, het duinmeertje bij Hee en een strook van het elzensingelgebied langs de duinrand.

Gebieden waar een evenwicht tussen natuur en recreatie gevonden moest worden, bv. in de bosgebieden en het centrale duingebied.

De ontwikkeling en recreatieve inrichting heeft vanaf die tijd planmatig plaatsgevonden.

In 1974 stelt de gemeente het Structuurplan vast. Dit plan is de basis voor de gemeentelijke bestemmingsplannen waarbij een vergelijkbare indeling gemaakt. Samen met het uitgangspunt van stabilisatie van het aantal overnachtingplaatsen op ca. 20.000 zijn deze plannen van grote betekenis geweest voor de huidige situatie.

Duinen onder de voet

De groeiende stroom van recreanten had in toenemende mate gevolgen voor de bodem en plantengroei. In de zestiger jaren werden de duinen letterlijk onder de voet gelopen. Het eerste en meest zichtbaar was de invloed van de sterk toegenomen betreding op de vegetatie in de duinen. Vooral in de nabijheid van concentraties van verblijfsrecreatieve voorzieningen werd het plantendek beschadigd. Er ontstonden steeds meer looppaadjes die bij intensief gebruik, vooral op de hogere en droge delen, al snel mul en moeilijk beloopbaar werden. Als reactie daarop ontstond naast zo'n pad een nieuw pad of werd er andere looproute in gebruik genomen, die eenzelfde lot te wachten stond. Parallel aan de toename en verbreding van looppaden neemt ook het aantal stuifplekken toe.

Tussen 1959 en 1969 nam de totale lengte aan looppaden op het gehele eiland met bijna 50% toe en het aantal stuifplekken met ruim 30%. De lengte aan “brede paden” (de drukkere paden) verdubbelde zelfs in deze periode. In de jaren erna zet deze ontwikkeling zich nog verder voort. De gebieden rond West Terschelling en het gebied tussen de badweg West aan Zee en de Koegelwieck ondergingen een bovengemiddelde toename van looppaden en stuifplekken. In 1977 verschijnt een alarmerend rapport van de ANWB en Waddenvereniging. In een betrekkelijk korte periode is het plantendek in aanzienlijke delen van het duingebied door overmatige betreding vernield en zijn de duinen gaan stuiven. Als aan deze ontwikkeling geen halt wordt toegebracht zal dit een ernstige bedreiging voor het toerisme in de toekomst betekenen, vreest men.

Prikkeldraad en zure regen

De beheerder van het duingebied, Staatsbosbeheer, had deze ontwikkelingen uiteraard ook geconstateerd en trof vanaf eind zestiger, begin zeventiger jaren veel maatregelen om de betreding enigszins te reguleren en de schade te beperken. De eerste maatregelen bestonden traditioneel uit systematisch inplanten met Helm en afdekken met dennentakken van stuifkuilen en ongewenste looppaden. Het meest opvallend waren ongetwijfeld de vele afrasteringen met prikkeldraad aan de voet van de duinen op de meest betreden plaatsen. Deze rasters waren niet bedoeld om de bezoekers te weren, maar wel om ze via de gewenste paden te sturen. Er ontstond langzamerhand een vrijwel aaneengesloten geleideraster langs de duinvoet vanaf het Seinpaalduin tot voorbij het Hoornse bos. Ook de hogere duinen bij de zomerhuisgebieden West en Midsland aan Zee werden “in het draad gezet”. Vanouds plaatse Rijkswaterstaat

al prikkeldraad langs zeeverende duinen bij de strandovergangen om de helmaanplant te beschermen. De geleiderasters werden bij een aantal hoge duintoppen gecombineerd met “nieuwe” voorzieningen in de vorm van bielzen duintrappen. Vanaf deze plaatsen, vanaf die tijd uitzichtpunten genoemd, hielden de bezoekers toch mogelijkheden om te genieten van weidse vergezichten.

Bij Staatsbosbeheer bleek dat eind zeventiger jaren het jaarlijkse budget voor helmbeplanting niet meer benut werd omdat er steeds minder stuifkuilen ontstonden. Achteraf bleek dat men van de regen in de drup was gekomen. Met de luchtvervuiling en regen waren jarenlang allerlei vreemde stoffen neergedaald, waaronder zwavel en stikstof. Deze “zure regen” werkte als een vorm van kunstmest. Dit had na verloop van tijd grote effecten op de plantengroei van de voedselarme duinen. Verschillende grove grasachtigen, waaronder Helm, Zandzegge en Duinriet

breidden zich, samen met andere soorten die een voedselrijkere bodem nodig hebben, zoals Braam, Kamperfoelie en allerlei struiken, enorm uit. Het gevolg was dat de ijle, korte en gemakkelijk te betreden vegetaties veel ruiger en stekeliger werden. De bezoekers kozen nu automatisch voor een meer aangename wandeling over de paden. Dit des te meer omdat de drukkere paden inmiddels regelmatig afgedekt werden met boomschors of houtsnippers. Ook werden er speciale gemarkeerde wandelroutes uitgezet langs bijzondere, maar wel minder kwetsbare plaatsen. Om gemotoriseerd verkeer te weren worden voor de ingangen van bos- en duinpaden tientallen afsluitbomen geplaatst. Deze middelen, samen met een toegenomen natuurbewustzijn als gevolg van jarenlange natuureducatie, leidden er toe dat er aan het eind vorige eeuw nauwelijks nog sprake was van ernstige betredingsschade aan de vegetatie. In het begin van deze eeuw heeft Staatsbosbeheer dan ook vrijwel alle prikkeldraadrasten en een groot aantal slagbomen verwijderd. De combinatie van deze factoren heeft ertoe geleid dat de betreding van het duingebied in vergelijking met de zestiger en zeventiger jaren van vorige eeuw nu meer geconcentreerd via de paden plaats vindt. Ondertussen was het karakteristieke Buntgrasduin, een zeer bloem- en soortenrijke duinvegetatie met veel bijzondere mossen en korstmossen en een rijk insectenleven, veranderd in een sterk verruigde en veel minder gevarieerde begroeiing.

Broedvogels

Begin 1900 werden de broedende vogels ook verstoord, met name soorten die grote eieren leggen. Otto Leege noteerde hierover in 1906 het volgende: *“We zwierven door de duinen (voorbij Oosterend) waar Zilvermeeuwen en Sterns veel zouden voorkomen. We zien er dan ook veel, maar hun nesten zijn alle leeggeroofd en de talrijke rooftochten van eierdieven tonen ook hier aan, zoals trouwens ook op de andere eilanden, dat de tijd niet meer zo heel lang kan duren, of langs al onze mooie kusten is er geen enkele broedende strandvogel meer te vinden.”* Die verstoringen hadden niets te maken met het opkomende toerisme maar vooral met het leven en overleven van de lokale bevolking, waarbij een beetje extra inkomsten of extra aanvulling van de eiwitvoorziening in het dagelijks menu zeer welkom waren. De belangstellende badgasten kwamen later en in steeds grotere aantallen. En die hebben ook invloed op het vogelleven. De mate waarin vogels gevoelig zijn voor verstoring door recreatief gebruik is van verschillende factoren afhankelijk en verschilt per soort en per terreintype. Zelfs binnen een soort kunnen er verschillen per individu zijn. Bovendien zijn er veel verschillende vormen van recreatief gebruik die elk een eigen effect hebben. Het is dus niet eenvoudig een eenduidig antwoord te geven op de vaak gestelde vraag, “Hoe groot is de invloed van recreatie op dieren in de natuur”. Maar meer algemeen zijn er wel een aantal duidelijke lijnen aan te geven.

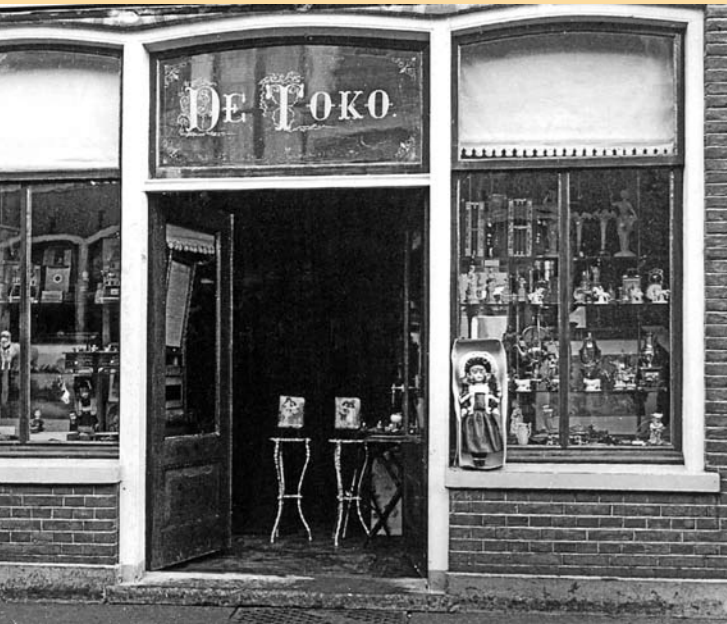
Verstoring; wat is dat?

Een moeder die borstvoeding geeft wordt niet graag gestoord door een paar herhaalde telefoontjes van een call-center. En de meeste onder ons zullen nachtelijk dronkemansgebral ook weinig waarderen. Herhaalde verstoring tijdens eten, rusten of slapen maakt ons geïrriteerd en op de duur gestrest. Aan onze buitenkant merk je eerst niets, maar het is op den duur niet goed voor onze gezondheid. Iets dergelijks geldt ook voor dieren. Vaak wordt ervan uitgegaan dat er pas sprake is van verstoring als vogels beginnen te alarmeren of opvliegen. Maar voordat dat gebeurt vinden er innerlijk al een aantal veranderingen plaats. Als vogels te dicht benaderd worden verandert hun hormoonspiegel en neemt de frequentie van de hartslag toe, tot soms wel vier keer de normale waarde. Ook kunnen vogels stoppen met het zoeken van voedsel. Zonder dat er ogenschijnlijk iets aan de hand is treden veranderingen op in gedrag of fysiologische toestand. Dit kan leiden tot stress en dat is, net als bij mensen, niet goed voor de gezondheid. In ernstige gevallen kan het tot gevolg hebben dat de dieren tijdelijk of voorgoed verdwijnen.

Gewenning

Vaste en voorspelbare patronen kunnen leiden tot een zekere mate van gewenning. Op Terschelling veel voorkomende vormen zijn bv. een rustig doorrijdende auto die weinig onrust teweegbrengt. Fietsers die doorgaans niet van de paden afwijken en een constante snelheid hebben zijn minder verstorend dan wandelaars die zich langzaam verplaatsen. En, wellicht paradoxaal, een wandelaar die regelmatig stilstaat om met een verrekijker de vogels te observeren blijkt een groot risico op verstoring te veroorzaken. En als er dan nog een loslopende hond in het spel is, is de situatie echt zorgwekkend. Broedvogels zijn vooral in de fase van vestiging extra gevoelig. Voor soorten die in kolonies broeden geldt dit in nog veel sterkere mate. In de vestigingsfase kunnen enkele herhaalde verstoringen er toe leiden dat de vogels de voorgenomen broedplaats verlaten en proberen zich elders vestigen. Maar die nieuwe plaats moeten ze dan wel veroveren op concurrenten of ze moeten genoeg nemen met een kwalitatief minder geschikte plaats. Het is dan ook niet toevallig dat de meeste koloniebroeders (Lepelaar, Aalscholver en de meeste soorten sterns en meeuwen) zich vrijwel uitsluitend vestigen in terreinen die niet voor publiek toegankelijk zijn.

Bossen, duinen of stranden

Ieder terreintype heeft z'n eigen, min of meer karakteristieke, broedvogelbevolking. En hierin zijn flinke verschillen in storingsgevoeligheid te onderkennen. Over het algemeen zijn bosvogels toleranter ten aanzien van recreatie dan vogels in meer open gebieden. In bossen zijn het met name kleine zangvogels die op of dicht boven de bodem broeden, zoals bv. Fitis, Tjiftjaf of Tuinfluiter, die gevoelig zijn voor verstoring. Langs drukke wandelpaden broeden deze soorten op 20 tot 25 meter aan weerszijden in lagere dichtheden dan langs rustige paden. Voor roofvogels gelden nog veel grotere afstanden; 50-100 meter. Voor broedvogels van open duingebieden en kwelders, zoals Veldleeuwerik, Graspieper, Tapuit en Tureluur geldt in principe hetzelfde, maar is de onrustzone veel breder. Grotere en meer gevoelige soorten, zoals Wulp en Scholekster, hebben grote aaneengesloten rustige gebieden nodig om succesvol te broeden. Een vergelijkend onderzoek op Vlieland heeft aangetoond dat de dichtheden van Wulp, Scholekster en Tureluur in voor publiek afgesloten duingebieden significant hoger waren dan in vergelijkbare vrij toegankelijke terreinen. In relatie met de sterk toegenomen fragmentatie van de natuurgebieden, met name de duinen en de bossen, kan er geen andere conclusie zijn dat recreatie een aanzienlijke, maar lastig te kwantificeren invloed heeft op de broedvogelbevolking. In 2001 wordt dit door een "ongepland veldexperiment" op de Landerummerhei bevestigd.

2001 - Door MKZ even terug in de tijd op de Landerummerhei Rond 1980-'85 was de Landerummerhei ruig begroeid met veel struikgewas, bramen en met een dicht vegetatiedek met Helm, Zandzegge en Kraaihei. Door deze verruiging waren de meeste broedvogels van open duinheidegebieden verdwenen.

Dit was voor Staatsbosbeheer de aanleiding dit gebied te begrazen, met als doel het oorspronkelijke open duinheideland terug te krijgen. Tegelijkertijd werden een hoofdstructuur van wandelpaden verbeterd door die te bedekken met houtsnippers. Deze paden worden door de meeste wandelaars gevolgd en honden zijn hier meestal netjes aangelijnd. Na 15 jaar grazen met pony's en geiten was de verruigde begroeiing verdwenen en het open duinlandschap met open plekken en korte heidebegroeiing op ruime schaal teruggekomen. Maar de duinvogels bleven weg.

In het voorjaar van 2001 toen in ons land de zeer besmettelijke veeziekte Mond- en Klauwzeer heerste moest dit gebied voor het publiek gesloten worden. En wat gebeurde er? Dat voorjaar vestigden zich verscheidene broedparen van Scholekster en Kievit op de Landerummerhei. Hoeveel precies is niet bekend, want ook de boswachters mochten het terrein niet in om ze te tellen. Maar opvallend was het wel. Dit onverwachte praktijkexperiment leert, zonder dat we het beseffen, dat de recreatiedruk op een aantal plaatsen ongemerkt dusdanig is toegenomen, dat een aantal oorspronkelijke broedvogelsoorten stilletjes is verdwenen.

Stranden en schelpenbanken

Het strand is een van de meest populaire recreatiegebieden. Het is dus niet verwonderlijk dat een groep vogels die specifiek op brede stranden en strandvlaktes is aangewezen, de zgn. strandbroeders, in ons drukke landje in de verdrinking is gekomen. Deze broedvogelgroep met o.a. soorten als Dwergstern, Noordse stern, Visdief, Bontbekplevier, Strandplevier en Scholekster, loopt van nature al grote risico's door extra hoge springvloeden of zandverstuivingen. Maar naast deze natuurlijke risico's, waaraan ze zich tot op zekere hoogte aangepast hebben, lopen ze ook grote kans op verstoring omdat hun broedplaatsen ook geliefde recreatieplaatsen zijn. Het aantal broedparen van deze soorten is de laatste jaren dan ook sterk afgenomen.

Terschelling heeft een speciale zorg voor deze kwetsbare vogels en daar doen de gemeente, Staatsbosbeheer en de Vogelwacht gezamenlijk hun best voor. Op de oostpunt van de Boschplaat is het broedgebied van deze soorten voor bezoekers gesloten waardoor ze hier in alle rust kunnen broeden.

In de broedtijd worden de broedkolonies op de Noordsvaarder met bordjes gemarkeerd en wordt de bezoeker verzocht deze, doorgaans maar kleine, gebieden te ontzien en de dwergjes een paar maanden de nodige rust te gunnen.

Wadvogels

Een bijzondere categorie in de eilander vogelwereld zijn de wadvogels. Hiertoe behoren zo'n veertig soorten, waaronder Scholekster, Wulp, Bonte- en Kanoetstrandloper, Rosse grutto en ook diverse meeuwen en eendensoorten, die hun voedsel bij laagwater op het drooggevalen wad zoeken. Door de opkomende vloed worden ze daar langzaam maar zeker verdreven. Tijdens hoogwater zoeken ze een veilige plaats om te rusten, te slapen en om hun verenkleed te verzorgen. Zulke geschikte plaatsen zijn er maar weinig en daarom zijn ze aangewezen op een beperkt aantal vaste plaatsen aan de rand van de Waddenzee. Op Terschelling liggen deze zgn. hoogwatervluchtplaatsen langs de kwelderanden op de Boschplaat, de Koffieboonplaat, de Noordsvaarder en op enkele plaatsen in de polder, o.a. bij Stryp. Tijdens deze rustperiode zijn deze vogels bijzonder gevoelig voor verstoring. Iedere verstoring betekent slaaptkort en energieverlies en is een aanslag op hun lichaamsconditie. En om te overleven in de winter, of hun reis naar hun broedgebieden, die voor sommige soorten enkele duizenden km's verder noordwaarts liggen, te volbrengen is een ongestoorde rustplaats gedurende de hoogwaterperiode een levensvoorwaarde. Op Terschelling zijn met name de rustplaatsen op de Noordsvaarder in toenemende mate aan verstoring onderhevig. Wandelaars met (loslopende) honden zijn hier voor deze vogels de grootste rustverstoorders.

Schijn bedriegt bij de Scholekster
Scholeksters gelden als weinig verstoringgevoelige broedvogels die tot in de directe nabijheid van mensen nestelen. Aan deze soort is veel onderzoek gedaan en het blijkt dat schijn bedriegt. Verstoring in de tijd dat een paartje eieren heeft leidde ertoe dat de broedtijd langer duurde en de vogels minder tijd besteden aan voedsel zoeken. Een broedend scholeksterpaar reageerde op iedere verstoring met een verdubbeling van de hartslag naar 300 slagen per minuut. Bij een ritme van 350 slagen vlogen de vogels weg van het nest, met een groter risico op predatie. Als de ouders met jongen gestoord werden had dat tot gevolg dat de jongen minder te eten kregen. Dat was ongunstig voor de lichaamsconditie van ouders en kuikens. Al met al leiden verstoringen tot een verminderde reproductie.

Maatregelen

De eerste beschermende maatregelen werden genomen nadat in 1924 de belangrijkste natuurterreinen als beschermde Staatsnatuurmonumenten waren aangewezen (Boschplaat, Noordsvaarder, Koegelwieck, en Landerummerhei). In 1926 werd het deel van de Boschplaat ten oosten van de Eerste Slenk in de broedtijd (toen mei en juni) gesloten voor publiek. Er werden vogelwachters aangesteld om de vogels te beschermen. In 1936 werden ook de broedkolonies op de Groede en Vaste Duinen beschermd. In die tijd waarschijnlijk vooral tegen eilanders die graag een meeuweneitje raapten. Belangstellende toeristen kwamen vooral na 1950 in toenemende mate. Een van de vogelwachters noteerde in 1958 het dagboek,

“Dagelijks trekken er gemiddeld 100 “vreemdelingen” de Boschplaat op. Sommige hebben een hond bij zich”. Uit recreatietellingen op de Boschplaat is gebleken dat het aantal bezoekers flink is toegenomen. Na 1970, het Europees Jaar van de Natuur, en het jaar waarin de Raad van Europa het Europees Diploma voor Natuurgebieden aan de Boschplaat toekende, steeg het aantal bezoekers sterk. In 1975 werden er ca. 57.000 bezoekers geteld en in 1981 waren dat er ca. 124.000. Vanaf 1970 werden ook in het oostelijk van het Boschplaatreservaat weer bewakers gestationeerd, maar dit deel bleef vooreerst vrij toegankelijk. Mede ook omdat de vakantieperiodes langer werden en veel bezoekers de broedkolonies introkken voordat de jonge vogels goed konden vliegen besloot Staatsbosbeheer in 1978 de afgesloten periode te verlengen van 15 juli tot 15 augustus. Als gevolg van veranderingen in het terrein en van plaatsen waar de meest kwetsbare vogels verblijven is de situatie in 2004 aangepast. De Vaste Duinen (Jan Thijssenduin, Parapluduin en een deel van de Berkenvallei) werden vrij toegankelijk. In plaats daarvan werden de kwelders ten oosten van de Derde Slenk gesloten. Daar wordt, afhankelijk van de ontwikkeling van het seizoen, een flexibele einddatum (tot nu toe 15 tot 20 juli) gehanteerd. De uiterste oostpunt, de zgn. Koffieboonplaat is langer afgesloten omdat dit een zeer belangrijke rustplaats is voor wadvogels en de laatste jaren ook voor zeehonden.

Overal elders op het eiland zijn de natuurgebieden vrij toegankelijk gebleven. Met enkele kleine uitzonderingen, zoals het Waterplak bij Midland Noord, dat sinds 1968 vanwege de vestiging van een vogelbroedkolonie van 15 maart tot 15 juli is afgesloten, of incidenteel kleine lokale broedplaatsen van bijzondere soorten zoals sterns, Kluut of plevieren.

Om de natuurterreinen beter te beschermen werden in de Algemene Politie Verordening van de gemeente Terschelling (APV) beperkende bepalingen opgenomen voor het rijden met motorvoertuigen en paarden in de duinen en ook met betrekking tot loslopende honden. Overige beschermende maatregelen bestonden vooral uit meer toezicht in de natuurterreinen en het geven van informatie, o.a. op infopanelen, folders en via de media. Uit de rapportages van de toezichthouders (BOA) blijkt dat met name het los laten lopen van honden een van de meest voorkomende overtredingen is. Vooral in het voorjaar kan dit bijzonder negatieve gevolgen hebben voor broedvogels en andere jonge dieren. Daarnaast ondervinden bijzondere soorten als kiekendieven nog steeds last van opdringerige “natuur”/nest-fotografen.

Seizoensverbreding

In combinatie met de sterk toegenomen ontsluiting/versnippering (tabel 1) van een groot deel van het duingebied is de bezoekenintensiteit in de loop der tijd sterk toegenomen. De infrastructuur die eertijds voor exploitatiedoelinden (bosbouw, landbouw en zeeoeverbeheer) werd aangelegd vormt nu de hoofdmoot van de recreatieve ontsluiting. De eerste badgasten kwamen in een korte zomerperiode van enkele weken, vrijwel geheel na het vogelbroedseizoen. Nu komen de toeristen bijna het gehele jaar door. Tot begin zeventiger jaren was de zorg vooral beperkt tot het broedseizoen met piekbelastingen rond Pasen en Pinksteren en momenteel de meivakantie. Hierbij is niet de gemiddelde bezoekersdruk maatgevend voor verstoring, maar de korte aaneengesloten periodes met een sterk verhoogde bezoekersintensiteit. Naast de pieken in herfst- en kerstvakantie wordt het eiland meer en meer een jaarrond vakantiebestemming. Voor de na-

tuur betekent dit dat na eerst alleen de broedvogels nu ook de trekvogels in herfst, winter en het vroege voorjaar geconfronteerd worden met medegebruikers en ook met steeds meer nieuwe recreatieve activiteiten.

Met name activiteiten die een groot ruimtebeslag vragen zoals wind- en kitesurfen, buggykiten en blowkaten, strandzeilen, kunnen potentieel veel verstoring opleveren. Ook outdoor- en survivalactiviteiten, “wilderniservaringen” en kleine luchtvaart (lightweight vliegtuigen) kunnen gemakkelijk conflictsituaties opleveren. Het probleem is dat er op een eiland geen of maar zeer beperkte uitwijkmogelijkheden zijn. Dit kan grotendeels ondervangen worden door een goede zoning in plaats- en tijd. Maar ook zal geaccepteerd moeten worden dat er voor bepaalde activiteiten alleen op speciale locaties of soms geheel geen ruimte is. En dit niet alleen vanuit de natuur gezien. Want sommige recreatieve activiteiten kunnen ook onderling niet goed samengaan.

Wat vindt de bezoeker?

Een aantal van de eerste badgasten heeft omschreven waar ze bij hun bezoek(en) aan Terschelling door gecharmeerd werden. Een citaat uit de dertiger jaren:

‘Het is de Terschellinger sfeer, die een wonder is van kalmte en rust ademt. Waar huisjes schuil gaan achter het groen van in-rij geplante bomen. En zoo keren iederen zomer gasten, die hier eenmaal de machtige rust en de zilte pittigheid ondergingen altijd weer naar die hoge en wijde en vrije duinen terug, waar men zichzelf en deel van de stille, grootsche natuur kan zijn’.

In grote lijnen lijken veel van die elementen nog steeds de belangrijkste motieven voor ruim 400.000 toeristen om jaarlijks naar Terschelling af te reizen. In alle recente recreatieonderzoeken zijn het gevoel van vrijheid en rust belangrijke aspecten en worden het landschap, de natuur, zee en strand als belangrijke bezoekmotieven genoemd. Fietsen en wandelen zijn de belangrijkste activiteiten om het eiland te verkennen en te beleven en in de zomermaanden natuurlijk zwemmen en zonnen. Het aandeel echte natuurvorsers (vogels en planten kijken) is met 5-8% betrekkelijk gering.

De drukst bezochte gebieden liggen op het centrale duingebied tussen West Terschelling en Oosterend. De polder en natuurgebieden als Kroonspolders, Koegelwieck worden minder druk bezocht dan het centrale duingebied.

Samengevat:

- Natuur, landschap en rust zijn al 100 jaar belangrijkste motieven om als toerist naar Terschelling af te reizen. Ondertussen is het eiland onherkenbaar veranderd.
- De invloed van visies, neergelegd in inrichting- en beheerplannen van de gemeente en Staatsbosbeheer (Structuurplan 1974 en LTP 1972) zijn tot op de dag van vandaag in hoge mate bepalend geweest voor de toeristische kwaliteit van landschap en natuur op het eiland.
- De invloed van het toerisme op het landschap is op de meeste plaatsen volgend of ondergeschikt geweest aan andere ontwikkelingen zoals landinrichting en landbouw in de polder, bosaanleg om de stuivende duinen vast te leggen door Staatsbosbeheer, milieu (zure regen) en natuurlijke ontwikkelingen (successie).

De toegankelijkheid wordt door de grote meerderheid (89%) als voldoende beschouwd en bijna 80% van de bezoekers heeft begrip voor het afsluiten van natuurgebieden in kwetsbare periodes. Slechts 2% vindt dat de natuur niet afgesloten hoeft te worden. Wandelmogelijkheden en kwaliteit van de natuur worden over het algemeen als ruim voldoende beschouwd. Uitgedrukt in een rapportcijfer hoort Terschelling met een gemiddelde van 8.4 dan ook tot de beste van de klas.

De zomerhuisdorpen in het open duingebied, West- en Midsland aan Zee zijn lokaal beeldbepalend. Alleen in het, voor Terschelling karakteristieke, elzensingellandschap is substantieel een deel (ca. 45%) onomkeerbaar veranderd door verblijfsrecreatieve bebouwing.

- De huidige recreatieve infrastructuur is grotendeels gebaseerd op het wegen- en padenstelsel dat in de eerste helft van vorige eeuw is aangelegd voor andere doeleinden, nl. bebossing en ontginning van de duinen.
- Sanering van ca. 30 ha. kampeerterrinen uit

de duinen en verplaatsing ervan naar het bos- en binnenduinrandgebied heeft een gunstige invloed gehad op natuur en landschap.

- Uit het elzensingel hakhoutbosjes gebied zijn enkele bijzondere of karakteristieke broedvogels verdwenen en vervangen door broedvogels uit de top tien van algemene soorten in ons land.
- De explosieve toename van de recreatiedruk in de duinen na 1950 vormde een ernstige bedreiging voor de natuur en maakte een actief beheer noodzakelijk. De getroffen inrichting- en beheermaatregelen blijken, in combinatie met andere factoren, zoals een toegenomen natuurbewustzijn, vooral ten aanzien van de vegetatie goed te functioneren.
- Als gevolg van de sterk toegenomen fragmentatie van grote delen van het duin- en bosgebied op het centrale deel van het eiland is de intensiteit van het bezoek sterk toegenomen. De invloed

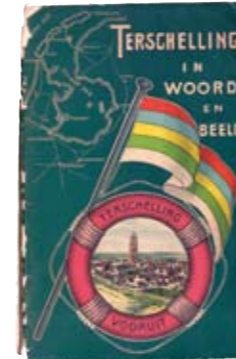

daarvan, op met name broedvogels, is waarschijnlijk veel groter dan men zich realiseert.

- Enkele bijzondere broedvogelgroepen zijn kwetsbaar. Met name de “strandbroeders” verkeren in de gevarenzone omdat hun leefgebied ook populaire recreatieplaatsen zijn. Voor andere kwetsbare soorten zijn gebieden in de kwetsbare periode afgesloten. Hiervoor bestaat bij het overgrote deel van de bezoekers begrip.
- Tot nu toe lijkt het gekozen beleid van zonering, gecombineerd met een doelgerichte terreininrichting, het aanbod van kwalitatief goede recreatieve voorzieningen met daarnaast een (flexibele) instelling van rustgebieden voor vogels in de meest kwetsbare perioden nog goed te voldoen om de natuurkwaliteit op een aanvaardbaar niveau in stand te houden.
- En waar moet het heen? De tijd zal het leren.

Vereniging Vreemdelingen Verkeer

In dit boek over het toerisme op Terschelling kan natuurlijk de geschiedenis van de VVV niet ontbreken. Helaas bestaat er op het kantoor van de VVV geen archief hierover, behalve van de laatste jaren, zodat we onze informatie zelf her en der hebben moeten opscharrelen. We gingen allereerst naar het kantoor van de VVV, waar we wat summiere inlichtingen kregen. De heer en mevrouw Dambrink in Hoorn wisten gelukkig nog het een en ander te vertellen en hadden wat materiaal uit hun tijd bewaard, waaronder een dik knipselboek, dat we ter inzage kregen. In ons eigen archief vonden we wat knipsels en foto's in de stukken van Jo Smit, waarin we ook nog door Wouter van Dieren uitgeknipte krantenartikelen aantreffen. Diverse boekwerkjes uit ons archief, zoals *Terschelling in woord en beeld*, gids van het eiland Terschelling uitgegeven door de VVV Terschelling vooruit, (zonder datum, maar waarschijnlijk de oudste VVV gids, want hotel Nap adverteerde nog onder de naam Amsterdamsch koffiehuis), *Gids voor het eiland Terschelling*, uitgegeven in 1921 door de Firma Oepkes te West-Terschelling, *De lof van Schellingerland*, in 1934 uitgegeven door de VVV en geschreven door Wouter van Dieren. Deze drie boekwerkjes zijn voorzien van advertenties van zakenlieden uit die tijd en van adressen van hotels, pensions

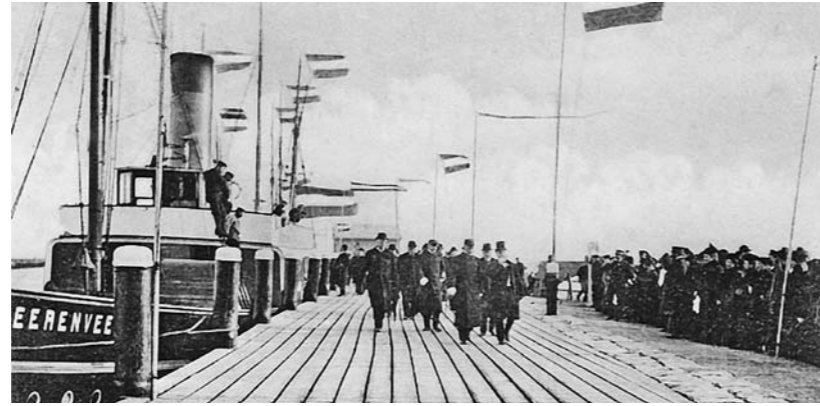

e.d., voorlopers dus eigenlijk van de huidige VVV gidsen. In 1948 verscheen bovendien het boekje *Wandelingen op Terschelling*, eveneens uitgegeven door de VVV en geschreven door meester Jongens en meester Roos, de grote natuurkenners van het eiland. Ook bestaat er een *Rapport betreffende het vreemdelingenverkeer van Terschelling*, van het Economisch Technologisch Instituut voor Friesland (ETIF) uit 1949. Het Gemeentearchief Terschelling (GAT) bevat enkele stukken die betrekking hebben op de VVV en in het museum 't Behouden Huys waren ook nog folders, kranten, knipselboeken van Gerhard van Dieren en boekjes, waaruit we wat gegevens verzamelden. Verder ontvingen we van Jan van Dieren diverse krantenknipsels, onder andere verslagen van VVV vergaderingen uit de jaren '20 en van later datum. Ongetwijfeld zullen er lacunes zijn in onze informatie, maar in grote lijnen is de geschiedenis van de VVV, sinds 1977 opererend onder de naam Stichting Verenigde belangen Vreemdelingenverkeer Terschelling, boven water.

Het begin

Aanleiding was wellicht de belangstelling die Terschelling gewekt had door het bezoek van Prins Hendrik in 1908. Op de vergadering van de permanente feestcommissie voor Oranjefeesten van 23 oktober 1908 werd de wenselijkheid uitgesproken tot het oprichten eener vereniging ter bevordering van het vreemdelingenverkeer. Dit initiatief zou ter gelegener tijd aan de orde gebracht worden. Eén van de initiatiefnemers was de huisarts Rinia. Tijdens een vergadering bij J. Oepkes op 6 november 1908 werd tot oprichting besloten. Tot bestuursleden werden benoemd de heren Dicke, Rinia, Wieberdink, H. Duijf, C. Schaap, met als erevoorzitter burgemeester De Wit. De vereniging bestond uit leden, donateurs en begunstigers. De naam was dus Vereniging ter bevordering van het Vreemdelingenverkeer Terschelling vooruit en hij werd goedgekeurd bij Koninklijk Besluit van 27 mei 1909.

Het jaar 1908 was trouwens, zo lezen we in een toespraak van loco-burgemeester George Visser bij de opening van het nieuwe VVV kantoor in 1983, een jaar waarin Terschelling veel vernieuwingen onderging: sterk licht op de Brandaris, de nieuwe postboot de Minister Kraus (400 passagiers), de eerste motorfiets, telefoonverkeer intercommunaal, de motorreddingboot de Brandaris, riolering op West, de gasfabriek (dus verlichting, echter alleen op West), woningbouwvereniging Pierre Louis, aanleg hoofdweg, komst Staatsbosbeheer en een badhuis op het havenhoofd.

Wat werd er geboden?

Wanneer we in de eerste VVV gids kijken om te zien wat er zoal aan logeeradressen geboden werd, dan moest er nog heel wat gebeuren. Er was het Amsterdamsch koffiehuis, oftewel Hotel Swart (tegenwoordig hotel Nap): ruim 25 kamers, pensionprijs f. 2,50 per dag. Genoot de hooge eer in het jaar 1908, gedurende drie dagen Z.K.H. den Prins der Nederlanden te huisvesten. Verder Hotel-Pension De Nederlanden (tegenwoordig Oepkes), eigenaar

J.T. Oepkes, ook f. 2,50 per dag. Nog geen adressen voor de rest van het eiland, maar voorin het boekje staat: *De Secretaris der Vereniging verstrekt gratis gaarne alle mogelijke informatiën o.a. aangaande reisgelegenheid, particuliere pensions, enz. enz.* Voor de zwemmers: *Wilt ge een lekker frisch zeebad, ga het Postkantoor voorbij; bij het begin van de haven-dam vindt ge de schoonste gelegenheid. Laat uw kind gerust overal 'pootje baden'; gevaar is er niet. Of ga met ze baden in 't lieve zoetwater-duinmeertje 'Dood-*

manskisten'. Een bescheiden uitspanning staat er bij; de omgeving zal nog verder worden verfraaid. In de Gids voor het eiland Terschelling uit 1921 staat al een echte lijst van hotels en pensions: drie hotels: Nap (dat inmiddels het telefoonnummer no. 4 had), de Nederlanden (tel. 5) en in Midsland Het Wapen van Terschelling (A. Kuijper, telefoonnr. 1) en verder negen pensions op West, zes in Midsland, twee in Landerum, drie in Formerum, een in Klein-Lies, twee in Hoorn en een in Oosterend. Veel werd er dus nog niet geboden. In het bovenvermelde ETIF-rapport staat dan ook: *Het is nog niet zo lang geleden, dat aan het vreemdelingenverkeer en aan de mogelijkheden ter bevordering daarvan uitsluitend door enkele actieve hotelhouders of andere direct belanghebbenden aandacht werd besteed.*

Hoe liep de toeristenindustrie?

De eerste jaren liep het dus nog niet storm met toeristen naar het eiland, maar men wist er ook nog niet goed mee om te gaan. In een artikel in het *Algemeen Handelsblad* van 30 juni 1927 lezen we: *Nog weinig bezocht door zomersche badgasten. Slechts intiemer bekend aan enkele zwervers en trekwaarnemers, aan eenige mensen, die de ruimte en eenzaamheid minnen. Zoo ligt het blonde Skilinge daar, rustig en kalm, geïsoleerd van de ziedende wereld; nog één mooi, haast ongerept stuk natuur.*

Initiatieven

Aan het vervoer lag het niet: de firma Doeksen begon in 1923 met het passagiersvervoer. Vanaf 1910, toen de verharde hoofdweg klaar was, was er al een diligence van de Terschellinger Tramdienst, die later, in 1914, werd overgenomen door Aike Cupido met de autobussen van Omnibusdienst Cupido. Tijdens de Eerste Wereldoorlog werd de Longway aangelegd, de eerste verbinding van West-Terschelling met het strand. Initiatieven waren er wel. In 1913 ontwikkelde als eerste de heer J. Mulder uit Amsterdam plannen om van Terschelling een 'elite-badplaats' te maken, waar zij die absolute rust zoeken, niet worden gestoord door een banaal dagjespubliek, noch zijn kalme genieting vergald ziet: *door den aanblik van een armoedige bevolking.* Al met al ging het om een investering van 200.000,- gulden!

Later, na een financiële injectie van A.C.A. Eschauzier, 'de weldoener van Terschelling', werd de N.V. Noordzeebad opgericht voor het bouwen van een badpaviljoen. Daarna kwamen de plannen van De Gavere c.s. (N.V. Exploitatiemaatschappij Terschelling) om op de locatie van Mulder tussen paal 9 en 12, een aantal villa's (zomerhuizen) te bouwen. Uiteraard waren al deze plannen waardeloos zonder goede verharde wegen, zodat het strand bereikbaar was voor de toeristen. Behalve de 'elite badplaats' van Mulder werd dit alles gerealiseerd in de jaren '20. Een groot voorstander hiervan was de toenmalige burgemeester Hirschmann, die in een open brief in het *Algemeen Handelsblad* van 25 november 1928 een oproep deed tot het bijeenbrengen van geld voor wegenaanleg. Enkele zinnen uit deze brief: *Nu is het oogenblik daar, om de hand aan den ploeg*

te slaan en met rusteloozen ijver alle krachten in te spannen, om het wegenplan te voltooien. De werken, die in verband hiermede noodig zijn, bestaan uit de volgende: a. het verharden van den Heerenweg; b. het verharden van den Zandweg van het Badpaviljoen naar den Heerenweg; c. het verbeteren der verharding van den dit jaar geopenden Badweg. Verkeeren deze drie wegen in goed berijdbaren staat voor automobielen en ligt de weg op het concessie terrein, die vóór 31 Mei 1929 moet af zijn, gereed, dan zijn West-Terschelling, Midsland en de Oostelijk gelegen dorpen op een prachtige wijze verbonden met het Noordzeestrand. Dan zal een krachtige opleving van het eiland mogelijk zijn. Dan zullen de vreemdelingen toestroomden, dan zullen de neringdoenden goede zaken maken, dan zullen stoomvaart-maatschappij en autobus gaan bloeien. Dan zal het hier fleurig en goed worden, want dan zijn de bronnen van welvaart opengelegd.

Cijfers en prognoses in 1949 en 1959

In het jaarverslag van de VVV van 1929 bleken er via de kaartjes van de 'wegenbelasting' 4845 vreemdelingen geteld te zijn. Het in 1949 verschenen ETIF-rapport geeft ons wat verdere cijfers van gasten. In 1934 waren het er 8.322, in '38 steeg het tot 10.289. Na de oorlog kwam, omdat Terschelling vrijwel ongeschonden was gebleven en men geen geld had om naar het buitenland te gaan, het aantal in '48 tussen 35.000 en 40.000.

Van 1928 tot 1948 zien we een enorm verschil in logiescapaciteit van 51 naar 91. Dit waren voornamelijk pensions en gemeubileerde (gedeelten van) huizen, een paar hotels en niet te vergeten vanaf 1935 de jeugdherberg Hanskedune. Het enige georganiseerde tentenkamp was in Formerum met vier pompen en vier privaten, op een bezetting van maximaal 500 personen. Wel waren er ook nog losse tenten.

De prognose in 1948 was dat het aantal badgasten niet zou toenemen vanwege te weinig comfort en te weinig mogelijkheden voor recreatie. (Men kon de Brandaris op met z'n vogelpositie, er was een tentoonstelling van het Klaas Knop-fonds, er kon worden gedanst bij Rijf in Midsland, bij Fries in Hoorn en in zaal Dellewal, waar in de zomer ook bioscoopvoorstellingen werden gegeven.) In andere badplaatsen zou het zich herstellen. Het aantal kampeerders zou groter worden. Daarom moesten er meer kampeerschuren en -boerderijen komen. Verder was het nodig over te gaan tot de bouw van zomerhuizen.

In een rapport van de Studiecommissie Waddeneilanden, ingesteld door de provinciale Friese VVV van 1959, was het aantal logeergasten op Terschelling 70.000. Als 'veilige uitloop' werd 92.000 genoemd.

Een goede documentatie is nodig om het vreemdelingenverkeer enigermate te leiden in de banen, die het behoud van het landschappelijk en architectonisch schoon van en de rust op de Waddeneilanden garanderen.

Noodzaak van het vreemdelingenverkeer

Wouter van Dieren (1902-1935) hielp ook mee het vreemdelingenverkeer te bevorderen, met het argument: *Bij de heersende malaise in scheepvaart, visserij en landbouw is het vreemdelingenbezoek voor het eiland een onmisbare nieuwe bron van inkomsten geworden.* Daarom ook schreef hij in 1934 op verzoek van de VVV de Terschellinggids *De lof van Schellingerland*. Ook zijn broers Gustaaf en Gerhard waren het eiland zeer toegedaan. Weliswaar waren ze geboren in Amsterdam, maar door hun Terschellinger moeder kwamen ze veel op het eiland, waar ze bij hun grootvader, kapitein C.A. Bakker logeerden. Wouter had er later een zomerhuis 'Het Molenhuus' in Formerum, Gerhard ging er na zijn pensionering wonen en Gustaaf vestigde zich met zijn vrouw al vóór de oorlog in Formerum. Huize Vesta, camping De Appelhof en badpaviljoen De Walvis zijn drie van hun projecten en dan noemen we nog niet eens hun belangrijkste: de zeven kinderen, die bijna allen hun sporen verdienden in de horeca, en van wie er in ieder geval twee de enorme belangstelling voor de Terschellinger cultuurhistorie overnamen van hun vader en ooms. Zowel van Wouter, Gerhard als van Jan van Dieren waren er knipsels die gegevens hebben verschaft voor dit artikel. De inbreng van Hille mag als bekend worden verondersteld.

Het werk van de VVV

Zoals we al zeiden was het werk van de VVV aanvankelijk nog niet zo uitgebreid. Er was in het begin ook geen kantoor en belangstellenden moesten contact opnemen met de secretaris voor inlichtingen. Vele bekende Terschellingers hebben in de loop der tijden in het bestuur gezeten: J. Oepkes, Jeen de Vos, Muijskens, Albert Wiegman (de vader van Douwe sr, 'Ome Douwe'), die in 1958 de bronzen erepenning van de ANVV (Algemene Nederlandse VV) kreeg, dokter Smit (de oude), Jelle Cupido sr, Zaadnoordijk, Piet Smit (Schoonoord), Sjoert Bakker, notaris Van Embden, Henk van der Veen, Jan Bloem, Wim Kaars, Cor Swart, om maar een paar te noemen. Het was toen nog allemaal vrijwilligerswerk. Voor de bestuurders nu nog trouwens.

Bij de familie Dambrink hoorden we hoe het moeizame begin van de kantoorhouder ('administrateur') was. Voorganger van Hans Dambrink, nu 86 jaar, was Gerard van Wageningen, de eerste professionele kracht in de organisatie. Dambrink werkte van 1954 tot 1969, daarna was er maar kort de heer Rooyaards (die directeur werd genoemd), gevolgd door de kleurrijke Jan Schipperijn (die zelfs drs. Nederlands recht was!) en na een interimperiode van medewerker Paul Bouma kwam Peter Winter, die onlangs in de bloemetjes werd gezet vanwege zijn 25-jarig jubileum. De heer en mevrouw Dambrink (want hoewel het niet officieel was, heeft mevrouw Dambrink ook heel wat uurtjes meegewerkt)

begonnen destijds in een kantoor in Midsland, waar nu het Diakoniehús is, en ze moesten alles met z'n tweeën doen.

In het knipselboek van de heer Dambrink vinden we een krantenartikel uit 1965 over een VVV-vergadering met als titel *Gaat VVV Terschelling de bakens verzetten? Van gezelligheidsvereniging naar zakelijke industrie*. Voor doelmatig functioneren van de VVV was meer geld nodig (met name van de leden) en een nieuw kantoor annex woning. Toen dit laatste in 1966 gerealiseerd was in de Oosterburen 61 in Midsland, kwam daar een hulpje bij, Janneke Stada, die er lang gewerkt heeft. Het eerst stenen en later houten gebouwtje van Doeksen op West op het Havenplein, voorlopers van de terminal, werd in de zomer gebruikt voor de verkoop van kaartjes voor boot en trein en voorlichting en reservering van gasten van de VVV. Later was daar ook in de winter een informatrice van de VVV aanwezig van 11 tot 12 en van 16 tot 17 uur. In de drukke tijd werden er 70 brieven per dag verwerkt en er kwam twee maal per week een VVV krantje met getikte en gestencilde lijsten van adressen voor aanvragen. Probleem was aanvankelijk dat de brieven er op west eerder waren dan om oost. Verder waren er natuurlijk de ledenvergaderingen en de Waddenconferenties, waar de administrateur ook aanwezig moest zijn. Ook beleefde de VVV dieptepunten met heuse rellen. Op een gegeven moment in de jaren '70 was er zelfs een alternatieve VVV werkzaam in Midsland.

Nieuwe stijl

Het nieuwe VVV kantoor op de WB kade (daarvoor was er nog een noodgebouwtje in Midsland op de plek van de huidige busgarage) werd in 1983 geopend en momenteel zijn er een 15 medewerkers, van wie sommigen parttime, en, zoals we onlangs in een krantenverslag lazen, stijgen de bezoekersaantallen weer fors. Kwamen de badgasten vroeger vooral in de maanden juli en augustus, de laatste tijd zijn ze er het hele jaar door. Er zijn nog nauwelijks rustige perioden. Dankzij de internetsite van de VVV, actief sinds maart 2001, die leidde tot een enorme verlichting van het werk, was er een omzetstijging van 12

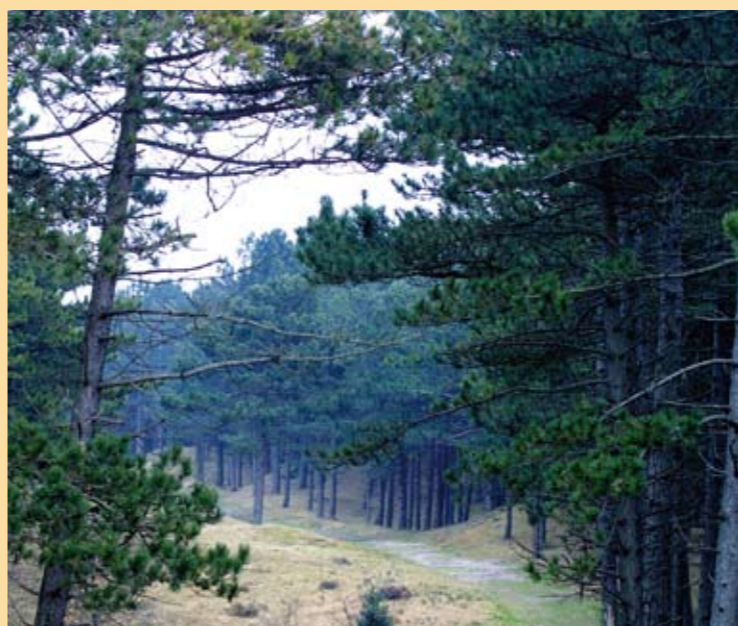

procent. Een andere reden was de toestand in de wereld na 11 september, waardoor men het aanvankelijk wat dichter bij huis zocht. De toeristenindustrie op Terschelling, de kurk waar het eiland op drijft, heeft gigantische afmetingen aangenomen en, in tegenstelling tot vroeger, is er nu ook een scala aan mogelijkheden tot recreatie voor de gasten, waarover men in de Sjouw inlichtingen kan krijgen. Hoe hoog het percentage is van mensen die nog steeds komen voor de rust in de natuur is moeilijk vast te stellen, maar gelukkig is het nog steeds zo dat er hier plekken zijn, waar men kan genieten van de natuur zonder gestoord te worden. Aan ons gemeentebestuur en de VVV de taak om dit alles in goede banen te leiden.

Dit hoofdstuk is eerder gepubliceerd als artikel in juni 2002 in het themanummer over toerisme op Terschelling van het tijdschrift Schylge myn Lantse

Foto's op de pagina hiernaast:

Het team van de vvv anno 1978: van links naar rechts Ineke, Tine, Joke, Maartje, Leti, Peter; zittend Petra, Marga en José. En Tom maakte de foto. De twee langstzittende directeuren: boven Hans Dambrink en onder Peter Winter.

Het werven van gasten

Over het verlangen naar buiten

Terschelling wordt tegenwoordig regelmatig terecht of onterecht een produkt genoemd. Het moet aan de man /vrouw gebracht worden door marketing en reclame. Terschelling als toeristische reisbestemming is in het begin zeker niet als “product” in de “markt” gezet. In het begin van de vorige eeuw, toen de eerste vreemdelingen op het eiland arriveerden, was het eiland meer een antwoord op de vraag van het publiek. De in de helft van de 19e eeuw op gang gekomen industrialisatie, veranderde de woon- en leefomgeving van velen ingrijpend. Grote groepen mensen leefden in steeds verder uitdijende stedelijke gebieden, waardoor langzamerhand de band met de natuur verdween. Erg schoon waren die steden daarvoor al niet maar dat werd door de ontwikkelingen zeker niet beter. De elite trok in de zomer dan ook meestal naar buitenverblijven in een schone en natuurlijke omgeving. De bewoners van Venetië naar buitens aan de Brenta (rivier), de Parijse elite naar de Loire en de Amsterdammers zochten hun heil aan de Vecht. De eerste bewegingen richting kust en zee, stammen in Nederland uit het begin van de 19e eeuw. In 1800 ontvouwt Jacob Pronk zijn ideeën voor een zeebad in Scheveningen. Zijn inspiratie kwam uit het Engelse Ramsgate, dat toen al een echt badseizoen kende. In een medisch rapport

ter ondersteuning staat te lezen: “ Ter regter tijd en niet te dikwijls in zeewater baden versterkt het lichaam, bevordert de werkingen daarvan, werkt daardoor op uitwaseming en eetlust en verhoogt de krachten van lichaam en geest ”. Er werd besloten een badhuis van allure te bouwen. Niet lang daarna volgden anderen in 1825 in Zandvoort en in 1837 verschijnt in Domburg het eerste badpaviljoen. Langzamerhand kregen de Nederlandse elite en gegoede burgerij de smaak van het kustleven te pakken. Het strand vermaakt een steeds grotere rol spelen, maar ook de infrastructuur en het vertier er omheen. Luxe hotels ontstaan en badpaviljoens met een uitgebreid ontspanningsprogramma. De beau monde van Europa had de kust ontdekt. Pas aan het eind van de negentiende eeuw kwam er verandering in de samenstelling van het publiek dat de kust bezocht. Voor de eerste wereldoorlog was vakantie (vacantie) voor werknemers nog een gunst: geen recht maar een geschenk van de werkgevers. Recht op vakantie (14 dagen) kwam voor de

Algemeene Nederlandsche Bond van Handels-en Kantoorbedienden, vlak na de eerste wereldoorlog. Veel andere sectoren volgden. Vlak voor de tweede wereldoorlog was het een algemeen goed. Door verbetering van de sociale omstandigheden, loonstijgingen en de invoering van een 48-urige werkweek, konden steeds meer mensen zich een vakantie in eigen land veroorloven. Toch was het voornamelijk de stedelijke burgerman die het genoeg van een vakantie aan zee kende. Voor veel arbeiders was vakantie te duur en de meeste hadden minder dan een week per jaar vrij. Om een nieuwe groep van strandgasten een verblijfplaats te bieden, verzezen er overal langs de kust, nette en goedkope pensions. De ANWB (Algemeene Nederlandse Wielrijders Bond, opgericht in 1883) deed steeds meer aan het plaatsen van wegwijzers en de landelijke VVV (Vereniging voor Vreemdelingen Verkeer, vanaf 1885 werkzaam) maakte het de toerist makkelijk de mooiste plekken te vinden. Ook de Waddeneilanden gingen nu meedoen. Terschelling nam het initiatief tot een VVV in 1908, wat uitmondde in een koninklijk goedgekeurde vereniging voor vreemdelingen verkeer in 1909. Het eiland was overigens al wel ontdekt. Reizigers, onderzoekers, schilders en dichters kwamen er al zo'n 30 jaar. In de sociologie van het toerisme worden zij de ontdekkers genoemd. Zij trotseerden de ingewikkelde reisomstandigheden en eventueel ongemak om de door het moderne leven onbezochte gebieden te bezoeken. Zij schreven er over, ze schilder-

den het en brachten het onder de aandacht van anderen. Ze lieten het verlangen, daar ook eens te zijn, ontwaken. Maar natuurlijk verbleven er ook gasten op het eiland, omdat ze er familiebanden hadden of om handel te drijven. In ieder geval waren er ten tijde van de oprichting van de VVV, voldoende belanghebbenden om een vereniging op te richten. Dat ook het plaatselijk bestuur kansen zag voor het toerisme op het eiland, blijkt uit een verslag van de oprichtingsvergadering.

Verslag van de vvv oprichtingsvergadering
Zooals bekend was uit den boezem der feestcommissie voor Oranjefeesten de idee voortgekomen tot oprichting eener vereeniging tot bevordering van het vreemdelingenverkeer. Een concept-reglement was op de laatste vergadering reeds ontworpen en Vrijdag 6 Nov. bij den heer J.Oepkes een vergadering belegd om te zien of de animo bij het publiek groot genoeg zou blijken om tot de oprichting over te gaan. Verspreide circulaire's hadden de inwoners al eenigszins met het nut en de wenschelijkheid eener dergelijke vereeniging op de hoogte gebracht. De zaal van het hotel 'De Nederlanden' was dan ook flink bezet. Burgemeester De Wit opende de bijeenkomst en gaf daarna het woord aan de Voorzitter der feestcommissie, de heer Dicke, die daarop zijn rede begon:

'Burgers van W.-Terschelling, ik heet U allen welkom!
Het doet mij heel veel genoegen, dat zoovelen hebben gevolg gegeven aan onzen oproep om hier saâm te komen tot oprichting eener vereeniging, die, mits goed geleid en door de geheele burgerij ter dege gesteund, van ontzaglijk veel direct en indirect nut kan zijn voor ons, eilandbewoners, die half en half afgesloten van de buitenwereld, vrijwel miskend door alle vastelandbewoners, ver van de centra van 't mondaine wereldleven, toch zoo trotsch zijn op ons Skilge, op dat dierbaar plekje grond met z'n mooie duinen, z'n prachtige haven, z'n typische gewoonten en z'n hartelijke

verbroedering tusschen alle standen. Hoe we kwamen tot deze vergadering, hebt ge in 't kort gelezen in de circulaire door ons huis aan huis verspreid. Op de laatste algemeene vergadering der feestcommissie kwam de lang reeds geopperde idee ter sprake en werd ons op initiatief van Dr.Rinia opgedragen het oprichten eener bedoelde vereeniging hier ter plaatse voor te bereiden. Thans is die commissie met de voorloopige besprekingen zoover gevorderd, dat we 't resultaat daarvan aan uwe goedkeuring kunnen onderwerpen. In korte trekken zal ik U thans schetsen, hoe we ons de op te richten vereeniging voorstelden, hoe we 't moeten aanleggen vreemdelingen te trekken, hoe we het den vreemdelingen hier aangenaam kunnen maken, wat de directe en indirecte voordeelen der vereeniging zullen zijn.

Onbekend maakt onbemind! en werkelijk, hoevelen in ons vaderland zijn er niet, die zich geen flauw idee kunnen vormen van ons eiland. Terschelling! O, dat ligt daar in de buurt van Borkum, is 't niet? Waarom is nu 't kleine eilandje Borkum overal bekend en 't groote eiland Terschelling niet? Is Borkum zooveel mooier? Zeker niet! 't Is louter onbekendheid. Er wordt voor Terschelling geen reclame gemaakt. Ik heb menschen van de boot gehaald, die verwonderd stonden te kijken, dat er hier zooveel huizen waren, dat men niet rondom in 't water zat, dat er geen middeleeuwsche strandrooverij bestond enz. Komt men aan den vasten wal, en

men zegt, dat men op Terschelling woont, en dat 't er uitstekend bevalt, dan antwoordt men schouderophalend: als je daar kunt wennen, dan kun je 't overall!

Toen dit jaar Z.K.H.de Prins ons eiland bezocht en er 2 volle dagen met het grootste genoegen vertoefde, toen zijn bij velen de oogen open gegaan. Ze lazen veel van Terschelling, bijna alle bladen gaven eens wat te lezen van ons eiland en velen, die vroeger nooit aan ons gedacht hadden, zeiden: 'Hé, daar moeten we ook eens heen. Het schijnt daar nog al mee te vallen.' Nooit te voren is hier zooveel bezoek geweest als juist dit jaar.

Die eene daad van onzen Prins is 'n onbetaalbare reclame gebleken. Nu is de vraag: moeten we alleen daarop teren en de handen in den schoot laten rusten, of moeten we voortaan overal den naam van Terschelling doen klinken, opdat ons mooi eiland worde gewaardeerd, en dat het niet meer worde beschouwd als een vergeten oord. En is 't ons aangenaam, later te zien, hoeveel zomergasten hier genieten van de zee, van de duinen, van zeil- en roeisport, van baden en wat niet al... streelend zal 't voorzeker zijn voor de beurs van menige, ja van alle neringdoenden. Die gasten logeeren, in hotels of 'en pension' bij particulieren. Ze eten vleesch, brood, kruidenierswaren. Ze drinken, koopen ansichten, snuisterijen. Ze rooken, huren paarden en wagens, zeil- en roei-booten, eten visch, oesters, mosselen, konijnen etc., baden enz. Alle behoeften, die hier worden geleverd en waar de neringdoenden direct voor-

deel van hebben. 't Zal hun dus zeer zeker lang niet onverschillig zijn, dat eens gewerkt wordt in de richting om ons vergeten oord wat meer in trek te brengen bij 't reizend en koopkrachtig publiek. Reclame moeten we maken! Krachtige reclame! in woord en beeld. In de groote dagbladen en in geïllustreerde tijdschriften. We kunnen, als de kas 't toelaat, zelf 'n geïllustreerde gids samenstellen, om die voor 'n kleinigheid overall te verspreiden. We kunnen zeilwedstrijden uitschrijven, hier in 't klein, zooals te Sneek in 't groot. We kunnen de zomergasten wat meer voorkomend behandelen, ze niet als nieuwsgierige vreemden beschouwen, maar als menschen, die onze neringdoenden geld in de la brengen. We kunnen tochtjes met de gasten organiseeren, picnics etc....

Er is zooveel, waarmee men de gasten kan lokken en waarmee men ze veel genoegen kan verschaffen. En zeg niet: Dat kan hier niet! Waarom niet hier en overall elders wel? 't Ligt niet aan 't eiland. Ik ken plaatsen, die vrij wat soberder met natuurschoon, en andere zaken, die vreemdelingen trekken, zijn bedeeld, en die toch een klinkenden naam hebben gekregen. Waardoor? Enkel door de reclame. En zijn wij hier zooveel ten achter bij den vasten wal? Wij weten wel beter. 't Eenige is, dat het nog nooit geprobeerd is, en daarom wil 't menigeen nutteloos voorkomen. Waarom weet ieder dat Van Houten's Cacao de beste is? Waarom beweren allen dat Solo-margarine, Pinkpillen, Sunlightzeep en Thomsons puddingpoeder de

beste waar voor je geld is? Hebben ze 't onder-vonden door vergelijking of doet het de reclame? Ja, zeggen sommigen, 'Goede wijn behoeft geen krans.' Laten de menschen 't elkander zeggen, hoe mooi 't hier is, dan komen ze wel! ... Dat zien we hier! Overschreeuwd als we worden door al het reclame-gedoe van alle soort plaatsjes elders, is ons vreemdelingenverkeer steeds kwijnend. En zeg niet: de hotels hebben het 's zomers al druk genoeg. Wat beteekent dat? twee hotels! In Scheveningen, waar misschien een 20 à 30-tal hotels zijn, bestaat bij meer dan 2000 particulieren gelegenheid voor pension. Op Vlieland is 'n hotel en zijn 22 pensionhouders. Kan dat hier niet? Velen zouden zich 's zomers gaarne willen behelpen als ze f.2,50 per dag en per persoon konden verdienen. Bescheidenheid is een sieraad, maar een sieraad waar geen cent mee verdiend wordt. Voor de vereeniging zelf is handenvol werks. Een der eerste werkzaamheden mag wel zijn, betere aansluiting te krijgen met Leeuwarden. Hoe vaak gebeurt het niet dat de trein naar Harlingen wegrijdt, tegelijk dat die van Stavoren het perron binnenschiet? De gevolgen daarvan kent ieder. In korte trekken heb ik U thans verteld, hoe zoo'n vereeniging werken kan, wat direct en indirect voordeel ze kan afwerpen. 't Is thans aan U, geachte vergadering, U over de wenschelijkheid van oprichting uit te spreken.'

Na deze boeiende rede volgde de noodige repliek, welke tot oplossing had dat een Vereniging tot

bevordering van het Vreemdelingenverkeer werd opgericht onder den naam van 'Terschelling vooruit!' Daarna volgde de verkiezing van een bestuur. Gekozen werden de heeren: Dicke, Rinia, Wieberdink, H.Duif, C.Schaap. De Edelachtbare Heer De Wit werd bij acclamatie tot Eerevoorzitter gekozen. Het concept-reglement werd daarna behandeld en met eenige kleine wijzigingen aangenomen. "Om de noodige gelden bijeen te krijgen, zullen drie categorieën van menschen hunnen gelden storten, nl. leden, donateurs en begunstigers. Wij wenschen de nieuwe vereeniging en het nieuwe bestuur veel succes op haar werk. Een woord van dank mag de feestcommissie en in 't bijzonder haren wakkeren voorzitter niet worden onthouden, voor hunne bemoeiingen in deze."

Natuurlijkhebbers gingen vanaf het begin van de 20e eeuw een nieuwe groep van kustbezoekers vormen, maar zij waren lang niet altijd hotel- en pensiongasten. In 1912 werd de Nederlandse Toeristen Kampeer Club opgericht. Veel leden hadden een afkeer van de pensions en hotels: "Zij, die veel van de natuur houden, willen daar gaarne zo lang mogelijk in verblijven, vandaar dat ook de kunst om in het goede jaargetijde de nacht in de open lucht door te brengen en het slapen in warme benauwde kamers te ontgaan, vooral bij de jongeren wakker werd". Een aantal natuurlijkhebbers en biologen propageerden in de periode voor de tweede wereldoorlog, het

verkennen van de natuur. Jac. P. Thijsse was een bekende naam onder hen. In tal van publicaties, ook over Terschelling, probeerde hij zijn lezers liefde en fascinatie voor de natuur bij te brengen. Maar Thijsse had ook vroeg in de gaten dat het vermaak van de een, minder voor een ander kan opleveren: "Het is de beroemde Parnassia-pan bij of liever in de elite-badplaats Bergen aan Zee. Dit epitheton elite betekent niet dat alles in Bergen aan Zee duur en onbereikbaar is, maar wel dat men tracht daar misstanden te vermijden, die in andere badplaatsen min of meer gevoelige mensen zo dikwijls hinderen". Toch was er nog geen massatoerisme aan de kust, alhoewel het er wel geleidelijk aan drukker werd. De echte liefhebbers van zee, strand en duin gingen op zoek naar rustiger oorden. De eilanden kwamen in zicht. Dan kan het proces van werven van gasten beginnen. De VVV speelt daarin een belangrijke rol maar ook individuele ondernemers laten zich niet onbetuigd, net als nu nog overigens. De rederij is een regelmatige adverteerder en ook enkele eilander hotels presenteren zich in provinciale en landelijke media. Media zoals het woord al zegt vormen de bemiddelaars tussen aanbieder en klant. Een aantal van die media, laten we hieronder in willekeurige volgorde en een beetje historisch perspectief, de revue passeren. Sommige van die media doen hun werk, het overbrengen van een boodschap, op een directe manier, andere zijn indirecter en verhullender.

Hittegolf??

Eén dag naar het koele strand

De ozonrijke zeelucht van Terschelling en Vlieland is Heilzaam voor Uw kinderen, Heilzaam voor U zelf!!

Verbinding vanaf 1 Juli tot 1 September met het zeer snelle en luxueus ingerichte passagiersschip „HOLLAND”

Vertrek van HARLINGEN 9 u. v.m. in aansluiting op trein.
Vertrek van de EILANDEN 6 u. 30 n.m.

Retour 1e klasse 3 gld., 2e klasse 2 gld.
Retour op Zondagen: 1e klasse 2 gld., 2e klasse f 1.25.

Inlichtingen Reederij DOEKSEN.
Terschelling Telef. No. 2
Harlingen „ No. 68

Advertenties

Adverteren is een directe manier om een boodschap over te brengen, in dit geval de vrije tijd door te brengen op Terschelling. Vanaf het begin van het functioneren van de VVV worden advertenties geplaatst met de bekende superlatieven, die veel advertenties eigen zijn. Men plaatst ze in regiobladen van Noord-Holland, Friesland en Groningen en een enkele keer in een blad met landelijke dekking. Terschelling treedt daarin vaak alleen naar voren en een enkele keer samen met Vlieland. Na de tweede wereldoorlog ontstaan er samenwerkingsverbanden tussen de Friese waddeneilanden, die met wisselend succes en intensiteit, advertentiecampagnes voor het

Prachtig mooi zomerweer!

ZONDAG 18 JUNI a.s.
SPECIALE PLEIZIERTOCHT naar VLIELAND en TERSCHELLING
met de passagiersbooten „Vlielandia” en „Noord-Nederland”.

Vertrek van Harlingen 9 uur. Vertrek van eilanden 17.30 uur.
TARIEF: 1ste klas f 2.—, 2de klas f 1.25.

ATTENTIE!
DE TOREN VAN BECKERS, welke eerstdaags naar het wrak van de „Lutine” zal worden gesleept, is nog te bezichtigen.
Inl. REEDERIJ DOEKSEN, Terschelling en REISBUREAU LINDEMAN.

Ronde- en Vorkvisselgrij
B. Cantervisser HOORN 12, 13, 14, 15
Speciaal advies voor

**FIJNE VLEES-
en SNIJWAREN**

Hotel **Oepkes**
Bondshotel Terschelling
Telefoon No. 9
DAG EN NACHT

Modernste Hotel
ter plaatse

- STROMEND WATER (warm en koud)
- ELECTRISCH LICHT
- CENTRALE VERWARMING
- BADKAMER

Opmerking: T. OEPKES

Hotel **«NAP»** E. van der WEGE
Bondshotel A. N. W. B. West-Terschelling
Terschelling

Modern
ingericht
Familiehotel

Telefoon No. 4 en No. 79
No. 4 DAG EN NACHT

Waar brengen wij onze vakantie door?

Te **MISLAND** aan Zee!

in de prachtig gelegen
Gem. Zomerhuizen van

R. J. Kruiter Huisland (Noord)
v. N. J. VAN DELDEN Huis „Annika”

waddengebied organiseren in landelijke dagbladen, maar ook steeds vaker in landelijk verschijnende tijdschriften.

Met de oprichting van de Waddenfederatie, een samenwerkingsverband van alle waddeneilanden in de 80-er jaren van de vorige eeuw, wordt er gestructureerd en systematisch voor het hele waddengebied geadverteerd. Wat niet wegneemt, dat elk eiland afzonderlijk ook nog activiteiten blijft ontplooiën. De revolutionaire en snelle ontwikkeling van het internet, verandert rond de eeuwwisseling de wijze van adverteren. Het nieuwe medium is veel efficiënter en vaak kosteneffectiever, in het overdragen van informatie dan de advertentie.

Geadverteerd wordt er nog wel, maar dan in een associatief kader. Beeld met veel belevingswaarde en 'merkelementen' vormen de inhoud, met een verwijzing naar internetsites voor concrete informatie. Voor de plaatsing wordt de voorkeur gegeven aan special interest bladen, magazines en op vrije tijd gerichte bijlages van kranten in het Nederlandse taalgebied. De werving met advertenties in het dichtbij buitenland wordt overgelaten aan het samenwerkingsverband van de Waddenfederatie en het Nationaal Bureau voor Toerisme en Congressen. (N.B.T.C.)

 www.vvvterschelling.nl
alles over Terschelling

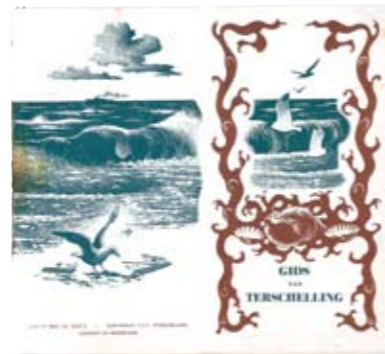

Brochures

Een van de eerste acties van de VVV in 1909 was het (laten) samenstellen van een brochure over Terschelling. Die eerste brochure bestond uit een aantal beschrijvende en wervende geïllustreerde pagina's en een overzicht van beschikbare accommodaties. Toen voornamelijk hotels en pensions. De helft van de brochure bestond uit advertentiepagina's. Mogelijk hebben die advertentieopbrengsten (grappig genoeg meer dan de helft uit Harlingen) de uitgave gefinancierd,

want een verkoopprijs wordt nergens genoemd. Ook over aantal en verspreidingsstrategie is weinig bekend. Voor die tijd was het een redelijk kostbaar uitgevoerde publicatie met veel foto's en kleurenomslag (steendruk) en een bindwijze als boekwerk. Vorm en inhoud waren gericht op een bovenlaag in de samenleving. Dat waren toen ook degenen die zich een eilandvakantie konden permitteren.

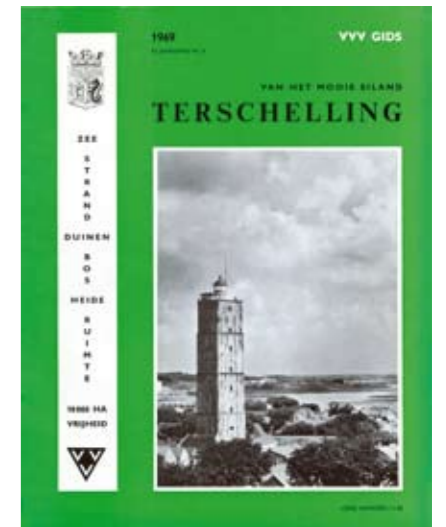
Die eerste gids is zeker een aantal jaren meegegaan want pas begin dertiger jaren van de vorige eeuw volgde een tweede uitgave, met overigens vrijwel dezelfde indeling. Harlingen was daarin wel minder vertegenwoordigd. Een opmerkelijke brochure stamt ook uit die jaren en is de verkoopbrochure voor het ambitieuze plan de Gavere, een bungalowresort bij West- en Midland aan Zee. Die brochure werd geschreven door Henri van Wermeskerken, een in Oost-Indië bekende journalist en toneelschrijver. Naast foto's werden ook voor het eerst tekeningen als illustratie toegepast. De initiatiefnemers waren deels oud-Indiëgangsters en mogelijk was ook in Indië verdiend kapitaal aan de orde. Misschien speelde ook oud-burgemeester Hirschmann een rol, zijn verleden als hoog militair in Indië wijst in die richting. Ook hij schrijft in die tijd een wervende toeristische publicatie over Terschelling, met een duidelijke economische ondertoon. De van oudsher bestaande banden met Amsterdam, worden er zeker door uitgebreid.

In dit rijtje mag zeker de publicatie in brochurevorm 'De lof van Schellingerland' van Dr. J. W. van Dieren niet ontbreken, met een voorwoord van Jac. P. Thijsse. Deze brochure werd tot de tweede wereldoorlog zeker drie keer, maar mogelijk wel vier keer herdrukt. In tegenstelling tot de eerdere publicaties, besteedde van Dieren veel aandacht aan de specifieke kwaliteiten van natuur en landschap op het eiland. In de tweede wereldoorlog stonden de activiteiten van de VVV stil, kort erna startten ze weer voorzichtig op.

Voor een wervende brochure was mogelijk in die tijd geen geld. Er werd gewerkt met een accommodatielijst, die eerst tweejaarlijks en daarna jaarlijks aangepast werd uitgegeven. Men rekende er aanvankelijk op, dat veel oude gasten gewoon weer terug zouden komen. Een simpele folder moest Terschelling bij nieuwe gasten onder de aandacht brengen. Die accommodatiegidsen werden ook duidelijk met advertentieopbrengsten gefinancierd, meer dan de helft van de pagina's was er mee gevuld. Uit de advertenties

is ook goed de groei van de verblijfsaccommodaties af te lezen. Iedere volgende gids in die jaren brengt nieuwe hotels, pensions, zomerhuisjes en kampeerterreinen onder de aandacht. Bijzonder is, dat voor decoratie en uitvoering vaak een beroep wordt gedaan op lokale kunstenaars. Jarenlang tot de jaren zestig bepaalt Jan Deodatus het gezicht van de VVV-uitgaven en daarna

Sari en Willem Kaars. Vanaf 1977 tot heden is het Studio Eke van Mansvelt die voor de vormgeving van de VVV publicaties zorgdraagt. Vanaf die tijd zijn werving, informatie en accommodatie-overzicht weer in één gids samengebracht. Die gids voor vakantie en vrije tijd past in een landelijke trend, geïnitieerd door de ANVV, om te komen tot een landelijk dekkend systeem van toeristische gidsen, dat op de lokale en buitenlandse markt gebruikt kan worden.

De eerste jaren waren dat simpele A4 geniete brochures, deels in kleur en deels in zwart/wit. Door de snel evaluerende druktechniek en de toename van de beschikbare middelen, zijn het nu full-colour magazines, soms wel 144 pagina's dik. Een redelijke verkoopprijs en de opbrengsten uit advertenties en vermeldingen dekken de productiekosten. Zo'n 15.000 – 20.000 gidsen worden jaarlijks verspreid en vaak meerdere jaren door gasten gebruikt.

Naaktstrand

De heer Luidenga zegt, dat de VVD fractie tegen inwilliging van het verzoek van de natuuristen is en wel om de volgende redenen. In de eerste plaats zal de aanwezigheid van een natuuristenstrand het belang van het eiland en haar inwoners niet bevorderen. In de tweede plaats blijkt uit de vele reacties zowel van buiten als van uit de gemeente zelf, dat het overgrote deel van de bevolking en de gasten tegen inwilliging van het verzoek is. De goede naam van het eiland zou hierdoor in ernstige mate kunnen worden geschaad. Ook past een dergelijke ongekende dagrecreatie niet in het begrip recreatie, dat we hier kennen. Velen zouden zich genoodzaakt voelen zo'n gedeelte van het strand te mijden, hetgeen een zekere mate van beperking van onze vrijheid inhoudt. Ook uit het toeristisch onderzoek is nergens gebleken, dat er hier enige behoefte zou zijn aan naakt-recreatie onder de vaste bezoekers. Spreker wijst nog op artikel 239 van het Wetboek van Strafrecht betreffende openbare schennis van de eerbearheid, welke bepaling toch ook voor het strand geldt. Indien beide soorten recreaties hier zouden worden toegelaten, gaat men de spanningen tussen de diverse categorieën recreanten onnodig verhogen. Zijn fractie is er van overtuigd, dat het een wijs besluit zou zijn en in het belang van het mooie eiland en haar bewoners en trouwe gasten, indien wij al het nodige zouden doen om te bewerkstelligen, dat alles wat in het openbaar plaats vindt, voor niemand aanstootgevend zal zijn.

De heer Smit is van oordeel, dat Burgemeester en Wethouders deze aangelegenheid op een prettige wijze hebben opgelost. Veel gras is reeds door de vorige sprekers voor zijn voeten weggemaaid. Spreker heeft alle respect voor de natuuristen, doch hij is nog niet zo ver, dat hij er zich bij zal aansluiten, misschien komt hij nog eens zover. Hij heeft veel respect voor hetgeen de Gereformeerde Kerken in hun brief hebben betoogd, nl. dat ze beseffen, dat het onmogelijk is om bepaalde normen rechtstreeks uit de bijbel af te leiden. In het paradijs werd een vijgeblad gebruikt, doch als men velen hier op straat ziet lopen met nauwelijks een helmblad, zou het paradijs wel op Terschelling kunnen liggen. In sommige gevallen overdrijft men het wel heel erg, hetgeen veel opwindender is, dan ingeval er geen textiel meer over is.

Mevrouw H de Jong-Ree betoogt, dat zij persoonlijk voorstandster van gelegaliseerd naaktlopen is, doch zelf is zij niet zo ver. Zij heeft alle respect voor de natuuristen. Haar zienswijze geeft ze weer in het voorlezen van een stuk vooroorlogs proza:

“En de wever zei: spreek tot ons over kleding. En hij antwoordde: Uw kleren verhullen veel van uw schoonheid, maar toch verbergen zij het onschone niet. En hoewel gij in uw kleren de vrijheid der afzondering zoekt, zult ge bemerken, dat zij een harnas en een kluister zijn. Hoe zou ik wensen dat gij de zon en de wind met meer van uw huid en met minder kleding tegemoet kon treden. Want de adem des levens is in het zonlicht en de hand des levens in de wind. Sommigen zeggen: Het is de noordenwind die de kleren die wij dragen geweven heeft. En ik zeg: Ja, het was de noordenwind. Maar schaamte was zijn weefgetouw en verslapping der spieren zijn daad. En toen zijn arbeid beëindigd was, lachte hij in het woud. Vergeet niet dat kuisheid een schild is tegen het oog van de onreinen. En wanneer de onreinen niet meer zullen zijn, wat zou kuisheid anders wezen dan een kluister en een bezoedeling van de geest? En vergeet niet dat de aarde het heerlijk vindt uw blote voeten te voelen en de wind ernaar hunkert met uw haar te spelen.”

Kabul Gibran - De Profect

De Voorzitter zegt blij te zijn met de positieve reactie uit de raad, ofschoon zij negatief zijn ten aanzien van het onderhavige verzoek. Spreker had ook het volle vertrouwen, dat de discussie hierover op niveau zou staan. Hij is van oordeel, dat alle sprekers goede gronden hebben aangevoerd, waarom naar hun oordeel dit hier niet zal moeten doorgaan. De raad heeft zich gelukkig niet gewaagd aan wat vele briefschrijvers gedaan hebben, nl. schermen met Onze lieve Heer, en volstrekte onverdraagzaamheid prediken. Spreker gaat vervolgens in op hetgeen de diverse sprekers naar voren hebben gebracht, waarmee hij het in het algemeen eens kan zijn.

Vrije publiciteit

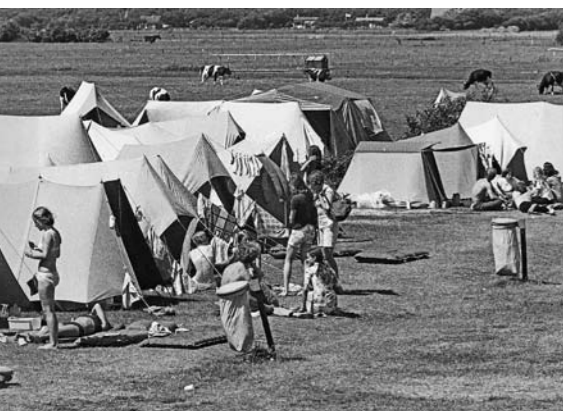
De vrije publiciteit rond het bezoek van Prins Hendrik aan Terschelling in 1908, zette Terschelling als vakantiebestemming voor een grote groep mensen op de kaart. Het was de aanleiding voor de oprichting van de VVV, die het toerisme serieus zou gaan aanpakken. Natuurlijk broeide dat initiatief al een aantal jaren, maar dit gaf de doorslag. Vrije publiciteit kan nieuwsgierigheid bij een grote groep mensen versterken en zo de beslissing iets met eigen ogen te gaan bekijken versnellen. Terschelling heeft daar vaak gebruik van kunnen maken. Na Prins Hendrik was het goud van de Lutine en de jacht daarop, inhoud van vele artikelen in evenzovele nationale en internationale bladen. Van de bergingspogingen van de toren van Beckers tot het ‘goudbaggeren’ met de Karimata zijn jarenlang in de aandacht van journalisten geweest, tot en met de discussie rond het naaktstrand. Ze schreven er vele artikelen over. Ook de tientallen verslagen van natuuronderzoekers, die het eiland bezochten en publiceerden in veelgelezen natuurtijdschriften, droegen hun steentje bij.

Van de jaren vijftig/zestig in de vorige eeuw zijn niet veel wapenfeiten bekend, die komen pas weer in 1966, als Terschelling de brand van West-Terschelling in 1666 door de Engelsen herdenkt. Vooral de discussie over herdenken en vieren waar het voor sommigen veel op lijkt, haalt menig krant en tijdschrift. Na die schrik wordt de draad weer opgepakt met Tersailing, een mini

tall-ships evenement op Terschelling. Het eiland heeft dan de smaak te pakken. Een beginnend Oerol komt steeds meer uit de verf en achter-eenvolgens worden het 400-jarig bestaan van de Brandaris gevierd, Willem Barentsz herdacht en het vergaan van de Lutine gememoreerd. Al- lemaal goed voor tientallen publicaties en enige tienduizenden lezers. Naast vrije publiciteit met evenementen, worden ook andere mogelijkheden geëxploreerd. Regelmatig worden redactionele bijdragen over het eiland kant en klaar aan huis-aan-huisbladen in het land geleverd. Het blijkt ook mogelijk landelijke tijdschriften in een Terschelling-special te interesseren. De grootste klapper is Libelle, dat een heel nummer aan het eiland wijdt. Daarna volgen er meer en zeer recent een actie met National Geographic. Ondertussen is vrije publiciteit en zeker die tijdens Oerol, een niet meer weg te denken en goedkoop publiciteitsmiddel om Terschelling onder de aandacht van grote groepen mensen te houden.

Mond-op-mond reclame

Mond-op-mond reclame wordt vaak onderschat. Toch is het de beste reclame die er is. Er is nogal wat onderzoek naar gedaan. De algemene conclusie die daaruit naar voren komt is, dat meer dan 50% van de beslissingen om een product of dienst op vakantiegebied te kiezen, ontstaat doordat vrienden of kennissen er enthousiast over zijn. Een goede mond-op-mond reclame bestaat bij de gratie van prettige ervaringen van de eiland-gasten. Blijkbaar biedt Terschelling al jarenlang die kwaliteiten en kan het die ook handhaven. Naast dat heel veel mensen regelmatig terugkeren, inspireren ze ook familie, vrienden en kennissen het eiland te gaan ontdekken. Een belangrijke drijfveer om voorzichtig met het eiland om te springen en het gastheerschap op een zo hoog mogelijk niveau te brengen en te houden.

Jongeren

Met als het begin de roerige jaren zestig en zeventig besteden bijna iedere zomer dag- en weekbladen, maar ook radio en televisie, aandacht aan het gedrag van jonge eilandgasten. Overmatig drankgebruik leidt vaak tot onaangepast en hinderlijk gedrag. En daar is de pers als de kippen bij. Gaat het er niet wild genoeg aan toe, dan organiseert en financiert de pers zelf wel een orgie, die breed in de krant of op de buis wordt uitgemeten. Als er geen ernstige ongelukken gebeuren, is ook deze door velen als negatieve publiciteit gecategoriseerde aandacht niet echt slecht voor het eiland. Terschelling is weer in het nieuws, er wordt over gepraat en de tienduizenden eilandkenners weten ondertussen, dat het om (soms georganiseerde) incidenten gaat.

Het kopen van crantruimte en zendtijd van die omvang zou vele tienduizenden euro's vragen.

Souvenirs en eilandproducten

Souvenirs zijn de stille, alhoewel tegenwoordig ook wel de sprekende getuigen van een verblijf op een andere plek dan thuis. Ze worden mee naar huis genomen om daar de herinnering aan een vakantie levend te houden.

Souvenirs worden gekocht, maar ook gemaakt. Vanaf de eerste jaren tot heden zijn er door honderdduizenden mensen foto's gemaakt, stukjes film opgenomen, kaartjes en bonnetjes bewaard. Ze werden vaak samen met suikerzakjes, ansichten ingeplakt in vakantiealbums, voorzien van datering en commentaar. Er moeten tienduizenden van die albums in omloop zijn, die af en toe weer eens uit de la of kast komen. Bij het doorbladeren ontstaat de wens, toch weer eens even op Terschelling te gaan kijken.

Andere souvenirs, zoals bijvoorbeeld ansichtkaarten zijn bedoeld voor familie, vrienden en kennissen. Al rond 1900 werden er vanaf Terschelling ansichtkaarten verstuurd, vaak van eilander fotografen. Een aantal namen zie je door de jaren steeds weer terug zoals P. Stobbe, Jelle Cupido, Jan Duyf en Cor Swart. Wat later, als het aantal gasten toeneemt, zijn ook landelijk opererende ansichtkaartproducenten geïnteresseerd. Die nemen het soms niet zo nauw. Dezelfde scènes (niet te specifiek natuurlijk) worden in Domburg, Scheveningen, Bergen aan Zee, Vlieland en Ameland verkocht.

Aan de hand van die, tijdens een eeuw gemaakte, duizenden foto's ontstaat wel een mooi beeld

van het veranderende Terschelling. Er zijn maar weinig aspecten van het eiland niet fotowaardig. Tot in de jaren tachtig moest zo'n ansicht wel een beeld gemaakt op het eiland tonen. Daarna kwamen er ook veel groetenkaarten met algemene vakantieonderwerpen, of bij het vakantiegevoel aansloten. Ook de kaartformaten gingen alle kanten uit, van heel groot tot heel klein. Ook al honderd jaar oud zijn de diverse soorten voorwerpen, die gekocht en meegenomen werden, vaak te pronk gezet, om de herinnering aan het eiland levend te houden. De variëteit aan verschijningsvormen, van gebruiksvoor-

werpen en sierstukken die gedurende een eeuw zijn bedacht en geproduceerd zou vele pagina's vergen. Grappig is wel dat in de beginjaren van het toerisme veel van de souvenirs op het eiland werden geproduceerd.

Eilandproducten als souvenir of als cadeautje voor thuisblijvers, oppassers, huisdier-verzorgers en plantenbesproeijs zijn van later tijd. Het eiland kende in het begin, geen eigen producten. Zo'n beetje na de tweede wereldoorlog werden, afgezien van de cranberry dan, die in de jaren dertig al werd geëxporteerd, de eerste eilander producten aangeboden. Pionier op dat gebied was de heer J. Siezen die op basis van manilla touwmatten in allerlei maten en in de Terschellinger kleuren ging produceren, maar ook manden en mandjes en kwasten. Het Terschellinger Zeemanshandwerk werd al snel een industrietje dat ook op landelijke verkoopbeurzen zijn waren toonde. In de zeventiger jaren stopte de eilander Coöperatieve zuivelfabriek. Een aantal boeren

sloeg de biodynamische weg in en ging zelf kaas produceren, andere boeren gingen over tot kaas en boterfabricage op de boerderij. Later werd ook kaas van schapenmelk aan het assortiment toegevoegd. Die variëteit aan zuivel werd onder Terschellinger vlag in de handel gebracht. Het is nu een gewilde groep eilandproducten, die veel als souvenir wordt meegenomen. Ook is het in gespecialiseerde winkels op het vaste land te koop.

De cranberry is een verhaal apart. Volgens overlevering is de bes op het eiland aangespoeld. Ze heeft ze zich in de negentiende eeuw over bijna alle natte duinvalleien verspreid. Op sommige plekken worden de groeicondities van de bes verbeterd en is er sprake van een matig intensieve

culture. Werden eerst vooral de bessen geëxporteerd (naar Engeland) nu worden er een scala van producten van gemaakt, van wijn tot sap, jam, compôte, thee en likeur. Bijna 60% van die cranberryproducten verdwijnt van het eiland als souvenir, de rest wordt geëxporteerd naar winkels op het vasteland

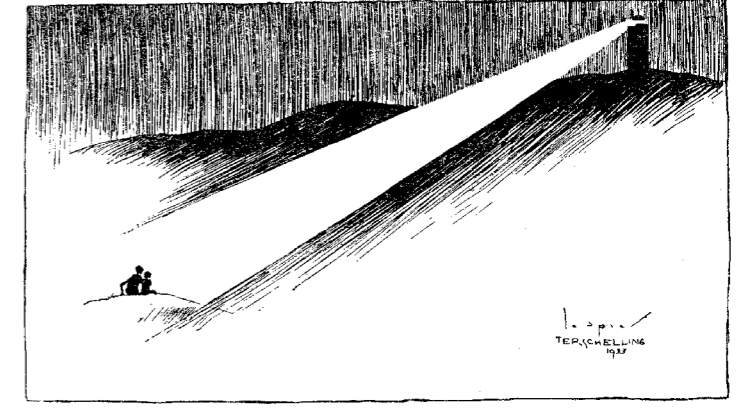

Auteurs, schilders en tekenaars

Onbekend maakt onbemind. Jarenlang was het eiland een plek waar het leven zijn gangetje ging. Waar alleen de ligging in verband met de scheepvaart het bij die groep mensen enige bekendheid genoot.

Eind 19e eeuw kwam daarin verandering. Avontuurlijke romantische schrijvers en dichters reisden naar, in hun ogen, arcadische en maagdelijke gebieden en schreven daarover. Frederik van Eeden, Staring en Jacob van Lennep zijn er enkele van. Ook trok het eiland de aandacht van natuurwetenschappers zoals Fransiscus Holkema en volkscultuur onderzoekers waarvan Jaap Kunst wel de bekendste was. Hun verhalen, geschriften en verslagen maakten anderen nieuwsgierig en brachten een voorzichtige stroom van bezoekers op gang.

De invloed van schrijvers moet, in de publiciteit voor het eiland, niet worden onderschat. Er werd aan het begin van de vorige eeuw, nog veel meer gelezen en dit soort verhalen kwamen vaak in handen van geïnteresseerde mensen. Naast feuilletons in tijdschriften en kranten zoals Werumeus Buning leverde het ook bestsellers op. Sil de strandjutter en het vervolg Arjen van Cor Bruijn is in tienduizenden exemplaren gedrukt en herdrukt. Een publiciteitscampagne voor het eiland die zijn weerga niet kent. Boeken die het eiland beschrijven volgen er nog vele. Het begint bij Jaap Kunst, Gerrit Knop en gaat via Jo Smit en S.J. van der Meulen en Hans Hoogenhout tot de

DE DOCHTER VAN DEN VUURTORENWACHTER:
„PAS OP, JAN, VADER KIJKT!“

Van links naar rechts en van boven naar beneden: Blok-van de Velde, Frans Schot, Eke van Mansvelt, Jo Spier, Blok van de Velde, Sary Heykoop, Jan Deodatus, Barbara Schot, Antony Keizer en Pieter Kuhn.

zee van publicaties van de laatste 25 jaar. Er blijft bijna geen Terschellinger onderwerp onbeschreven. Schrijvers en dichters hebben dus in belangrijke mate de bekendheid van Terschelling vergroot en een bijdrage geleverd aan de populariteit van het eiland. Terschelling heeft ook een grote aantrekkingskracht op schilders. Hun, op het eiland gemaakte werk, wordt weliswaar niet duizendvoudig gepubliceerd maar wel regelmatig op exposities tentoongesteld. En beelden werken veel sterker dan woorden. Een reeks impressionisten en expressionisten hebben het eiland bezocht en er soms ook gewoond. Arnold Mauve, Arnold M. Gorter, Blok van der Velde, Antony Keizer en Kees Zwolsman zijn min of meer bekende namen in kunstkringen. Maar ook tekenaars lieten zich door Terschelling inspireren zoals: Jo Spier, Pieter Kuhn en Jean Dulieu. Soms vestigden zich kunstenaars op het eiland. Jan Deodatus is een bekende naam op het eiland met over het algemeen grafisch werk. Wim en Sari Kaars toonden het eiland in aquarellen, etsen en schilderijen. Kunstenaars van de laatste twintig à dertig jaar zijn Frans Schot en zijn dochter Barbara met gouaches en schilderijen. Ook schilder Louis Hagen uit Midsland verwerkt veel eilander motieven in zijn werk. Eke van Mansvelt tenslotte bracht met een boek vol aquarellen een ode aan het eiland. Op enige duizenden plaatsen geeft al dat pictorale werk een beeld van een bijzonder eiland waar je minstens één keer geweest moet zijn.

Film, radio en televisie

Er is filmmateriaal van het eiland bekend van vóór de tweede wereldoorlog. Veel van dat 16 mm filmmateriaal is gemaakt door amateurs en semi-professionals. Het werd meestal vertoond in kleine kring. Een echte promotiefilm over het eiland werd gemaakt door Albert Gols in opdracht van het gemeentebestuur en de VVV. Er werden twee copieën van gemaakt, één in het Nederlands en één in het Duits. Die Duitse versie werd vooral door een aantal hotels gebruikt, om Duitse gasten uit het Ruhrgebied naar het eiland te lokken. Twee spectaculaire bergingsfilms werden in de jaren zestig gemaakt door Werner Grassmann voor Rederij Doeksen en de Duitse televisie. Ze geven een spannend beeld van het eiland met stormweer. De televisie komt steeds meer met uitzendingen over Terschelling in die jaren. Ook het fenomeen van televisiereclame ontstaat in die tijd. Niet dat Terschelling daar geld voor had. Televisiezendtijd was voor het eiland te duur. Geen wonder dat iedereen op het eiland enthousiast meewerkte aan de door de NCRV opgezette televisieserie *Sil de strandjutter* naar het boek van Cor Bruijn. Die serie werd een groot succes. Uren zendtijd werden besteed aan het onder de aandacht brengen van een stevig geromantiseerd Terschelling en half Nederland keek er naar. Naast de bijdrage van de actrice Monique van der Ven en acteurs Jan Declair en Hidde Maas droegen tientallen Terschellinger figuranten en dieren in niet geringe mate bij aan het succes

van de serie die naderhand ook nog eens in België werd uitgezonden. Tot op de dag van vandaag wordt iedere zomer de film integraal wekelijks op het eiland vertoond.

Radioreportages over het eiland zijn er legio gemaakt. Soms integraal over het eiland, soms over deelonderwerpen. Locale omroepen besteden bijna maandelijks aandacht aan het eiland. De afgelopen vijf jaar is er radio- en televisiereclame voor de Friese radio en televisie, die de waddeneilanden en Terschelling onder de aandacht brengen. Evenementen zoals Oerol, de Berenloop en de Fjoertoer en Hessel, de zanger van de Groene Weide, maar ook kleinere bijzondere gebeurtenissen op het eiland genereren soms massale media aandacht. Ook strijken er buitenlandse film- en radiomakers op het eiland neer. Duitse, Franse en Belgische zenders zorgen op die manier voor de aanwas van het aantal buitenlandse gasten. De VVV faciliteert dat soort bezoeken maar al te graag. Het beschikbare budget laat promotieacties in het buitenland nauwelijks toe.

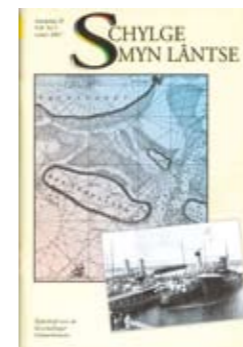
Vakantiebeurzen

Vakantiebeurzen zijn ook een veel gebruikte manier van reclame maken. Er is sprake van persoonlijk contact tussen informatrices en belangstellenden en dat vergroot het resultaat. Er is op een beursstand een ruim aanbod van informatie voorhanden in de vorm van folders, brochures en boeken, zodat potentiële gasten zich een goed beeld kunnen vormen van het eiland. De eerste beursstand is bekend uit 1931. Op die beurs, in waarschijnlijk de veemarkthallen in Leeuwarden, presenteerden zich Terschelling en Vlieland samen. Rederij Doeksen zal daarin wel een rol hebben gespeeld. Van deelname aan latere beurzen is niets teruggevonden. Pas in de jaren zestig en zeventig worden weer deelnames gemeld, meestal met de andere vier waddeneilanden samen. Men doet mee in Utrecht, maar ook in Brussel en Antwerpen. Beurzen zijn kostbaar door standruimte, inrichting en bemanning en het resultaat van die inspanning is moeilijk te meten. Vaak participeren de eiland VVV's, als Waddenfederatie, dan ook in stands van het Nationaal Bureau voor Toerisme, vooral in Duitsland en België.

Eilandmedia

Liefde moet je onderhouden. Ook de liefde voor een eiland. De eilandmedia spelen daarbij een belangrijke rol. 'De Terschellinger', het weekblad van het eiland, verschijnt al dertig jaar en veel eilandliefhebbers aan de 'vaste wal' zijn abonnee. Vaak wordt daar het eilander nieuws met vreugde tegemoet gezien en met vrienden en kennissen besproken. Is er een betere reclame te bedenken? Hetzelfde geldt voor de tijdschrift-uitgaven van de Cultuurhistorische Vereniging en van de Stichting Ons Schellingerland. Het kwartaaltijdschrift 'Terschelling Magazine' verschijnt in A4 formaat en in kleur. Fotoreportages, artikelen en interviews brengen de lezer en kijker weer even terug op zijn geliefde eiland en overtuigen anderen het eiland toch eens in de vrije tijd agenda op te nemen. De VVV geeft zo'n zes keer per jaar De Sjouw uit, een informatiekraant voor gast en eilander. Naast actuele informatie over wat er te doen is op het eiland, staan er achtergrondartikelen in over eilander natuur en cultuur. Eén op de vier gasten koopt het blad of ontvangt het van de logiesverstrekker. Vaak wordt het als souvenir meegenomen en door sommigen ook actief verzameld. Op hun manier dragen de eilander media bij aan het vasthouden en werven van gasten. Een feit dat door de aanzienlijke oplages van deze media niet moet worden onderschat.

Resumé

In voorgaande hoofdstukjes is een algemeen beeld gegeven van het mediagebruik tijdens een eeuw gasten werven voor Terschelling. De genoemde voorbeelden zijn zeker niet compleet. Er zijn natuurlijk veel meer gebeurtenissen en activiteiten geweest gedurende de afgelopen eeuw. Ze allemaal apart noemen zou een compleet boek met honderden pagina's vergen. En het resultaat van al die acties rond het eiland meten is ondoenlijk omdat daarvoor de gegevens meestal ontbreken. Geheel willekeurig is de keuze natuurlijk niet. Soms is de commerciële waarde het criterium, dan weer de culturele waarde en identiteit, of originaliteit en het onverwachte. (een bananenstorm is immers niet te plannen, maar de foto's gingen wel de hele wereld over). Essentie is dat de eilandbewoners een eeuw hun best hebben gedaan Terschelling onder de aandacht van de gast te brengen en die aandacht vast te houden. Daar zijn ze behoorlijk in geslaagd. Er is nu naast de VVV zelfs een aparte organisatie voor, de Stichting Marketing en Promotie Terschelling. Het bijzondere is dat Terschelling in dat proces wel iets maar niet veel van zijn eigen karakter heeft verloren. Dat kan niet over veel toeristische plaatsen worden gezegd. Die oorspronkelijkheid en kleinschaligheid is misschien ook wel de belangrijkste aantrekkingskracht van het toeristisch product Terschelling.

Belangrijkste bronnen

Hoofdstuk 1

Cijfers over Terschelling: Gemeente Terschelling, Provincie Fryslan, CBS, Statline
 Archief: Digitaal Archief Leeuwarder Courant, artikelen vanaf juli 1883 t/m januari 2009
 Literatuur: Bauke Boomstra, Piet Lautenbach, Reisgids voor Terschelling, 1998 Van Gorcum Assen
 Marint Haarlaar, Terschelling vooruit, 1996 Thoth Bussum
 Martin Haarlaar, Terschelling kijkt naar u uit, 1997 Thoth Bussum

Personen

Dhr. G. Visser, Oud Wethouder Recreatie. Nu eigenaar van 'de Kraak' expositieruimte en antiquariaat
 Dhr. K. Dekker, Oud hoofd algemene en personele zaken Rederij Doeksen, Archiefbeheer doeksen.
 Dhr. R. van Veen, Oud voorzitter VVV Terschelling. Voormalig eigenaar Hotel Oepkes
 Dhr. T. Schol, Voormalig agrarier, deskundige Oost-Terschelling

Hoofdstuk 2

Relevante bronnen worden in tekst genoemd.

Hoofdstuk 3

Onkruid - Botanische wandelingen: F.W.van Eeden, 1884.
 Ein Besuch bei den Brutvögeln der Hollandischen Nordseeinseln: Otto Leege, 1907.
 Terschelling - Parel der Waddenzee: Henri van Wermeskerken, 1927
 Terschelling, deelrapporten Stedebouwkundige studiegroep: TH Delft, 1973
 Lange Termijn Plan voor de boswachterij Terschelling: Staatsbosbeheer, 1972
 Structuurplan Terschelling: Gemeente Terschelling, 1974
 Terschelling 1900 - 1975 - Evaluatie van 75 jaar antropogene invloed op de natuur: F.E.Vermeulen, 1974.
 Eilanden onder de voet: Werkgroep Recreatie Landelijke Vereniging tot behoud van de Waddenzee, 1977.
 Elzensingels op Terschelling en de angst voor verandering: George Visser, Natura 1981.
 The impact of tourism upon some breeding wader species on the island of Vlieland: G.Th. de Roos, 1981
 Broedvogels van Terschelling: F.Zwart, 1984.
 Verstoringsgevoeligheid van vogels: Vogelbescherming, 2004
 Recreatieonderzoek in de natuurgebieden van Terschelling: Staatsbosbeheer 2005
 Onderzoek naar de beleving van Terschelling door bezoekers: ANWB 2005

Hoofdstuk 4

Relevante bronnen worden in tekst genoemd

Hoofdstuk 5

Die Ferienmenschen, Jost Krippendorf, Zurich 1984
 Een eeuw advertiekunde, G.H. van Heusden, Assen 1962
 Waar het om draait in de reclame, Rosser Reeves, Amsterdam 1960
 Commercieel denken, Intermediair 1981
 Archief Harlinger Courant
 Archief Leeuwarder Courant

100 Jaar VVV TERSCHELLING

Het boek “een eeuw badgasten” werd samengesteld en uitgegeven in opdracht van de VVV Terschelling, ter gelegenheid van het 100-jarig bestaan.

Colofon

AUTEURS

Hendrik Hoekstra, Edwin Zijlstra, Freek Zwart,
Els Smit-Zwanenburg, Jan Pieter Kok

BEELD EN BRONNENRESEARCH

Hessel Haantjes, Tom Kok, Jan Pieter Kok, Silvester Kok
Chris Miedema, Aad Schalkwijk, George Visser, Peter Winter,
Han Wolf, Marga Wortel, Freek Zwart

ILLUSTRATIES

J.A. Deodatus, Arnold M. Gorter, Wim en Sari Kaars, Antony
Keizer, Brent Kok, Jan Pieter Kok, Pieter Kuhn, Eke van Mansvelt,
Arnold Mauve, Anton Pieck, Frans Schot, Barbara Schot, Jo Spier,
Blok van der Velde, Arne Zuidhoek, Kees Zwolsman,
Archief Oerol
Archief Harlinger Courant

FOTO'S

Jan Pieter Kok, Brent Kok, Silvester Kok, Arjen Kok, Hessel van der
Kooy, L.P.J van Leeuwen (via M.Verhorst-van Leeuwen), Frans Vos,
Freek Zwart, Vincent Zwart
Collectie VVV - van Agtmaal
Collectie Cor Swart, Museum 't Behouden Huys
Collectie Jan Duijf, Museum 't Behouden Huys
Collectie Jelle Cupido, Museum 't Behouden Huys
Collectie Museum 't Behouden Huys
Collectie Tjebbe Cupido, foto's C.W.Vink
Archief VVV Terschelling

ONTWERP EN LAY-OUT

Studio Eke van Mansvelt
Productiebegeleiding
Studio Eke van Mansvelt
Druk en bindwerk
Koninklijke van Gorcum, Assen

© 2009
Isola Arte
Stichting VVV Terschelling

De uitgave van het boek
“een eeuw badgasten”
werd mede mogelijk
gemaakt door financiële
bijdragen van:

Stichting
VVV Terschelling

REDERIJ DOEKSEN

Gemeente
Terschelling

Dirk Mentz Fonds
Terschelling

Cultuur Historische Vereniging
Schylge myn Lântse

provinsje fryslân
provincie fryslân

